

ANKARA
HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

ÇİN'İN ÖTEKİ ANLAYIŞI: DOĞU TÜRKİSTAN ÖRNEĞİ

Übeyit Berk DEMİR

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Oğuzhan BİLGİN

YÜKSEK LİSANS TEZİ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

AĞUSTOS 2022

ÇİN'İN ÖTEKİ ANLAYIŞI: DOĞU TÜRKİSTAN ÖRNEĞİ

Übeyit Berk DEMİR

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI**

**ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

AĞUSTOS 2022

ETİK BEYAN

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada; tez içerisinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Übeyit Berk Demir

01.08.2022

ÇİN’İN ÖTEKİ ANLAYIŞI: DOĞU TÜRKİSTAN ÖRNEĞİ

(Yüksek Lisans Tezi)

Übeyit Berk DEMİR

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

AĞUSTOS 2022

ÖZET

Bu çalışma Çin’in Doğu Türkistan bölgesinde (Xinjiang) yaşamını sürdürdükten sonra Türkiye’nin Ankara ve İstanbul şehirlerine göç etmek zorunda kalan Uygur Türkleriyle gerçekleştirilmiştir. Yapılan görüşmeler ile Uygur Türklerinin toplumsal alanda karşılaştıkları problemlerin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda çalışma içerisinde Doğu Türkistan ile ilgili ulusal ve uluslararası literatür incelenmiştir. Uygur Türklerinin yaşam deneyimlerini anlamak ve bölgede yaşanan problemleri tespit etmek adına nitel araştırma yönteminden yararlanılmıştır. Bu doğrultuda konu ile ilgili dokümanlar incelenmiş, ülkelerinden kaçarak İstanbul ve Ankara illerine yerleşen Uygur Türkleri ile derinlemesine mülakatlar yapılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formları ile yapılan mülakatlar sonucunda Çin’de yaşamını sürdüren Uygur Türklerinin demografisi, eğitim ve din başta olmak üzere çeşitli toplumsal alanlarda problemlerle karşılaştığı tespit edilmiştir. Ayrıca Uygur Türklerinin ülkelerinde “pis, hırsız, bölücü, ayrılıkçı ve terörist” gibi damgalamalara ve pejoratif söylemlere maruz kaldığı ve Han Çinlileri tarafından toplum içerisinde öteki olarak nitelendirildiği görülmüştür. Bu doğrultuda karşılaşılan problemlerin çözümü için uzun vadeli uyum politikalarına ihtiyaç olduğu tespit edilmiştir.

Bilim Kodu : 113825
Anahtar Kelimeler : Çin, Doğu Türkistan, Uygur Türkleri, Ötekileştirme, Damgalama
Sayfa Adedi : 125
Tez Danışmanı : Doç. Dr. Oğuzhan BİLGİN

CHINA’S OTHER UNDERSTANDING: EAST TURKESTAN EXAMPLE

(M. Sc. Thesis)

Übeyit Berk DEMİR

ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY

THE INSTITUTE OF GRADUATE STUDIES

AUGUST 2022

ABSTRACT

This study was carried out with Uyghur Turks who had to migrate to Ankara and Istanbul cities of Turkey after living in the East Turkestan region of China (Xinjiang). With the interviews, it was aimed to determine the problems that the Uyghur Turks face in the social sphere. In this context, national and international literature on East Turkestan has been examined in the study. Qualitative research method was used in order to understand the life experiences of Uyghur Turks and to identify the problems experienced in the region. In this direction, documents related to the subject were examined, and in-depth interviews were conducted with Uyghur Turks who fled their countries and settled in Istanbul and Ankara. As a result of the interviews made with semi-structured interview forms, it was determined that the Uyghur Turks living in China faced problems in various social areas, especially in demography, education and religion. In addition, it has been seen that Uyghur Turks are exposed to stigma and pejorative discourses such as "filthy, thief, separatist, separatist and terrorist" in their countries and are described as the other in the society by the Han Chinese. In this direction, it has been determined that long-term adaptation policies are needed to solve the problems encountered.

Science Code : 113825
Key Words : China, East Turkestan, Uyghur Turks, Othering, Stigmatization
Page Number : 125
Supervisor : Doç. Dr. Oğuzhan BİLGİN

TEŞEKKÜR

Yüksek Lisans tezimin her aşamasında büyük katkıları olan, çalışma sürecinde değerli yorum ve katkıları ile çalışmanın daha nitelikli bir hal almasını sağlayan tez danışmanım Doç. Dr. Oğuzhan Bilgin hocama teşekkür ederim. Tez danışmanım ile birlikte tez sürecimin her aşamasında yanımda olan değerli hocam Prof. Dr. Erdal Aksoy'a çok teşekkür ederim. Çalışma süreci içerisinde önerdiği kaynaklar ve tespitler ile eksiklerimi görmemi sağlayan Prof. Dr. Abdürreşit Celil Karluk hocama teşekkür ediyorum. Ayrıca yöntem kısmının şekillenmesinde büyük katkısı olan Öğretim Görevlisi Murat Öztürk hocama teşekkür ediyorum.

Pandemi sebebiyle çalışmanın zora girdiği anlarda bırak şu tezi bir kahve içelim diyerek bir buhrana sürüklenmemi engelleyen Batuhan Çağrı Özmen, Furkan Taşkireç ve Arş. Gör. Orhan Samet Pençe'ye teşekkür ediyorum. En özel teşekkürümü ise her an yanımda olan, hoş sohbetini esirgemeyen ve yüzümde güller açtıran kıymetli Sümeyye Ayyüce Şahin'e ediyorum. Ayrıca çalışma sürecinde her daim yanımda olan ve desteklerini hiç esirgemeyen babam Ecir Demir, annem Nermin Demir ve abim Uğur Şafak Demir'e şükranlarımı sunuyorum.

Görüşmecilere ulaşmamı sağlayan ve hoş sohbetlerini hiçbir zaman eksik etmeyen tüm Doğu Türkistan vakıflarına ve üyelerine teşekkür ediyorum. Ayrıca ailelerinden endişe duymalarına rağmen yaşam deneyimlerini tüm çıplaklığıyla anlatan Uygur Türklerine şükranlarımı iletiyorum. En büyük teşekkürü ise zulme karşı sessiz kalmayan ve mazlumun yanında olan tüm insanlara ediyorum.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar LİSTESİ.....	ix
ŞEKİLLER LİSTESİ	x
HARİTALAR LİSTESİ	xi
KISALTMALAR	xii
1. GİRİŞ.....	1
2. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ.....	7
2.1. Araştırmanın Konusu ve Önemi.....	7
2.2. Araştırmanın Amacı	8
2.3. Kapsam ve Sınırlılıklar.....	8
2.4. Araştırmanın Problemi ve Araştırma Soruları.....	9
2.5. Araştırmanın Yöntemi	10
2.5.1. Veri Toplama Aracı	11
2.5.2. Verilerin Analizi	14
2.5.3. Evren ve Örneklem	15
3. KONUYA İLİŞKİN LİTERATÜR VE TEORİK ARKAPLAN.....	17
3.1. Literatür Taraması	17
3.2. Kavramsal Çerçeve.....	19
3.2.1. Asimilasyon Tanımlama.....	19
3.2.1.1. Asimilasyon Modelleri	21
3.2.2. Entegrasyon	23
3.2.3. Öteki ve Ötekileştirme.....	25
3.3. Kuramsal Çerçeve	28
3.3.1. Damgalama Teorisi.....	28
3.3.2. Hariciler Kuramı	30
4. DOĞU TÜRKİSTANA GENEL BİR BAKIŞ.....	33
4.1. Coğrafi Konumu.....	33
4.2. Ekonomik ve Sosyal Yapı	34
4.3. Jeostratejik Önemi	39
4.4. Geçmişten-Günümüze Doğu Türkistan Tarihi	40

4.4.1. İşgal Sonrası Ayaklanmalar (1949-2009)	43
4.4.2. 11 Eylül Sonrası Doğu Türkistan.....	48
5. ÇİN'İN ÖTEKİLERE YÖNELİK POLİTİKALARI	51
5.1. Nüfus ve Demografik Yapı	51
5.1.1. Zorunlu Göçler.....	56
5.2. Eğitim ve Dil Sorunu	58
5.3. İnanç ve İbadet Özgürlüğü.....	64
5.4. Toplama Kampları ve Orantısız Şiddet Uygulamaları	69
5.5. Nükleer Deneme ve Doğaya Açılan Savaş	74
6. BULGULAR VE TARTIŞMA.....	77
6.1. Demografik Yapıya Müdahale	77
6.1.1. Zorunlu Göçler ve Etkileri.....	77
6.1.2. Doğum Kontrolü ve Kürtaj	79
6.2. Eğitim Alanın Karşılaşılan Problemler	81
6.2.1. Müfredat Durumu	82
6.2.2. Çin'de Dil Politikaları ve Ana Dilde Eğitim Sorunu.....	84
6.2.3. Alfabe Değişimlerinin Uygur Türklerine Olan Etkisi	87
6.2.4. Eğitim - Öğretim Materyallerine Ulaşım.....	88
6.2.5. Başarılı Öğrencilere Verilen Burslar	89
6.2.6. Aşağılanma ve Ötekileştirme.....	91
6.3. Din Alanında Karşılaşılan Problemler	93
6.3.1. Dini Eğitim ve İbadet Engeli	93
6.3.2. Ramazan Ayı ve Oruç.....	96
6.3.3. Hac İbadeti ve İslami Semboller Üzerindeki Engeller	97
6.4. Seyahat ve İletişim Özgürlüğü	101
6.4.1. Seyahat Özgürlüğü.....	101
6.4.2. İletişim Özgürlüğü	105
6.5. Toplama Kampları ve İşkence.....	107
6.6. Damgalama, Dışlama ve Kültürel Değişme	109
7. SONUÇ	115
KAYNAKÇA.....	121
ÖZGEÇMİŞ	125

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1 Katılımcıların Demografik Özellikleri.....	13
Tablo 2 1953-2010 Yılları Arası Uygur Nüfusu.....	55
Tablo 3 Xinjiang – Uygur Özerk Bölgesinde Yaşayan Milletlerin Nüfus Oranları ..	55
Tablo 4 2010 Yılında 6 Yaş Üstü Uygurların Eğitime Erişim Durumları	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
Tablo 5 Müslüman Milletlerin Dağılımı (2010)	60

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Katılımcıların Yaş Aralıkları ve Ülkelerinde Yaşadıkları Şehirler.....	14
Şekil 2 Doğu Türkistan'ın Demografik Yapısı (1949)	52
Şekil 3. Urumçi ve Kaşgar'ın Demografik Yapısı (2001)	53
Şekil 4. Doğu Türkistan'daki Uygur Nüfus Oranının Yıllara Göre Değişimi	54
Şekil 5. Doğu Türkistan'da 28 Yıl İçerisinde Gerçekleşen Alfabe Değişimleri	60
Şekil 6. Doğu Türkistan'da Bulunan İlkokulların Eğitim Dili (1985)	61
Şekil 7. Doğu Türkistan'da Öğrencilerin Eğitimde Devamlılık Grafiği (Dauliatova, 2007)	62
Şekil 8. İnşa Edilen Yeni Güvenlik Tesislerinin Sayısı (2011-2018)	70

HARİTALAR LİSTESİ

Harita 1 Çin ve Doğu Türkistan (Xinjiang – Uygur Özerk Bölgesi)	33
Harita 2 Doğu Türkistan	34

KISALTMALAR

ABD Amerika Birleşik Devletleri

ÇHC Çin Halk Cumhuriyeti

ÇKP Çin Komünist Partisi

ETİM Doğu Türkistan İslam Hareketi

East Turkestan Islamic Movement

TDK Türk Dil Kurumu

UN Birleşmiş Milletler

United Nations

WHO Dünya Sağlık Örgütü

World Health Organization

1. GİRİŞ

Çin'in Doğu Türkistan politikasını anlayabilmek için öncelikli olarak bölgede gerçekleşen tarihi gelişmeleri, bölgenin coğrafi yapısını ve stratejik önemini incelemek gerekmektedir. Ayrıca Çin medeniyetinin kapsayıcı ve tek tipleştirici yapısı içerisinde yarattığı ben ve öteki ayrımını anlamak önem arz etmektedir (Karluk, 2019).

Tarihi M.Ö. 200 yılına kadar dayanan Türkistan, tarihin ilk dönemlerinden beri Türklerin ana yurdu olarak bilinmektedir. İki bin iki yüz yıllık bir geçmişe sahip olan bu topraklar batıda Hazar Denizi'ne, kuzeyde Sibirya'ya, güneyde İran ve Afganistan'a, doğuda ise Çin'e kadar uzanan büyük bir coğrafyaya sahiptir. Toplam yüzölçümü 5.340.066 km² olan Türkistan'ın 1.824.418 km²'lik alanını Çin'e bağlı Xinjiang Uygur Özerk bölgesi yani Doğu Türkistan kaplamaktadır. Konumu itibarıyla "Asya'nın Kalbi" olarak nitelendirilen bölge doğu ve batı arasında bir köprü görevi görmektedir. Tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapan bölge İpek Yolu başta olmak üzere ticari yolları bünyesinde barındırmakta olup, Çin'in Avrupa'ya açılan kapısı olarak tanımlanmaktadır. İçerisinde bulundurduğu petrol, doğalgaz, verimli tarım arazileri, ticaret yolları sebebiyle önem arz etmektedir (Oğuzhan, 2018). Ayrıca Jeostratejik açıdan önemli bir coğrafya içerisinde yer almaktadır.

Doğu Türkistan tarihte İskitler, Hunlar, Göktürkler, Karluk ve Karahanlılar olmak üzere birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. 1759 yılında Mançu Qing İmparatorluğunun işgaline uğrayan bölge, 1863 yılında Yakup Han önderliğinde özgürlüğüne kavuşmuştur. Osmanlı, İngiltere ve Rusya tarafından resmen tanınan bu devlet 1876 yılında Mançular tarafından tekrar işgal edilmiş ve 1884 yılında yeni toprak anlamına gelen Xinjiang¹ (Sincan) adını almıştır. İşgal sonrasında gerçekleşen ayaklanmalar sonucunda 1933 ve 1944 yıllarında iki farklı devlet kurulmasına rağmen Joseph Stalin'in onayı ile 1949 yılında Çin Komünist Partisi tarafından işgal edilmiş ve 1955 yılında "Xinjiang Uygur Özerk Bölgesi" adıyla Çin'e bağlanmıştır.

¹ Çin devletinin kayıtlarına göre bölgenin resmi adı Xinjiang'dır. Ancak Türkiye'de araştırmacıların büyük bir çoğunluğu çalışmalarında Sincan ismini kullanmaktadır. Bu değişimin dil kolaylığından, bilgi eksikliğinden veya Ankara'da bulunan Sincan ilçesinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Bir diğer söylem ise bu değişimin bölgenin tarihi ve kültürel ismini ortadan kaldırmak adına Çin politik baskısı sonucu gerçekleştiğidir. Bu doğrultuda çalışma içerisinde bölge resmi adı olan "Xinjiang" ya da tarihi ve kültürel ismi olan "Doğu Türkistan" olarak dile getirilmiştir.

(Dauliatova, 2007). 1949 yılıyla birlikte Çin, bölgenin Çin'e olan bağlılığını artırmak adına çeşitli politikaları hayata geçirmiştir. Bu politikaların temelinde merkezileşme yani Çinlileşme yer almaktadır.

Çin düşüncesi içerisinde çevrenin merkezileştirilmesi felsefesi her dönem hâkimiyetini korumuştur. Bu doğrultuda hâkim olduğu bölge içerisinde merkezileşme sağlandıktan sonra çevre bölgelerin Çin egemenliği içerisine girmesi hedeflenmiştir. Bir çevrenin Çinlileşmesi sağlandıktan sonra bir diğer çevrenin Çinlileşmesine geçilmiş ve yayılmacı tutum Çin merkezilikliği etrafında her geçen gün büyümüştür. Bu doğrultuda tarihin her döneminde Çin çevresinde yer alan kültürel farklılıklar ve çeşitliliklerin yok edilmesine yönelik politikalar geliştirilmiştir. Bu bağlamda Fei Xiaotong Çin medeniyetini çevresindeki milletleri kendine dahil ederek büyüyen bir kartopuna benzetmiştir. Çin politik sınırları içerisinde kalan farklı milletlerin tamamı sosyal ve kültürel alanda karşılaştığı emperyalist politikalarla büyük kartopu içerisinde erimiş ve Çinlileşmiştir (Karluk, 2017).

Çin düşüncesi içerisinde yer alan emperyalist anlayış çeşitli damgalamalar ile meşrulaştırılmış ve her geçen gün artarak devam etmiştir. Küreselleşen dünya içerisinde farklılıklara saygılı, hoşgörülü ve heterojen yapıya sahip devletlerin sayısı artarken, Çin kendi dışında kalan toplumları öteki olarak nitelendirmiş ve homojen bir toplum yapısı sergilenmiştir. Bu doğrultuda tarihin her döneminde çevresinde varolan toplumları pejoratif anlamlar ile tanımlamıştır. Çin medeniyetinin ilk dönemlerinde yer alan metinlerde çevrede yer alan topluluklar üç gözlü, tek kollu, yabani ve barbar olarak kayıtlara geçmiştir. 17. yüzyıldan başlayarak Çin kültürünü tanımak için bölgeye gelen Avrupalı tacirler “Batı Denizi barbarları ve barbar tacirler” olarak sınıflandırılmıştır (Kissinger, 2020). 20. yüzyılda yazılan metinlere bakıldığında ise çevrede yaşayan grupların köpek, böcek gibi hayvan isimleri ile ifade edildiği görülmektedir. Günümüzde ise Uygurlar ve Tibetliler gibi Çin asimilasyonuna direnç gösteren toplumlar hırsız, terörist, barbar ve pis gibi damgalamalara maruz kalmaktadır. Kendini merkeze koyan Çin yönetimi gerçekleştirdiği yayılmacı politikaları barbar olan ötekileri medenileştirmek adı altında meşrulaştırmaktadır (Karluk, 2019).

Çin’de Han Çinlileri ile birlikte toplam 56 farklı millet bulunmaktadır. Çin toplum yapısı rengârenk bir mozaığe sahip olmasına rağmen gerçekleştirmiş olduğu azınlık

politikaları ile mozaik içerisindeki renkliliğin her geçen gün azalığı görülmektedir. Bu doğrultuda Çin’de bulunan milletlerin büyük bir çoğunluğunun dili, dini, kültürü, gündelik yaşam aktiviteleri ve yaşam tarzı Çinlileşmektedir. Çinlileşmeye karşı direnç gösteren milletlere karşı uygulanan politikalar ise her geçen gün sertleşmektedir (Tuna, 2012). Bu milletlerin başında ise yeni adıyla Xinjiang Uygur Özerk Bölgesi olarak bilinen Doğu Türkistan’da yaşayan Uygur Türkleri yer almaktadır.

Türkiye’de uluslararası ilişkiler, siyaset bilimi, Türkoloji ve sosyoloji bölümü içerisinde yer alan birçok çalışma Uygur Türklerinin karşılaştığı sorunları vurgulamıştır. Literatür içerisinde yer alan (Avcı, 2018; Dauliatova, 2007; Karluk, 2019; İnayet, 2020; Kul 2019) Uygur Türklerinin karşılaştığı problemler üzerine çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Sosyoloji bölümü de dâhil olmak üzere bütün bölümlerde yapılan tez ve diğer çalışmalarda Çin’in gerçekleştirdiği politikalar, tarihi süreç ve Uygur Türklerinin karşılaştığı problemler üzerinde durulmuştur. Ancak Uygur Türklerinin bu süreçte yaşadıklarını anlamak, neler yaşadıklarını öğrenmek ve deneyimlerini paylaşmak adına yapılan çalışmalar ise yok denecek kadar azdır. Bu bağlamda bu çalışma alanyazında görülen bu eksiklikten kaynaklı yapılmıştır.

Uygur Türklerine yönelik uygulanan politikaların son 5 yıl içerisinde artış göstermesi, Türkiye başta olmak üzere dünyada akademik alan içerisinde Uygur Türklerinin yalnız bırakılması ve Türkiye’de Uygur Türklerine yönelik ötekileştirme ve damgalama sürecini anlatan nitel çalışmaların eksikliği bu alanda bu çalışmanın konusunu belirlemede etkili olmuştur. Bu bağlamda çalışma içerisinde Uygur Türklerinin maruz kaldığı politikalar, ötekileştirmeler ve damgalanmalar Uygur Türklerinin yaşam deneyimleri ve anlam dünyaları üzerinden ele alınarak incelenmiştir.

Damgalama kuramı üzerine yapılan teorik çalışmalar incelendiğinde Erving Goffman’ın “Damga” ve Howard S. Becker’in “Hariciler” kavramının çalışma için uygun olacağı düşünülmüştür. Bu doğrultuda bu iki kavram ilişkisel olarak bir arada kullanılmıştır. Çalışma içerisinde Uygur Türklerin eğitim, ekonomi ve din başta olmak üzere gündelik ve toplumsal yaşam içerisinde bir damgalama sürecine maruz kalıp kalmadıkları, damgalamaya maruz kalanların bu süreç içerisinde neler yaşadığı ve damgalamaların bireyler üzerine etkisini anlamak amaçlanmaktadır. Çin Komünist Partisi (ÇKP) tarafından Uygur Türklerine uygulanan sert politikaların nedenlerini ve

sonuçlarını ortaya çıkarmak şiddetin son bulması açısından önemlidir. Bu tespitlerin yanı sıra çalışmada Uygur Türklerinin bu süreç içerisinde yaşadıklarının anlaşılması, eğer var ise damgalamalar ve etiketlemelerin toplumsal hayatlarına olan etkilerinin ortaya çıkarılması, güncel ve devinim halinde olan bu sorunun farklı bir boyutta aydınlatılması açısından önemlidir.

Çin'in Uygur Türklerine yönelik gerçekleştirdiği politikaları mercek altına alan bu çalışma beş ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde araştırmanın konusu, amacı ve önemi belirtilerek çalışmanın metodolojisi hakkında bilgi verilmiştir. Nitel araştırma yöntemiyle yapılan bu çalışmada fenomenolojik yaklaşım kullanılmıştır. Bu bağlamda çalışmanın ilk bölümü içerisinde, araştırmanın evreni ve örneklemi, veri toplama araçları, verilerin analizi ve yorumlanması hakkında bilgiler verilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde konuya ilişkin literatürün yanı sıra kavramsal ve kuramsal çerçeve ele alınmıştır. Literatür içerisinde daha önce yapılan çalışmalara ve çalışmaların ortaya koyduğu bulgulara yer verilmiştir. Kavramsal çerçeve içerisinde asimilasyon, entegrasyon ve öteki kavramlarına değinilirken, kuramsal çerçeve içerisinde damgalama teorisine ve hariciler kavramına değinilmiştir. Doğu Türkistan'da Uygur Türklerinin maruz kaldığı damgalanmalar, etiketlemeler, dışlayıcı ve küçük düşürücü anlamlar bu iki teori üzerinden temellendirilmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümü dört ana başlıktan oluşmaktadır. Bu başlıklar içerisinde okuyucunun Doğu Türkistan hakkında genel bir bilgiye sahip olması planlanmıştır. Bu doğrultuda ilk başlık içerisinde Doğu Türkistan'ın coğrafi konumu hakkında bilgiler verilmiştir. İkinci başlıkta ise Doğu Türkistan'ın ekonomik ve sosyal yapısında bilgiler verilerek genel bir çerçeve çizilmiştir. Üçüncü başlıkta ise Doğu Türkistan topraklarının Jeostratejik açıdan Çin ve diğer büyük devletler için önemi anlatılmıştır. Son bölümde ise Doğu Türkistan tarihi anlatılmıştır. Bu bölüm içerisinde Doğu Türkistan'da ve dünyada gelişen olayların bölgeye olan etkisi ortaya konulmuştur.

Çalışmanın dördüncü bölümü içerisinde Çin'in ötekilere yönelik hayata geçirdiği politikalar anlatılmıştır. Bu bölüm içerisinde ilk olarak nüfus planlamaları ve zorunlu göçler ile demografik yapıya olan müdahale anlatılmıştır. İkinci başlıkta eğitim ve dil alanında yapılan müdahalelere yer verilirken, üçüncü başlıkta din alanında gerçekleştirilen politikalar anlatılmıştır. Dördüncü bölümde ise toplama kampı ve

kamplar içerisinde gerekleŖen uygulamalar anlatılmıŖtır. Son olarak ise Çin'in Doğu Türkistan'da gerekleŖtirdiėi nükleer faaliyetlere ve etkilerine yer verilmiŖtir.

alıŖmanın beŖinci bölümü içerisinde saha araŖtırması bulgularına yer verilmiŖtir. Bu bölümde ülkelerine geri dönemeyen ve Türkiye'de yaŖamını sürdüren Uygur Türkleriyle yapılan derinlemesine grŖmelerden elde edilen bulgular altı baŖlık içerisinde analiz edilmiŖtir. Birinci baŖlık Uygur Türklerinin karŖılaŖtıkları demografik engelleri anlatmaktadır. İkinci baŖlık içerisinde eğitim alanında gerekleŖtirilen engellemelerin Uygur Türklerinin eğitim hayatlarına olan etkisi deėerlendirilmiŖtir. nc bölüm içerisinde din alanında hayata geçirilen kısıtlamaların Doğu Türkistan'da toplumsal ve gündelik yaŖam içerisinde Uygur Türklerinin hayatına olan etkisi deėerlendirilmiŖtir. Dördüncü baŖlık içerisinde ise seyahat ve iletiŖim alanında kısıtlamaların etkileri incelenirken, beŖinci baŖlık içerisinde gözaltılar, tutuklamalar ve toplama kamplarından elde edilen bulgular deėerlendirilmiŖtir. Son bölüm içerisinde ise Uygur Türklerine yönelik küçümseyici, dıŖlayıcı etiketlemeler deėerlendirilmiŖtir.

alıŖmanın sonuç bölümünde ise araŖtırma kapsamında elde edilen bulgular doğrultusunda varılan sonuç tartıŖılmıŖtır. Ayrıca konu ile ilgili eksiklikler tespit edilmiŖtir.

2. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

2.1. Araştırmanın Konusu ve Önemi

Türkistan'ın kelime anlamına baktığımızda Türklerin yurdu, Türklerin yaşadığı yer gibi çeşitli anlamlar görülmektedir (Kul, 2019). Bu bölgenin tarihine bakıldığında ise kelime anlamıyla örtüşen bir yapısı vardır. Milattan önce 220 yılında Teoman'ın (Tümen) Hun devletini kurmasından günümüze kadar farklı devletler ile Türkler Orta Asya olarak tabir edilen bölgede (Türkistan) söz sahibi olmuştur. Günümüz dünyasında bölgenin batısında Özbekistan, Kırgızistan ve Kazakistan başta olmak üzere Türk devletleri bağımsızlıklarını ilan etmesine rağmen bölgenin doğusunda yer alan Uygur Türkleri özgürlük yolunda Çin ve Rusya'nın engelleriyle karşı karşıya kalmıştır. Türk dünyası (Türkler dünyası) ve Mançu Qing İmparatorluğu arasında uzun yıllardır devam eden gergin ortam Mançu Qing İmparatorluğunun 1755 yılında Doğu Türkistan'ı işgal etmesiyle birlikte artış göstermiştir. Kültürel alandan, gündelik yaşam pratiklerine kadar her alanda Çin ile ayrışan bir yapıya sahip olan Uygur Türkleri işgalden sonra damgalanmaya ve ötekileştirilmeye maruz kalmıştır (Karluk, 2019). İşgal sonrası geçen 250 yıl içerisinde 25 milyon Uygur Türkünün çeşitli işkencelerle öldürüldüğü ve sakat bırakıldığı birçok çalışmada dile getirilmiştir (Avcı, 2018; Dauliatova, 2007; Karluk, 2019; Parker, 2017; Tuna, 2012; Öztürk, 2013; İHH, 2015; İnce, 2019; Şen, 2009). Çin'in Öteki Anlayışı üzerinden Doğu Türkistan'ı inceleyen bu araştırmanın temel konusu, Doğu Türkistan'dan kaçarak Ankara ve İstanbul'a sığınan Uygur Türklerinin toplumsal alana karşılaştığı sorunlardır.

Uygur Türklerinin demografi, eğitim, din ve gündelik hayat içerisinde karşılaştığı sorunları gözler önüne sererek toplumsal gerçekliği ortaya koyması açısından bu çalışma önem arz etmektedir. Çin'de gerçekleşen olumsuz sürecin gözler önüne serilmesi Uygur Türklerinin toplumsal alanda karşılaştığı problemlerin anlaşılması açısından önemlidir. Ayrıca Uygurların maruz kaldığı olumsuz politikaların akademik alanda etkin hale gelmesi Doğu Türkistan'da kolektif bilincin oluşmasına ve bireylerin hukuksal hakları bağlamında bilgi sahibi olmalarına katkı sağlayacaktır. Araştırmadaki diğer önemli husus ise Uygur Türklerinin Çinli bireylerle birlikte uyum içerisinde yaşamalarıdır. Fakat uyum ve asimilasyon farklı kavramlar olarak ortaya

çıkmaktadır. Hâkim kültür içerisinde öz kültürün eritilmesi, dini özgürlük alanının ortadan kaldırılması, aidiyet bilincinin yok sayılması asimilasyon kavramı içerisine girmektedir (Park & Burgess, 2017). Doğu Türkistanlı bireyler kendi milli ve dini kimlikleriyle uyum içerisinde yaşamayı arzu etmektedirler. Bu bağlamda bireylerin en doğal haklarından olan anadilde eğitim, milli ve dini kimliklerine uygun yaşam isteklerinin incelenmesi ve ortaya çıkarılması önemlidir.

2.2. Araştırmanın Amacı

Bu çalışma Doğu Türkistan'dan Ankara ve İstanbul'a göç eden Uygur Türklerinin yaşam deneyimlerinden yararlanarak Uygur Türklerinin toplumsal alanda karşılaştığı problemleri tespit etmeyi amaçlamaktadır. Uygur Türklerinin başta demografi, eğitim, din ve hukuk olmak üzere toplumsal ve gündelik hayat içerisinde farklı alanlarda maruz kalığı sorunları gözler önüne sererek toplumsal gerçekliği ortaya çıkarmayı hedeflemektedir.

2.3. Kapsam ve Sınırlılıklar

Araştırma kapsamında Çin Halk Cumhuriyetine bağlı Xinjiang Uygur özerk bölgesinde yaşamış, Ankara ve İstanbul illerine göç etmiş Uygur Türklerinin, toplumsal alanda ve gündelik yaşam pratiklerini gerçekleştirmede karşılaştıkları problemler temel alınmıştır. Bu doğrultuda Çin'in öteki anlayışı üzerinden Doğu Türkistanlı bireylerin toplumsal, kültürel, dini, ekonomi ve eğitim alanında maruz kaldıkları damgalamalar ve farklılaştırmalar üzerinde durulmuştur. Bu çerçevede Çin'de karşılaşılan problemler sonucu öz yurtlarını terk etmek zorunda kalarak İstanbul ve Ankara'ya göç eden Uygur Türkleri çalışmanın odağını oluşturmaktadır. Çalışmanın 18 yaşından küçük çocuklar üzerinde psikolojik bir buhran yaratacağı düşünüldükçe, bu yaş grubundaki Uygur Türkleri kapsam dışında bırakılmıştır. Araştırma içerisinde bazı sınırlılıklar söz konusudur. Türkiye'de yaşamını sürdüren Uygur Türklerinin sayısının az olması bunlardan bir tanesidir. 2019 verilerine göre Türkiye'de 15 bin ile 30 bin arasında Uygur Türkü'nün olduğu düşünülmektedir. 2020 verilerine göre ise 50 binin üzerinde Uygur Türkünün Türkiye'de yaşadığı iddia

edilmektedir². Ayrıca Çin'in bölge üzerinde gerçekleştirdiği politikaların ve uluslararası alanda Doğu Türkistan özelinde alınan kararların dinamik oluşu bu sınırlılıklardan bir tanesidir. Çalışmanın başladığı ve bitiminin planlandığı tarihler arasında gerçekleşebilecek olaylar tezin kapsamını etkilemektedir. Ayrıca Çin'in bölgeyi kapalı bir kutu haline getirerek dünya ile irtibatını kesmesi, istatistiksel verileri gizlemesi metodolojik ve pratik zorluklar yaratmaktadır. Bir diğer sınırlılık ise katılımcıların ailelerinin Çin'de yaşamlarına devam etmelerinden kaynaklanmaktadır (Doğu Türkistan'dan farklı ülkelere göç eden bireylerin aileleri Çin devletinin uyguladığı yasaklar ve baskılar ile karşı karşıya kalmaktadır). Ailelerinden haber alamayan bireyler, ailelerinin çalışma sonucu zarar göreceği düşüncesiyle sorulan sorulara açık bir biçimde cevap vermekten ya da mülakat yapmaktan çekinmektedir. . Toplumla iç içe olan gençler ve yetişkinlerle iletişim kolay olsa da aile dışına çıkmayan yaşlı Uygurlular ile iletişimde problemler yaşanmıştır. Bu noktada bulguların analizi kısmında yaşlı olan Uygur Türklerinin ifadelerine Türkiye Türkçesine çevrilerek yer verilmiştir.

2.4. Araştırmanın Problemi ve Araştırma Soruları

Bu araştırmanın genel problemi; Uygur Türklerinin asırlardır yaşamlarını sürdürdükleri topraklarında maruz kaldıkları damgalamalar ve ötekileştirmelerdir. Demografik ve dini alan başta olmak üzere toplumsal ve gündelik hayat içerisinde karşılaştıkları sorunlardır. Nitekim gündelik yaşamda maruz kaldıkları bu tutum Uygur Türklerinin radikalleşmelerine, radikal örgütlere katılmalarına³, suç ve suça meyilli davranışlar sergilemelerine, ekonomik problemler yaşamlarına, nefret söylemi ve nefret suçlarına maruz kalmalarına sebebiyet vermektedir. Bu doğrultuda Uygurların maruz kaldıkları problemleri tespit etmek adına araştırma soruları şöyle şekillenmiştir;

² www.gazeteduvar.com.tr/amp/sevit-tumturk-turkiye-dogu-turkistanlilari-cinin-insafina-birakti-haber-1513891

Erişim: 20.02.2021

³ Uygur Türklerini hedef alan ayrıştırmacı politikaların her geçen gün şiddetini artırmasına rağmen, Çin'de Uygurlar tarafından radikal bir eylem gerçekleştirilmemiştir. Literatürde varolan çalışmalarda radikal eylemlerin oluşmasında egemen gücün uyguladığı baskı ve şiddetin etkili olduğu görüşü üzerinden bu değerlendirme yapılmıştır.

- Çin Halk Cumhuriyetinin, Xinjiang Uygur özerk bölgesinde yaşayan Uygur Türklerine yönelik toplumsal ve bireysel alanda gerçekleştirdiği politikalar nelerdir?
- Uygur Türklerinin toplumsal hayat içerisindeki mevcut durumları nasıldır?
- Uygur Türklerinin yaşadıkları dil sorunu (alfabe değişimleri) eğitim hayatlarını nasıl etkilemektedir?
- Uygur Türklerinin din alanında karşılaştıkları kısıtlamalar dini yaşamlarını nasıl etkilemektedir?
- Uygur Türklerinin toplumsal hayatta maruz kaldıkları problemleri ve ötekileştirmeyi ortadan kaldırmak için nasıl önlemler alınmalıdır?

2.5. Araştırmanın Yöntemi

Doğu Türkistan'dan Ankara ve İstanbul'a göç etmiş Uygur Türklerinin ülkelerinde toplumsal ve gündelik yaşam içerisinde karşılaştıkları sorunları tespit etmeyi hedefleyen bu çalışmada, nitel araştırma yönteminden yararlanılmıştır. Nitel araştırma, gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma olarak tanımlanabilir (Şimşek & Yıldırım, 2018). Nitel araştırma yöntemi sayesinde, nitel veri toplama araçları kullanılarak incelenen konu ile ilgili bireylerin öznel deneyimlerinin derinlemesine ortaya konulması planlanmıştır (Neuman, 2014). Nitel araştırmalarda elde edilen sonuçlarda genelleme güdülmemekle birlikte, elde edilen sonuçlar konuya ilişkin bir perspektif sağlaması açısından önemlidir (Şimşek & Yıldırım, 2018). Bu yöntem ile çalışma konusuna dair yeni bir perspektif kazandırılacağı düşünülmüştür. (Creswell, 2013)'e göre nitel araştırmalar özellikle karmaşık yapıya sahip, hakkında derinlemesine bilgi sahibi olunmak istenen konular ve bastırılmış toplumsal kesimler üzerine araştırılma yapılırken seçilmiştir. Bu çalışma doğrultusunda Çin'in Doğu Türkistan'da hayata geçirdiği politikalar sonucu Uygur Türklerinin bastırılmış bir toplumsal kesim olduğu göz önüne alınarak nitel araştırma yönteminden yararlanılmıştır. Çin yönetiminin uyguladığı politikalardan, doğrudan veya dolaylı bir biçimde etkilenen Uygur Türklerinin yaşam deneyimlerinden yararlanılmıştır.

Bu çalışmada araştırmanın problemine uygun olarak fenomenolojik yaklaşım tercih edilmiştir. Fenomenolojik çalışma yaşam deneyimlerine ve bu deneyimleri betimlemeye odaklanır. Araştırmacı bu deneyimler üzerinden, birçok kişinin bir kavram ve fenomene ilişkin yaşam deneyimlerini anlamlandırılmasını araştırır (Şimşek & Yıldırım, 2018). Burada önemli olan katılımcıların fenomene ilişkin düşüncelerinin ne olduğudur. Bu araştırma içerisinde bireylerin yaşadığı deneyimler fenomene indirgenerek evrensel öz tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda genelleme yapmak değil olguları tanımlamak önemli olmuştur.

Çalışma içerisinde Çin baskılarına doğrudan veya dolaylı yönden maruz kalmış Doğu Türkistanlı bireylerle görüşülmüştür. Görüşmeler 2022 yılında gerçekleşmiştir. Bu bağlamda Doğu Türkistanlı bireylerin yaşadığı tecrübe ve görüşleri ekseninde Çin'in Uygur Türklerine uyguladığı demografi, eğitim, din ve seyahat alanındaki politikalar ve bu politikanın toplumsal yaşamda ortaya çıkardığı problemler ortaya çıkarılmış ve çözüm önerileri belirlenmiştir.

2.5.1. Veri Toplama Aracı

Bu çalışma nitel araştırma yönteminin veri toplama tekniklerinden derinlemesine mülakat ve doküman incelemesinden yararlanılarak yapılmıştır. Derinlemesine mülakat; araştırmacı ve katılımcı arasında gerçekleşen bilgi toplama tekniğidir. Derinlemesine mülakat tekniği ile gözlem sürecinde gözlemlenemeyen birçok olgu hakkında bilgi sahibi olunabilir. Bu doğrultuda fenomenolojik araştırmaların başlıca veri toplama aracı mülakattır (Şimşek & Yıldırım, 2018). Olgulara ilişkin toplumsal anlamları ve yaşam tecrübelerini ortaya çıkarmak için mülakat tekniğinin araştırmacılara sunduğu avantajların (etkileşim, esneklik vs.) kullanılması gerekmektedir. Cresswell (2013) bu doğrultuda nitel araştırma yönteminin bir ana olgu üzerine odaklandığını ve katılımcıların görüşleri üzerine temellendirildiğini söylemiştir. Kısaca katılımcıların deneyimlerini öğrenmek için onlara sorular sorulması, etkileşim ve temas halinde olunması gerekmektedir.

Çalışma kapsamında Çin devletinin etnik gruplara (ötekiler) yönelik politikaları Ankara ve İstanbul'da yaşamını sürdüren Uygur Türkleri özelinde derinlemesine mülakat tekniği kullanılarak incelenmiştir. Bu doğrultuda Doğu Türkistan'dan

Türkiye'ye (İstanbul ve Ankara) göç etmek zorunda kalan, geride bıraktığı ailesinden haber alamayan ve memleketine dönemeyen Uygur Türkleriyle görüşmeler yapılmıştır. Gerçekleştirilen derinlemesine mülakatlar ile Çin'de yaşayan azınlıkların (Uygur Türklerin) karşılaştığı problemler katılımcıların deneyimleri doğrultusunda görünür hale getirilmiş ve bu problemlerin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu çerçevede literatür taraması yapıldıktan sonra yarı yapılandırılmış görüşme formları hazırlanmıştır. Oluşturulan soru formları pilot görüşmeler ile test edildikten sonra tez danışmanının ve alanda uzman hocaların önerileri doğrultusunda yeniden düzenlenmiştir.

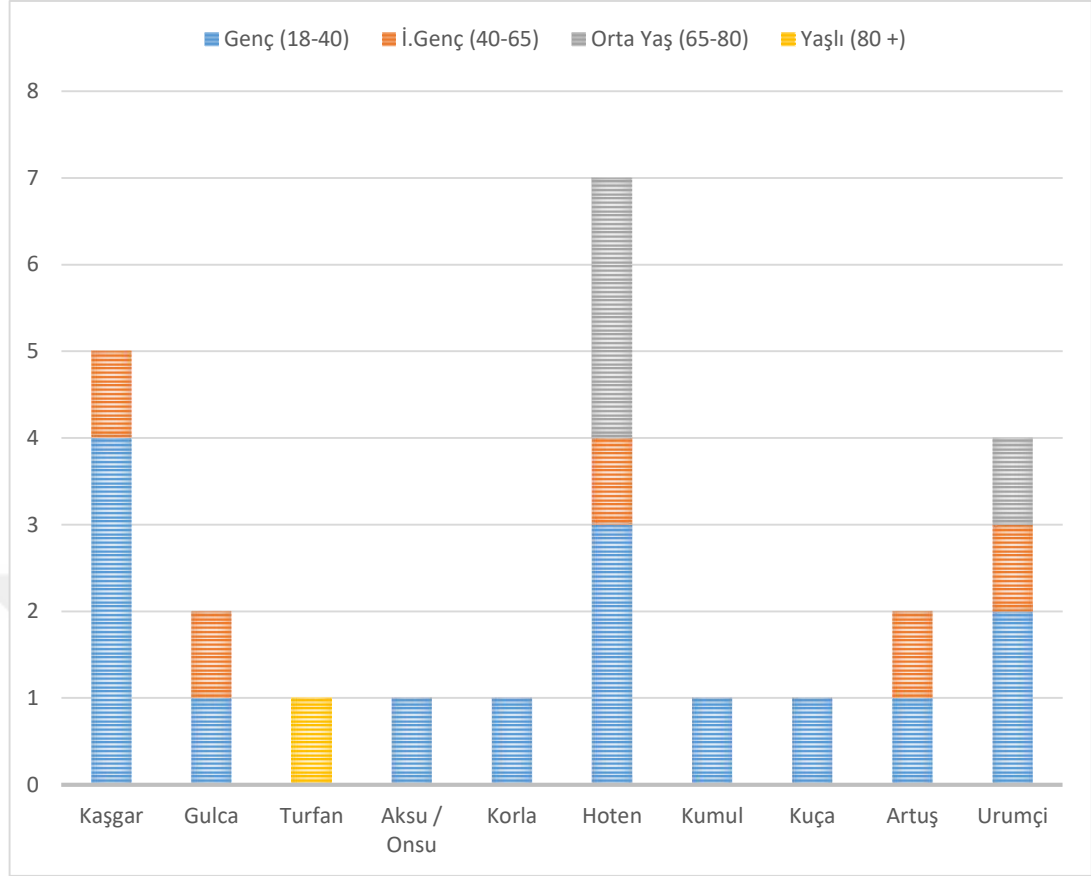
Yapılan görüşmelerde etik kurallar esas alınmış ve katılımcıların izni dâhilinde ses kaydı gerçekleştirilmiştir. Ayrıca mülakat yapan kişilerin görüşlerini, yaşadığı tecrübeleri ve önerilerini rahatça ifade edebilmeleri için kimliklerinin gizli tutulacağı mülakat öncesi ifade edilmiştir. Böylece araştırmacı ve katılımcı arasında güven ortamının sağlanması planlanmıştır. Daha sonra yapılan görüşmelerin deşifresi yapılarak analiz edilmiştir.

Doküman analizi ise araştırılması hedeflenen olgu ve olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerden veri toplanmasını ifade etmektedir. Bu teknik, araştırılan konu dâhilinde ulaşılamayan eksiklerin kapatılmasında önem arz etmektedir (Şimşek & Yıldırım, 2018). Bu çalışma kapsamında Çin'in azınlıklara yönelik uyguladığı politikalarla ilgili politik, bürokratik ve paydaşlarının hazırladığı rapor, istatistik, analiz ve metinlerden yararlanılmıştır. Konu bağlamında ulusal ve uluslararası kurum ve sivil toplum kuruluşları tarafından çalışmalar, raporlar ve makaleler incelenmiştir.

İsim (kod)	Cinsiyet	Yaş	Doğu Türkistan'da Yaşadığı Şehir	Türkiye'de Yaşadığı Şehir
GK1	Kadın	23	Urumçi	Ankara
GE2	Erkek	29	Kaşgar	Ankara
GK3	Kadın	34	Aksu / Onsu	Ankara
GK4	Kadın	32	Korla	Ankara
GE5	Erkek	36	Hoten	Ankara

GK6	Kadın	32	Kumul	İstanbul
GK7	Kadın	21	Hoten	İstanbul
GK8	Kadın	23	Kaşgar/ Yarkent	İstanbul
GK9	Kadın	24	Hoten	İstanbul
GE10	Erkek	29	Artuş	İstanbul
GE11	Erkek	30	Kuç	İstanbul
GE12	Erkek	35	Kaşgar	İstanbul
GK13	Kadın	32	Gulca	İstanbul
GE14	Erkek	28	Urumçi	Ankara
GE15	Erkek	29	Kaşgar	Ankara
-	-	-	-	-
İGE1	Erkek	52	Kaşgar	İstanbul
İGK2	Kadın	55	Gulca	İstanbul
İGE3	Erkek	61	Artuş	İstanbul
İGK4	Kadın	49	Hoten	Ankara
İGE5	Erkek	54	Urumçi	Ankara
-	-	-	-	-
OE1	Erkek	66	Hoten	İstanbul
OK2	Kadın	72	Urumçi	İstanbul
OK3	Kadın	78	Hoten	İstanbul
OE4	Erkek	65	Hoten	İstanbul
-	-	-	-	-
YE1	Erkek	84	Turfan	İstanbul

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Şekil 1. Katılımcıların Yaş Aralıkları ve Ülkelerinde Yaşadıkları Şehirler

2.5.2. Verilerin Analizi

Doğu Türkistan'dan Çin'in uyguladığı baskılar sonucu ülkelerinden ayrılmak zorunda kalan bireyler ile yapılan derinlemesine görüşmelerde nitel araştırma yöntemlerinde kullanılan tematik kodlama yöntemi kullanılmıştır. Bu sayede kavramlar ve sembollerin kategorize edilerek yorumlanması planlanmıştır. Kodlama yönteminde nitel araştırma sonrasında elde edilen veriler anlamlı parçalar haline getirilerek kavramsallaştırılır (Neuman, 2014). Daha sonra ise araştırmacı tarafından bu kavramlar analiz edilir.

Yapılan derinlemesine mülakatlarda etik kurallar çerçevesinde katılımcıların isimleri kullanılmamış, bunun yerine kodlama yöntemi ile katılımcılara kod adları verilmiştir. Kodlama yapılırken Dünya Sağlık Örgütü'nün (WHO) açıklamış olduğu yaş dilimleri, görüşmecilerin Türkiye'ye göç etmeden önce ülkelerinde yaşadıkları şehir ve cinsiyetleri temel alınmıştır. Bu bağlamda "GK1, Urumçi" kodu 18-40 yaş

aralığında, Urumçi’de yaşamış birinci kadın katılımcıya tekâmül etmektedir. Bu doğrultuda ‘G’ = 18-40 yaş aralığını, ‘K’ = Kadın’ı, ‘1’ ise bu yaş grubundaki birinci katılımcıya işaret etmektedir. Bu doğrultuda “İGE3, Artuş” kodu 40-65 yaşları arasında, Türkiye’ye gelmeden önce Artuş’ta yaşamını sürdürmüş üçüncü erkek katılımcıya denk gelirken, “OE1, Hoten” kodu 65-80 yaşları arasında Hoten şehrinde yaşamış ilk kadın katılımcıya tekâbül etmektedir. Son olarak ise “YE1, Turfan” kodu 80 yaşından büyük Turfan’da yaşayan yaşlı erkek katılımcıyı temsil etmektedir. Basit bir ifade ile 18-40 arası Genç(G), 40-65 arası İleri Genç (İG), 65-80 arası Orta Yaşlı(O) ve son olarak 80 yaşın üzerinde olanlar Yaşlı(Y) koduyla tanımlanırken, Cinsiyete göre Kadın(K), Erkek(E) şeklinde tanımlanmaktadır. Kodlamanın sonunda yer alan sayılar ise o yaş grubunda yer alan kaçınıcı görüşmeci olduğuna işaret etmektedir. Bulguların analizi kısmı 6 başlık altından değerlendirilmiştir. Bu doğrultuda konu başlıkları seçilirken literatür ve sahadan elde edilen bulgular göz önüne alınmıştır.

2.5.3. Evren ve Örneklem

Çin’de ve dünyada yaşamını sürdüren ve Çin’in hayata geçirmiş olduğu azınlık politikalarından etkilenen tüm Uygur Türkleri araştırmanın evrenini oluşturmaktadır. Nitel bir çalışmada, katılımcıların bütün hedef kitleyi istatistiksel olarak temsil etmesi genellikle amaçlanmaz. Nitel araştırma yönteminde, örneklemin temsil gücünden ziyade izlenen olgunun derinlemesine bir şekilde nasıl yansıtıldığı yöntemin temelinde yatmaktadır. Bu nedenle rastgele değil amaca yönelik örneklem seçimi gerçekleştirilir. Örneklem alınırken temel araştırma sorusuna cevap bulmak üzere mümkün olan en geniş çeşitlilikte veri elde etmek hedeflerin başında gelir. Örneklem almaya son vermenin yolu ise kategoriler ve aralarındaki ilişkinin sürekli tekrarlanmasında ve yeni verilere ulaşılmamasında yatmaktadır. Bu durum teorik olarak doygunluk noktasına ulaşıldığını araştırmacıya göstermektedir (Neuman, 2014; Şimşek & Yıldırım, 2018).

Çin’in Doğu Türkistan’ı işgalinden sonra Uygurlar başta Türkiye olmak üzere Arabistan ve çeşitli Avrupa ülkelerine göç etmeye başlamıştır. Ülkelerinde artan şiddet ortamından kaçan Uygurlar Türkiye’ye 1950’li yıllarla birlikte gelmiştir. Türkiye ile Doğu Türkistan arasında tarihten gelen duygusal bağ ve Türkiye’nin Türk dünyasında Türklerin ana yurdu olarak görülmesi Uygur Türklerinin ata yurdundan ana yurduna

göçü kolaylaştıran etkenlerin başında gelmektedir. Bu doğrultuda çalışma içerisinde Türkiye'nin İstanbul ve Ankara ilinde yaşamını sürdüren Uygur Türkleri örneklem olarak seçilmiştir. Ancak 18 yaşından küçük Uygur Türklerinin görüşmelerden olumsuz etkileneceği düşüncesiyle örneklem dışında tutulmasına karar verilmiştir. Ayrıca çocuk statüsünde olan bu bireylerin sürece hâkim olmayacağı, onların ise tekrar hafızalarında canlandırarak zor anlar geçireceği düşüncesi bu kararın alınmasında etkili olmuştur. Bu bağlamda örneklem belirlenmiş ve görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Katılımcılar kartopu tekniğiyle bulunmuştur. İlk önce bir katılımcıya ulaşılmış daha sonra arkadaşlarına ulaşılmış ve görüşmeler yapılmıştır. Bu şekilde araştırma için gerekli olan katılımcı sayısına ulaşılmıştır. Kartopu yani zincirleme tekniği; kişiden kişiye, kişiden de olaylara ulaşarak durumların tanımlanmasıyla bilgilerin zenginleştirilmesi olarak tanımlanmaktadır (Creswell, 2013). Görüşmeci sayısı araştırmanın başında 30 olarak belirlenmiştir. Fakat elde edilen verilerin sürekli tekrarlanması, yeni verilere ulaşılamaması ve doygunluk noktasına ulaşılması sebebiyle 25 kişiyle görüşülmüştür.

3. KONUYA İLİŞKİN LİTERATÜR VE TEORİK ARKAPLAN

3.1. Literatür Taraması

Çin'in Doğu Türkistan'da Uygur Türklerine yönelik uyguladığı politikaların sertliğinin her geçen gün arttığı iddiasıyla konuyla ilgili farklı disiplinlerde çalışmalar yapılmıştır. Bu doğrultuda siyaset bilimi, uluslararası ilişkiler, tarih, ve edebiyat bölümleri bu disiplinlerin başında gelmektedir. Çok kısıtlı olmasına rağmen literatüre katkı sağlayan alanlardan bir tanesi ise sosyolojidir. Uygur Türklerinin toplumsal hayatlarını derinden etkileyen azınlık politikalarının anlaşılması ve bireyler üzerine etkilerinin tahayyül edilmesinde sosyoloji bilimi önemli bir konumda bulunmaktadır. Bu bağlamda sosyoloji alanında yapılan bu araştırmaya başlamadan önce farklı disiplinlerde Doğu Türkistan ve Uygur Türkleriyle ilgili yapılan tezler, makaleler ve raporlar incelenmiştir.

Tez çalışması kapsamında literatür değerlendirmesi iki farklı sebeple önem arz etmektedir. İlki, çalışmayı besleyecek ve kaynak oluşturacak literatürün taranması ile daha önceki çalışmalarda öne çıkan başlıklar tespit edilecektir. İkincisi ise çalışılan konu literatür sayesinde karşılaştırmalı bir perspektifte ele alınabilecektir. Farklılıkların bir arada olduğu küreselleşen dünyada ülkelerin ötekilere bakışı ve politikaları önemlidir. Çin'in öteki anlayışını Uygur Türkleri üzerinden inceleyen bu çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Türkiye'de az olmakla birlikte Doğu Türkistan'ı ve Uygur Türklerini konu alan farklı çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmaların başına Şahzada Dauliatova'nın Uluslararası İlişkiler alanında gerçekleştirdiği "Çin'in Doğu Türkistan Politikası" isimli yüksek lisans tezi bulunmaktadır. Dauliatova bu çalışmayı üç bölüm içerisinde incelemiştir. İlk bölüm içerisinde Doğu Türkistan'ın genel yapısı hakkına bilgiler vermiştir. İkinci bölüm içerisinde Doğu Türkistan ve Çin ilişkisinin tarihi alt yapısına ve Uygur Türklerinin maruz kalığı temel problemlere değinmiştir. Son bölümde ise Doğu Türkistan'da yaşanan sorunların uluslararası boyutunu ele almıştır (Dauliatova, 2007).

Konuyla ilgili literatürde bulunan metinlerin önemli bir kısmı bölgenin Jeostratejik önemini vurgulamaktadır. Doğu Türkistan; Çin'in Avrupa'ya açılan kapısı ve

çevreden gelebilecek tehditlere karşı bir tampon bölge olması sebebiyle önemli bir coğrafya içerisinde yer almaktadır. Ayrıca içerisinde bulundurduğu ticari yollar ve maden yatakları ekonomik anlamda bölgenin önemini artırmaktadır (Kul, 2019).

Literatür içerisinde tanımlanan sorun alanlarının başında Uygur Türklerinin gündelik ve toplumsal hayat içerisinde maruz kaldığı azınlık politikalarıdır. Demografik yapı, eğitim, din ve ekonomi başta olmak üzere bu politikalar her alanda etkisini göstermektedir. Abdürreşit Celil Karluk'un "Politika ve Ötekileştirme; Uygur Köylü İşçi Transfer Politikası Örneğinde" başlıklı çalışması demografik yapıya yapılan müdahaleyi dile getirmiştir. Azınlıkların ekonomik kalkınması söylemiyle hayata geçirilen ve sosyal hayat içerisinde farklılıkları ortadan kaldırmayı hedefleyen politikalar, kültürel farklılıkları ortadan kaldırmayı, azınlıkların Çin düşüncesi ile bütünleşmesini hedeflemiştir (Karluk, 2019). Çin düşüncesi içerisinde farklılıklara yönelik düşünce ve tutumları inceleyen bir diğer çalışma ise "Çinlilerin Millet Düşüncesinin Kökenleri ve Ötekilere Bakış" isimli makaledir. Geçmişten günümüze Konfüçyüs felsefesinde ve Çin düşünce yapısında öteki kavramını inceleyen bu çalışma ötekilere yönelik kullanılan pejoratif anlamları ortaya koymuştur. Ayrıca Çin düşüncesinin her zaman merkezi yapıda bulunduğunu ve çevresindeki kartopu misali bünyesinde eriterek büyüdüğünü belirtmiştir. Çin'in Doğu Türkistan başta olmak üzere içerisinde bulundurduğu azınlık milletlere yönelik dışlayıcı ve ötekileştirici politikalarını ortaya koymuştur. (Karluk, 2017). Azınlıklara yönelik olumsuz politikalarının hayata geçirildiği bir diğer alan ise eğitimidir. Doğu Türkistan'ın işgal edilmesiyle birlikte kısa zaman içerisinde gerçekleştiren alfabe değişimleri ve Uygur dili ve edebiyatına uygulanan yasaklar eğitim alanını etkilemiştir (Tuna, 2012).

Dini afyon olarak tanımlayan Çin düşünce yapısı içerisinde ülkede yer alan tüm dini inançlara savaş açılmıştır (Kul, 2019). İnanç özgürlüğü sadece yazılı alanda kalmış ve pratik alanda uygulanmamıştır. Bu doğrultuda bireylerin din ile olan bağlarını kesmek adına çeşitli politikalar hayata geçirilmiştir. İslam dini ile bağın yoğun olduğu Doğu Türkistan'da politikaların şiddeti her geçen gün artmıştır. Bu doğrultuda dini aktivitelerini hayata geçirmek isteyen insanların karşısına engeller çıkarılmıştır.

Uygur Dili ve Edebiyatı alanında yapmış olduğu çalışmalar ile literatüre katkı sağlayan bir diğer isim ise Alimcan İnayet'tir. Divanü Lügati't Türk başta olmak üzere

Türk tarihinde önemli yeri olan eserleri incelemesinin yanı sıra Çin'in Doğu Türkistan'da gerçekleştirmiş olduğu eğitim ve alfabe politikalarının Uygur dili ve edebiyatı üzerine olan etkilerini değerlendirmiştir (İnayet, 2020). Dil alanında literatüre katkı sağlayan bir diğer çalışma ise Ferhat Karabulut'un "Dil Ölümü Bağlamında Kayseri'de Yaşayan Uygur Türk Toplumu" başlıklı makaledir. Bu çalışma içerisinde Çin'de gördükleri baskı sonucu ülkelerini terk etmek zorunda kalan Uygur Türklerinin dil dönüşümleri incelenmiştir (Karabulut, 2005).

Bu tez çalışması ile Çin'in ötekilere yönelik politikaları anlatılarak kısıtlı miktarda bulunan literatüre katkı sağlanması hedeflenmiştir. Doğu Türkistan'da yaşamış ve Çin'in azınlık politikalarından etkilenmiş bireyler ile yapılan görüşmelere dayalı nitel çalışmaların sayısı oldukça azdır. Özellikle Türkiye'nin Ankara ve İstanbul şehirlerine göç etmiş, farklı yaş gruplarından Uygur Türklerinin görüşlerine yer verilmesi sebebiyle bu tez çalışması diğer çalışmalardan ayrılmaktadır. Ayrıca literatürün bu denli kısıtlı olduğu bir alanda bu çalışma nitel araştırma örneği olmasının yanı sıra damgalama teorisini merkeze alarak Çin politikası içerisinde Uygur Türklerine yönelik damgalamaları ve ötekileştirmeleri ortaya koyması sebebiyle literatüre katkı sunacaktır.

3.2. Kavramsal Çerçeve

Çalışmanın kavramsal çerçevesi içerisinde asimilasyon, entegrasyon ve öteki kavramları üzerinde durulmuştur. İçinde 56 farklı etnik grubu barındıran Çin'in ötekilere yönelik politikalarının incelendiği bu çalışmada asimilasyon, entegrasyon ve öteki kavramların çalışmanın kavramsal çerçevesinin oluşturulmasına katkı sağlayacağı düşünülmüştür.

3.2.1. Asimilasyon Tanımlama

Asimilasyon; kavramsal çerçevesi ve tarihsel arka planı dolayısıyla tanımlanması güç kavramlardan biri olarak ortaya çıkmaktadır. Türk Dil Kurumu (TDK) sözlüğüne göre asimile kelimesi kendine uydurmak ve benzeşmek olarak tanımlanırken, asimilasyon; farklı kökenden gelen azınlıkları veya etnik grupları, bunların kültür birikimlerini, kimliklerini baskın doku ve yapı içinde eriterek yok etme süreci olarak

tanımlanmıştır⁴. Tanımlanması güç olan bu kavram sosyoloji başta olmak üzere birçok farklı disiplin tarafından tanımlanmaya çalışılmıştır. Biyoloji disiplini içerisinde ‘içine almak ve özümse(t)mek’ anlamlarıyla tanımlanan bu kavram daha sonra sosyoloji bilimi içerisinde ilk olarak ‘karşılaştırmak ve benzer yapmak’ anlamlarıyla kullanılmıştır (Marshall, 2014). İlerleyen süreç içerisinde ise ‘içine almak, birleştirmek ve bütün oluşturmak’ anlamlarıyla kullanılmıştır (Park & Burgess, 2017). Sosyoloji içerisinde asimilasyon kavramına ilk olarak Chicago okulunun kurucuları olan Park ve Burgess değinmiş ve çalışmalar gerçekleştirmiştir. Bu isimler dışında Eisenstadt, Brubaker ve Price gibi isimler asimilasyon kavramına katkı sağlamıştır. Ayrıca Danimarkalı sosyal bilimciler Jorges Elklit ve Ole Tonsgaard çalışmalar gerçekleştirmiştir. Küreselleşme süreciyle birlikte kavramı ‘Neo-asimilasyon’ ismiyle yeniden formüleştiren Richard Alba ve Victor Nee son dönemlerde asimilasyon üzerine çalışan önemli isimlerin başında gelmektedir (Karataş, 2006). Asimilasyon kavramı hem sosyal davranış olarak hem de kültürler arası birleşme süreci olarak açıklanmaktadır. Göç çalışmaları içerisinde Fitzpatrick; asimilasyonu aynı kültüre ait olma, yer değiştirme sonrasındaki süreçte ise yeni kültüre uyum sağlama yoluna girme, adapte olma olarak tanımlamıştır. Bu doğrultuda yeni bir toplum içerisinde asimilasyonun farklı göstergeleri bulunmaktadır. Bunlardan ilki dil alanında gerçekleşmektedir. Bu doğrultuda göçmen grupların ya da azınlık grupların, ev sahibi ya da çoğunluk olan etnik grubun dilini öğrenmesi, ana dilinden uzaklaşması asimilasyonun dil göstergeleri arasında bulunmaktadır. Bir diğer gösterge ise ekonomik hareketlilik elde etmektir (Brown & Bean, 2006).

Asimilasyon kavramı Alman araştırmacılar tarafından farklı bir bağlam içerisinde incelenmektedir. Bu doğrultuda bazı Alman araştırmacılar tarafından asimilasyon kavramı yerine kültürleşme kavramının kullanıldığı görülmüştür. Schrader asimilasyonu; “Alıcı toplumun sosyal değer standartlarının alınması, kendini yönlendirme ve davranış kalıplarından hayat ilgilerine kadar ve gruba bağlılığın bilinçsel değişimi” olarak tanımlamıştır (Karataş, 2006). Bu tanımlama ile birlikte asimilasyon kavramı içerisinde öznenin (insan) içsel ve dışsal yönleri dahil edilmiştir. Bu doğrultuda dışsal asimilasyon kavramı ile egemen kültürün davranış kurallarının benimsenmesi ve açık bir biçimde egemen kültüre uyum anlatılmıştır. İçsel

⁴ Asimilasyon Nedir? <https://www.tdktr.com/asimilasyon-nasil-yazilir-asimilasyon-kelimesinin-anlami-nedir.html>, Erişim: 05.05.2021

asimilasyon kavramı ise kimlik anlamında alıcı kültür üzerinde karar kılmayı temsil etmektedir. Bu doğrultuda asimilasyon kavramı hem bireysel hem de toplumsal alanda incelenmiştir. Bireysel alanda değişimlerin ön plana yerleştirildiği çalışmalarda asimilasyon süreci bireylerdeki değişimlerin toplamı olarak ifade edilmektedir.

3.2.1.1. Asimilasyon Modelleri

Asimilasyon kavramı içerisinde “birleşme, bütünleşme, düzenleme ve yeniden atama” gibi farklı tanımlamaları barındırmaktadır. Hirsch’e göre farklı etnik gruplar ve kültürler içerisinde bulunan insanlar arasındaki düzenleme ve uyum süreci olarak tanımlanan bu kavram, içerisinde farklı modeller bulundurmaktadır⁵. Bu modellerin başında ‘konformist-fonksiyonalist’ asimilasyon modelleri yer almaktadır. Anglo-Uyum ve Erime Potası teorileri bu modelin içerisinde yer almaktadır.

1960’lı yıllara kadar ABD’de göçmenlerin kendi geçmişlerini tamamen terk etmeleri ve mevcut Anglosakson değer ve kültür kalıplarını benimsemeleri bekleniyordu. Bu doğrultuda asimilasyona karşı direnç gösteren grupların Amerika, Avustralya ve Kanada’ya göçleri bu dönem içerisinde sınırlandırılmıştır (Kymlicka, 2015). Erime Potası teorisi Anglosakson uyum teorisine benzer özellikler taşımaktadır. İki teori içerisinde de göçmenlerin geleneklerinin alıcı toplumun gelenekleri yararına çözülmesi yerine, alıcı toplum dahil hepsinin yeni kültür kalıpları yaratacak biçimde çözülmesi söz konusudur (Giddens A. , 2008). Makro temel içerisinde ortaya çıkan bu iki teori sonraki yaklaşımlarla birlikte ayrıntılandırılmıştır. Park’ın Irk İlişkileri (Race Relation) yaklaşımı en önemli örneklerdendir. Park bu yaklaşımıyla her insanın biyolojik ve kültürel olmak üzere her insanın iki kökene sahip olduğunu söylemiştir. Biyolojik anlamda insan kendi kökeninin taşıyıcısıdır. Kültürel anlamda ise dil, düşünce, davranış yoluyla kuşaklararası toplumun taşıyıcısıdır. Park ayrıca ticaret, savaş, göç vb. yollarla başka kültürlerle olan temasın varolan ve süregelen bir olgu olduğunu söylemiştir. Bu doğrultuda dünya toplumunda yer edinmek isteyen kültürler arasında rekabetin kaçınılmaz olacağını ve yerel kültürlerin yok olacağını dile getirmiştir. Azınlık durumunda olan ya da az gelişmiş kültürlerin, baskın ve gelişmiş

⁵ <https://pressbooks.ulib.csuohio.edu/ethnicity/chapter/assimilation-as-concept-and-as-process/>, Erişim:08.04.2021

kültüre uyacağını söyler. Park’a göre en iyi son homojenleşmiş ve barışın dünya çapında baskın olduğu bir yapıdır (Kymlicka, 2015). Bu doğrultuda Park “İrk İlişkileri Döngüsü” kavramı ortaya atmış temas, rekabet, çatışma ve uyum başlıklarıyla dört aşama içerisinde incelemeye almıştır. Park kültürlerarası karşılaşmalara müdahale edilebileceğini ancak sürecin durdurulamayacağını söylemiştir. Bu doğrultuda çatışmanın ne zaman büyüdüğü ve nasıl azaltılabileceği üzerinde durmuştur.

Park, rekabet kavramının tanımını iktisat temelli yapmıştır. Çünkü Park’a göre rekabet kavramı ekonomik temelli bir arka plana sahiptir. Ancak kavram biyologlar tarafından ele alındıktan sonra anlam dünyası değişime uğramıştır. Bu doğrultuda evrensel bir biçimde evrimci varoluş mücadelesi olarak tanımlanmış ve açıklanmıştır. Park “rekabet” kavramı dışında etkileşimin 3 çeşidi daha olduğunu söylemiştir. Bunlar çatışma, uyum ve asimilasyondur. Toplumda bu 4 etkileşim türü iç içedir. Bu toplumsal süreçlerin en temeli rekabettir. Etkileşimi başlatan ise sosyal temastır. Sosyal temas olmadan rekabet ortaya çıkmayacaktır. Sosyal temas ile ifade edilen zihinlerin karşılıklı olarak birbirini etkilemesidir. Sosyal temas ve rekabet sonrası çatışma ortaya çıkmaktadır. Uyum ise çatışma sona erdikten sonra rekabet eden bireylerin ya da grupların dönüşmesi ile gerginliğin çözüme ulaşma sürecini ifade etmektedir. Asimilasyon ise uyumdan farklıdır. Asimilasyonda benliğin içeriği daha kusursuz dönüşüme uğramaktadır (Park, 2018). 1960’lı yıllara kadar azınlık konumunda bulunan grubun alıcı topluma doğru evrilmesi verili olarak kabul edilmektedir. Bu doğrultuda sadece dönüşmesi beklenen bu toplulukların beklenen aksine kendi kültürlerine çekilmeleri (re-entegrasyon) geçirgenliği yönelik bir direniş olarak adlandırılmıştır. Döneminin modernleşmeci ve ilerlemeci anlayışının bir yansıması olarak ortaya çıkan bu model, tasarlandığı gibi tekli bir dönüşümü yaratamamıştır (Giddens A. , 2008).

Chicago ekolü içerisinde Park’ı izleyen birçok farklı model ortaya konulmuştur. Bunlardan bir tanesi Milton Gordon’un 1964 yılında ortaya atmış olduğu “Asimilasyon Süreci” teorisidir. Bu doğrultuda Gordon asimilasyonu yedi farklı süreç içerisinde incelemiştir. Bunlar; kültürel, davranışsal, yapısal, evlilikle, tanımlamaya dayalı asimilasyondur. Bunların yanı sıra kabullenilmiş hal asimilasyonu ve kabullenilmiş davranış asimilasyonu bulunmaktadır. Park ve Gordon’un takipçileri tarafından geliştirilen bir diğer model ise Asimilasyonun Yüzleri yaklaşımıdır. Ron

Taft tarafından Avustralya’da geliştirilen bu model psikolojik faktörler üzerine inşa edilmiştir. Göçmenler ve alıcı toplum arasındaki ilişkileri kültür, dil, sosyal etkileşim, grup üyeliği, grup entegrasyonu ve grup normları gibi farklı başlıklar altında incelemiştir. Taft bu incelemeler sonrası asimilasyon kavramını ‘birincil entegrasyon, ikincil entegrasyon, kendi etnik grubuna karşı tavır ve sosyal sınıf’ olmak üzere dört madde içerisinde genellemiştir. Birincil entegrasyon kavramı içerisinde kaldığı yerden mutlu olan, yurdunu özlemeyen, kendini o ülkenin vatandaşı gibi hisseden ve kendini evinde hisseden insanlar yer almaktadır. İkincil entegrasyon içerisinde ise bulunduğu ülkenin dilini konuşabilen, normlarını ve değerlerini kazanmış, sosyal kaynaşma süreci içerisinde bulunan insanlar yer almaktadır. Üçüncü madde içerisinde ise kendi kültürü ve etnik grubu hakkında aleyhte tavırda bulunan bireyler bulunmaktadır. Son olarak dördüncü madde ile göçmenlerin eğitim seviyeleri, dil bilgileri ve mesleki konumları ile sosyal sınıflarından söz etmiştir (Yalçın, 2004).

Asimilasyon kavramının temeline bakıldığında iki önemli unsurunun olduğu görülmektedir. Asimilasyon sürecine bakıldığında ilk olarak baskın bir kültür ya da toplum mekanizmasının olduğu ve bu hususla birlikte baskın kültür ya da topluma benzetilmeye çalışılan bir kültür ya da toplumun olduğu görülmektedir (Adıgüzel, 2018). Küreselleşme ile birlikte artan göçler, ekonomik sebepler ya da kriz, savaş ve çatışma ortamları gibi etkenler nedeniyle hareketliliğin arttığı görülmektedir. Bu nedenle asimilasyonun tezahürleri de dünyanın pek çok yerinde daha görünür hale gelebilmektedir.

3.2.2. Entegrasyon

Asimilasyonist uyum kavramı içerisinde bulunan eksikler sebebiyle yeni modeller ortaya konulmuştur. ABD’li göç kuramcıları evlilikler, iş hareketliliği, toleransın artması, etnik çoğulculuk ve ırk ayrımcılığının azalması gibi gelişmeler sonucunda göçmenlerin büyük çoğunluğunun ve yeni kuşakların Amerikan orta sınıfına entegre olacağını düşünmektedir.

Asimilasyon kavramının altında yatan benzeşme anlamının yanı sıra entegrasyon açık, sınırları belli bir tanım olmayan bir kavram olmasına rağmen ‘uyuşma, anlaşma, birleşme ve bütünleşme’ gibi terimlerle ifade edilmektedir. Latince kökenine

baktığımızda ise ‘tamamla(n)ma, uyum veya bütünün yeniden üretilmesi gibi anlamları olduğu görülmektedir. Tamamlanma tanımıyla bir parçanın bütüne dahil edilmesi söz konusudur. Literatüre bakıldığında önceleri entegrasyon kavramı yerine adaptasyon kavramı kullanıldığı görülmektedir. Göçmenler bağlamında bakıldığında bulundukları topluma göçmenlerin ayak uydurması olarak ele alınan adaptasyon kavramının mevcut literatürde geçmişe nazaran kullanılmadığı görülmektedir (Adıgüzel, 2018). Literatürde entegrasyon asimilasyon kavramları arasında anlam kargaşası olduğu da görülmektedir. Ancak entegrasyon kavramının asimilasyon ile arasındaki önemli bir fark bulunmaktadır. Entegrasyon kavramının özünde kendi değerlerini kaybetmek yoktur. Bir anlaşma ve uyum anlamı taşımaktadır. Kendi değerlerini kaybetmeden koruyarak bir durum ya da bir toplum içerisinde var olma olarak okunmalıdır. Daha açık bir ifadeyle göç yoluyla ya da herhangi bir sebepten azınlık konumunda bulunan grubun baskın olan grubun dil, din, adet, örf, gelenek ve kültürlerine saygılı olduğu gibi kendi kültürlerini ve geleneklerini kaybetmeden bilinçlenme sürecini ifade etmektedir. Bu doğrultuda entegrasyon; bireysel göçmenlerin veya göçmen grupların, yeni ev sahibi toplumun farklı sosyal alanları ve bölümlerine dahil olma süreci olarak tanımlanmaktadır. Entegrasyon göçmen ve ev sahibi konumunda bulunan grupların etkileşimi sonucu oluşan yeni duruma uyum sağlamayı gösteren çift yönlü bir süreçtir (Martikainen, 2010).

Göçmenler ve entegrasyon süreçlerine gelindiğinde ise bir farklılaşma söz konusudur. Göçmenlerin farklı biçimlerde hareketlilik göstermeleri entegrasyon süreçlerini doğrudan etkilemektedir. Bu nedenle aslında göçmen politikalarında entegrasyon süreçlerini tanımlayan doğrudan bir tanımlama ya da politika biçimi yoktur (Castles ve Miller 2003). Göçmenlerin zorunlu ya da isteğe bağlı göç etmeleri, yasal statülerinin olup olmaması ya da belirli haklara sahip olup olmama durumları göçmenlerin göç ettikleri ülkelere ve göçün yapısına göre farklılık göstermektedir. Bu nedenler entegrasyon politikalarındaki ve süreçlerindeki farklılıklara işaret etmektedir.

Entegrasyon süreçlerine bakıldığında da iki önemli unsur ortaya çıkmaktadır. Birincisi başka bir kültür ya da toplumla bütünleşme içerisinde olmaya hazır bir toplum ya da kültürdür. İkinci unsur ise başka bir toplum ile bütünleşmeye razı olan bir kültür ya da toplumdur. Burada önemli olan huşu karşılıklı olarak mevcut duruma razı olan ve

durumu kabul eden iki tarafın olmasıdır (Adıgüzel, 2018). Ancak bu çerçevede entegrasyon süreçleri oluşabilmektedir.

Entegrasyonun oluşabilmesi için çok yönlü bir sürecin var olması gerekmektedir. Çok yönlü sürecin oluşması ise tek başına yeterli değildir. İki yönün bir arada olmalarına razı ve uyumlu olmalarının yanı sıra eşit sorumluluklara ve eşit haklara sahip olması da beklenmektedir. Sosyal bir bütünleşme karşılıklı etkileşim içinde bulunmaları ve toplumsal işbölümüne dahil olmaları entegrasyon sürecinde bir adımdır ancak bir sonuç değildir. Bu sosyal süreç içerisinde farklı etnik, dini ya da kültürel grupların eşit koşullarda eşit haklara sahip olmaları aslında entegrasyon sürecinde asıl istenen durumdur (Toksöz, 2016).

Asimilasyon ve entegrasyon kavramlarının arasındaki kavram karmaşası toplumların ya da devletlerin ortaya koymuş olduğu tanımlara göre farklılık yaratmaktadır. Entegrasyon her daim pozitif olarak algılanmamaktadır. Castells ve Miller toplumları hakim ve baskın kültürün içerisinde eritmenin kibar yolu olarak entegrasyon kavramının kullanıldığını belirtmektedir (Castells ve Miller, 2003). Bu noktada kavramların belirli anlamlarının sosyolojik olarak olduğunu ancak hükümetlerin, toplumlarının politikalarının asıl amaçlarının bu noktada önemli olduğu da görülmektedir. Bu nedenle asimilasyon, entegrasyon ya da adaptasyon gibi kavramların içlerinde pozitif ya da negatif yönlerin olmasına değil mevcut toplumsal politikalara odaklanılmasının daha önemli olduğu aşıkardır.

3.2.3. Öteki ve Ötekileştirme

Öteki kavramı “sözü edilen benzer iki şeyden önem ya da yer bakımından uzakta olan” ve “öbür, öbürü” ifadeleriyle tanımlanmaktadır (Püsküllüoğlu, 2012). Latince kökeni “alius” olan kavramın İngilizce kökeni ise benzer bir şekilde “alien” olarak ortaya çıkmakta ve “yabancı” olarak dilimize çevrilmektedir. Genel olarak tanımlamalarda mesafe, uzaklık, aralık ve gerilik kavramlarına vurgu yapılmıştır. Bu doğrultuda kavramın genellikle olumsuz tanımlamalar içerdiğini söylemek mümkündür (Sağlam & Yaşar, 2017).

Öteki kavramı insan ve toplum bilimlerinde ise “mevut kültür içerisinde dışlanmış olan” olarak tanımlanmıştır. Yani toplumca normal kabul edilenler dışındaki her şey öteki kavramı içerisinde değerlendirilmektedir. Nahya (2011)’e göre ise öteki

kavramını; kişiler, toplumlar yada kültürlerce sınıfsal veya etnik olarak geçmişten günümüze farklı dönemlerdeki ilişkiler baz alınarak bir kişinin, grubun yada halkın farklılaştırılması ve ayrıştırılması olarak tanımlanmıştır. Bir bireyin dini seçiminin farklılığı, etnik kökeni ya da ana akım düşünceden farklı yaşam deneyimine sahip olması onun ötekileştirilmesi için yeterlidir. Kişi ya da gruplara öteki damgasının vurulması farklı olanı anlamamızın önüne geçen en büyük engellerden bir tanesidir. Bu doğrultuda karşısındakine empatiden uzak ve ‘ben’ kalıpları içerisinde yaklaşan birey uyumlu bir sosyal düzenin kurulmasının önüne geçmektedir. Ben ve öteki temelli kurulan bu ilişki içerisinde ötekinin benin koyduğu sınır ve kurallara tabi olması beklenmektedir (Kundakçı, 2013). Bu doğrultuda biz tanımı içerisinde olanlar ayrıcalıklı bir konum içerisinde bulunurken, onlar tanımı içerisinde bulunanlar dezavantajlı konuma itilerek ayrımcılığa zemin hazırlanmaktadır. Ötekiler genellikle azınlıklar ve güçsüzlerden oluştuğu için acayip, tuhaf, ahlak dışı, marjinal gibi damgalamalara maruz kalmaktadır. Bu sebeple “biz” düzeni ve istikrarı sağlayarak toplumun varoluş amacına uyan olarak tanımlanırken, “öteki” ise düzen ve istikrar bozan, toplumun yasa ve normlarına aykırı olan kısaca tehlikeli olarak tanımlanmaktadır. Bir benzetme ile bu zihniyet ötekiler bahçemizdeki sebzelerin gelişmesini engelleyen ayırık otu olarak görülmektedir (Durna, 2014).

Tarih boyunca öteki kavramı farklı biçimlerde varlığını korumuştur. Toplumlar ve bireyler her dönem içerisinde ilişkilerini sürdürürken bir şekilde kendi ötekilerini yaratmışlardır. Antik Yunan medeniyeti içerisinde “yunanlar – barbarlar”, Roma medeniyeti içerisinde ise “medeniler ve barbarlar” sınıflandırmaları ile öteki kavramı ortaya çıkmaktadır. Birçok toplumda ötekiler düşman olarak nitelendirildiğinden her şey olabilme özelliğine sahiptir (Bauman Z. , 2003). Avrupa’da coğrafi keşiflerin başlamasıyla yeni bölgelerde karşılaşılan gruplar “cadı, şeytan ve kötü ruh” olarak tanımlanmıştır. Ancak sanayi devrimi ile birlikte öteki kavramı farklı bir boyut kazanmıştır (Nahya, 2011). Toprak temelli yaşamın olduğu feodal toplum içerisinde birey ötekisini kendinden uzakta tutabilirken sanayi devrimiyle birlikte öteki ile karşı karşıya kalmıştır. Günümüzde ise “doğulu-batılı” başta olmak üzere birçok oryantalist söylem ile bu kavram yenilenerek varlığını devam ettirmektedir (Sağlam & Yaşar, 2017).

Ötekileştirme kavramı içerisinde olumsuz yargılar, ön yargılar, stereotipler, pejoratif ifadeler ve damgalamalar içermektedir. Bu doğrultuda ötekileştirme kavramı; çevresindeki kişiler tarafından farklı olarak görülen kişi ya da grupların dışlanarak toplumdan soyutlanması olarak tanımlanmaktadır. Bauman öteki kavramını biz ve onlar üzerinden değerlendirmiştir. Biz kavramı ile kişinin kendini güvende hissettiği ve bu güven doğrultusunda bireyin kendisini bir başkası gibi hissetmemesi tanımlanmaktadır. Onlar ise bulunduğu ortamda kendini bir yere dâhil hissedemeyen kişilerdir (Bauman Z. , 2014). Ötekileri aşağılayarak hakim grubu yücelten bu kavram beraberinde İnsanlararası sınıflandırma ve eşitsizlik gibi kavramları beraberinde getirmektedir (Zariç, 2010). Ötekilerle ilgili olan söylemler toplumsal bir temelde inşa edilmektedir (Öztekin, 2015). Bu doğrultuda fiziki mesafeye bağlı olmayan ötekileştirme süreci içerisinde bireyler ve gruplar yan yana olsalar dahi mesafe hissedilmektedir. Jorgen Habermas “ötekini benimsemek toplumsal sınırların herkese, özellikle birbirine yabancı olan ve birbirine yabancı kalmak isteyenlere açık olmasıdır.” Söylemiyle ötekinin toplum içerisinde benimsenmesi sonucu sürekli yeniden üretileceği söylemiştir (Habermas, 2015).

Öteki olarak nitelendirilmek ve ötekileştirilmeye maruz kalmak aidiyetler ve kimliklerle ilgili olarakta düşünülmektedir. Kimlik varlığını koruyabilmek için farklılığı ihtiyaç duyar ve diğerlerinin farklılığını ötekiliğe dönüştürür. Kimlik kavramıyla birlikte ben sınırları çizilir ve bu sınırlar içerisine girmeyenler olumsuzlanarak ötekileştirilir (Sağlam & Yaşar, 2017). Öteki olarak tanımlanan bireyler ya da gruplar farklı bir toplumdan (dil, din, kimlik vs.) ise ötekileştirme daha hızlı gerçekleşmektedir. Öteki olarak nitelendirilen birey ve grupların karşısına çizilen ben sınırları, ötekilerin toplumun diğer üyeleriyle olan iletişim birliğinin sağlanmasına engel olmaktadır. Bu doğrultuda öteki ile olan mesafe artmakta ve aşılamamaktadır (Tatar, 2013). Ötekileştirme sürecinin başlamasıyla birlikte toplum içerisinde bulunan farklılıklar topluma aykırı vb. olumsuzlamalarla tanıtılmaktadır. Bu durum öteki olarak nitelendirilen bireylerin nefret söylemlerine maruz kalmasına hatta bu söylemlerin nefret suçlarına dönüşmesine sebep olmaktadır (Ünal, 2014). Öteki olarak nitelendirilen grupların üyeleri nefret söylemleri ve suçlarının hedefi olmalarına rağmen toplumda istenmeyen gruplar olarak görülmelerinden bu gruplara karşı suç korkusu yüksek düzeyde olmaktadır. Yabancılar, mülteciler, sığınmacılar ve diğer

ötekileştirmeye maruz kalan gruplar potansiyel suçlu olarak görülmektedir (Karasu, 2018).

3.3. Kuramsal Çerçeve

Çalışmanın kuramsal çerçevesi içerisinde damgalama teorisi ve hariciler kuramı ilişkisel olarak kullanılmıştır. Çin'in ötekilere yönelik hayata geçirdiği politikalar incelendiğinde, öteki olarak nitelendirilen grupların maruz kaldığı etiketlemelerin, dışlanmaların ve ayrımcılığın incelenmesinde bu iki teorinin uygun olduğu görülmüştür.

3.3.1. Damgalama Teorisi

Çalışma kapsamında Erving Goffman'ın Damgalama (Stigma) teorisinden yararlanılmıştır. Goffman bu kavramı ilk olarak 1963 yılında yazmış olduğu Stigma kitabında kullanmıştır. Stigma başlarda Türkçeye “leke” ve “iz” olarak çevrilse de günümüzde “damga” ile Türkçede yer bulmuştur. Goffman bu kavramla geçmişten günümüze toplumda, kişiler arası ilişkilerde yer alan dışlayıcı, küçümseyici, ötekileştirici, itibarsızlaştırıcı, gözden düşürücü, aşağılayıcı, ayırıştırıcı kalıp yargıları incelemeye çalışmıştır. Goffman ayrıca bu incelemeyi yaparken itibarsızlaştırılan ve itibarsızlaştırması muhtemel olan bireyle arasında bir ayrım yapmamıştır (Goffman, 2014, s. 30). Bu doğrultuda damga; fiziksel veya toplumsal bir atıf veya bu yüzden toplumsal kimliğini elinden alacak, tam kabul görmesini engelleyecek aktörün değerini düşüren tüm işaretlerdir (Slattery, 2014, s. 189). Günümüz dünyasında genellikle soyut işaretleri ifade eden bu kavram ilk olarak somut işaretler (direk vücuda kazınan işaretler) ile toplumsal hayatın içinde yer bulmuştur. Görsellikten faydalanma konusunda fazla maharetli olan Yunanlılar, işaret edilen kişinin ahlak statüsünde olağan dışı ve kötü ne varsa ifşa etmeye yönelik bedensel işaretleri kasteden “damga” terimini ilk kullanan toplumdur (Goffman, 2014, s. 27). Bu işaretler herkesin görebileceği bir biçimde bedene kazınır ya da işlenir, bu işaretleri üzerinde barındıran bireylerin köle, suç sahibi ya da hain olduğu açıkça belli olmuştur. Ayrıca bu kişilerin vücutlarına yapılan izler, lekeler ya da başka bir ifadeyle damgalanmalar merasimle (tören) gerçekleşir bu bağlamda tüm toplumca bilinir ve kamusal alanda kaçınılması gereken kişi konumuna dönüşürlerdi. Eski Yunanda böyle bir anlamı varken

Hristiyanlık döneminde bu kavrama iki anlam daha yüklenmiştir. Bunlardan ilki cildin üzerinde tomurcuk benzeri patlamış yaralar (bir nevi sivilce), ikicisi ise fiziki bozuklukların bedensel işaretleridir (Goffman, 2014, s. 27). Bu iki anlamın Hristiyanlık ile ilişkisi ise tanrının merhametinin insan bedeni üzerinde bu şekilde tezahür ettiği inancıdır. Bu bağlamda fiziksel olarak bireyin üzerinde taşıdığı damgalar geçmiş dönemlerde fazlasıyla önemli bir rol oynamaktadır. Ancak zaman ilerledikçe ve modernleştikçe damga kavramıda yerini fiziksel işaret ya da eksikliklerden soyut durumlara, toplumsal algılamalara bırakmaya başlamıştır. Bu bağlamda Goffman üç tür damgadan söz etmektedir;

- Kötürümlük, cücelik ve sağırılık gibi fiziksel özürler,
- Kişilik zayıflığı, yüz deformasyonları veya hüküm giyme ve işsizlik gibi bir geçmişe sahip olmak,
- Kişinin birlikte olduğu arkadaş çevresi, ait olduğu ırk ya da dinsel grupla ilişkili toplumsal damgalanmalar (Slattery, 2014, s. 189).

Damga türlerine bakıldığında damganın doğuştan ya da sonradan kazanılmak üzere farklı ayrılımlarının olduğu görülmektedir. Mesela bir çocuğun Nazi dünyasında Yahudi olarak doğması veya Çin dünyasında Uygur Türkü olarak doğması onun doğuştan kötü olarak kabul edilmesine yol açabilir ya da doğduğunda fiziksel olarak (yürüme, görme engeli) belirli durumları yerine getiremediğinden toplum tarafından doğuştan damgalanabilir. Ancak diğer taraftan ise birini öldürmek ya da hırsızlık yapmak ya da trafik kazası geçirmek gibi bazı durumlar ile sonradan damgalanabilmektedir. Damga içerisinde yer alan bir diğer ayrım ise onun görülebilir ya da görünmez olarak ortaya çıkmasıdır. Mesela burnu olmamak ya da hayat kadını olarak tanınmak görünür damgalarken, eşcinsellik görünmez karanlık bir damga türü olarak ortaya çıkmaktadır.

Goffman fiziksel kusuru idare etmenin toplumsal olan kusuru idare etmeye göre daha kolay olduğunu söylemiştir. Çünkü fiziksel olarak engeli olan birey bazı zorluklar yaşasa da toplum tarafından aşırı bir dışlamayla karşı karşıya kalmaz. Ancak toplumsal olarak suç işlemiş ya da toplum tarafından kabul edilmeyen bir dine veya kimliğe sahip olan birisi sürekli toplum içerisinde dışlanacak, kötü davranılacak ve ötekileştirilip, küçük düşürülecektir. Hem fiziksel hem de toplumsal anlamda damgalanmaya maruz kalan bireyler bundan kurtulmak ya da hiç maruz kalmamak

için çeşitli stratejiler ortaya koymaktadırlar bunlardan en basiti fiziksel kusuru örtmek için bıçak altına yatarak gerçekleştirilen plastik cerrahiler, estetik ameliyatlarıdır. Ya da en basit biçimiyle taktığımız renkli lensler, büyük gözlüklerdir. Tüm bunlar bağlamında damgalanmadan kurtulmanın üç tür yolu ortaya çıkmaktadır;

- Toplum içerisinde “normal” görünenler gibi davranma, başka bir ifadeyle ön sahnedeki rolünü benimseme ve kendi benliğinden uzaklaşma (Asimile olma),
- İçer kapanma bir başka söylemle toplumdan kendini dışlama, soyutlama durumu,
- Son strateji ise bu olumsuz tavrı sergileyenlere karşı mücadele etme bulunmaktadır (Slattery, 2014).

Damga ile ilgili son olarak ise damganın bir diğer boyutunda ise sözde normallerin olduğunu unutulmamalıdır. Çünkü onları deli, suçlu gibi nitelendirmelere sokan bizim yarattığımız toplumsal kalıplardır. Bu kalıplar ise toplumdan topluma değişim göstermektedir. Çünkü Çin’de, Hollanda’da veya Türkiye’de normal kalıbı farklılaşmaktadır.

3.3.2. Hariciler Kuramı

Goffman dışında damgalama kavramıyla ilgilenen en önemli teorisyenlerden bir tanesi Becker’dir. Becker damgalamaya maruz kalan bireyleri hariciler (outsiders) olarak tanımlamaktadır. Bu kişiler toplum tarafından sapkın olarak görülmektedir. Toplumsal grup içerisinde siyasi ve ekonomik gücü elinde bulunduranların koyduğu kurallar doğrultusunda sapkın ilan edilen bu bireyler, yine bu kurallar dolayısıyla dayatmalara maruz kalmaktadır. Becker, kural koyucuların kuralları uygulayacakları kişilerden onay almadıkları için her zaman topluma dayatılan kuralların ihlalcileri olacağını söylemiştir. Bu doğrultuda kural koyucuların bazı davranışları doğru bazılarını ise yanlış olarak ifade ettiğini belirtmiştir. Ancak bireyler kural koyucuların kendi görüşlerini almadan bu kuralları oluşturduğunu ve bu kurallar doğrultusunda davranışlarının yanlış ya da doğru olarak ifade edilmesinin veya suçlu ilan edilmelerinin uygun olmadığını düşünebilirler (Becker, 2015).

Egemen gücün ortaya koyduğu kuralları ihlal eden ve bu kuralları onayları alınmadığı için reddeden bireyler harici olarak adlandırılmaktadır. Harici olarak

etiketlenen bireyler, üzerlerine atılan suçlamaları ve kuralları kabul etmediğinden, onlarda kendilerine bu etiketlemeleri yapan bireyleri harici olarak görmektedir. Harici olarak etiketlenen bireylerin bazıları ise adil bir şekilde yargılanmadıklarını düşünürler. Bu farklı tartışmalar içerisinde Becker; sapkınlık tanımına varılmadan önce sapkınlık tanımının ne anlam ifade ettiğinin inşa edilmesi gerektiğini söylemiştir. Sapkın tanımını yapmadan önce ise normal ve anormal kavramlarının tanımını yapmak faydalı olacaktır. Normal ve anormal kavramları farklı kültürler içerisinde farklı tanımlamalar almaktadır. Örneğin Çin kültürü içerisinde aile büyüklerinin yanında salaş bir biçimde oturmak normal olarak tanımlanırken, Uygur kültürü içerisinde anormal bir davranış olarak tanımlanmaktadır. Bu doğrultuda sapkın etiketi bir bireyin gerçekleştirdiği davranışa özgü bir nitelik değil, egemen güç tarafından ortaya konulan kural ve yasakların bireye uygulanmasının bir sonucudur. Yani sapkın ve harici etiketi o toplum tarafından birey ve gruplara yapıştırılmaktadır (Becker, 2015).

Becker, sapkın kimliğini kabul etmenin sonuçlarını çözümlemek için Hughes'un temel ve ikincil statü kavramlarının nitelikleri arasındaki farklara odaklanır. Bu doğrultuda doktorluk mesleğini örnek verir. Doktorluk alınan eğitim sonucu verilen diplomayla ortaya çıkmış temel bir niteliktir. Doktorluk diplomasına sahip olan bireyin orta sınıfa mensup, beyaz tenli ve Protestanlık mezhebi içerisinde bulunma gibi ikincil niteliklere sahip olması beklenir. Saydığımız ikincil niteliklere sahip değilse bir gariplik olduğu düşünülür. Bu örneğin devamında Becker, bir zencinin doktor olmasının da şaşırlacak bir durum olduğunu söylemiştir (Becker, 2015). Çin Halk Cumhuriyeti içerisinde ise bir Uygur Türkünün zenginleşmesi, güzel işlere sahip olması ve güzel okullarda okuması şaşırlacak, beklenmedik bir durum olarak nitelenmektedir.

4. DOĞU TÜRKİSTANA GENEL BİR BAKIŞ

4.1. Coğrafi Konumu

Doğu Türkistan Çin'in kuzeybatı sınırında bulunmaktadır. Resmi adıyla Xinjiang Uygur Özerk Bölgesi olarak anılan bu topraklar doğudan batıya 2000, güneyden kuzeye ise 1650 kilometre yer kaplamaktadır (Dauliatova, 2007). Doğu Türkistan 1.824.418 km² yüzölçümü ile Almanya'dan 4, Türkiye'den ise yaklaşık 2,5 kat büyüktür. Bu özelliği ile Çin'in en büyük idari birimi olarak ortaya çıkmaktadır. Tacikistan, Kırgızistan ve Kazakistan gibi diğer Türk cumhuriyetleriyle birlikte Moğolistan, Pakistan ve Çin'e bağlı olan bir diğer özerk bölge Tibet ile komşudur.

Üç tarafı dağlarla çevrili olan (Altay, Tanrı ve Kalkanlı) Doğu Türkistan'ın yaklaşık üçte biri çöllerden (600.000 km²), 90.000 km² alanı ormanlardan ve geri kalanı verimli tarım arazilerinden oluşmaktadır. Bu arazileri besleyen İli, Manas, İrtiş gibi önemli nehirler ve irili ufaklı birçok göl bulunmaktadır. Doğu Türkistan Avrasya kıtasının tam ortasında yer alması sebebiyle Avrasya'nın kalbi olarak anılmaktadır (Şen, 2009).

Harita 1 Çin ve Doğu Türkistan (Xinjiang – Uygur Özerk Bölgesi)⁶

⁶ <https://insamer.com/rsm/images/DT%20HARITA%201.jpg> , Erişim: 04.08.2020

Harita 2 Doğu Türkistan⁷

4.2. Ekonomik ve Sosyal Yapı

Doğu Türkistan yeraltı ve yerüstü kaynakları bakımından dünyanın en zengin topraklarından bir tanesi olarak görülmektedir. Bölge uranyum, doğalgaz ve petrol gibi önemli enerji kaynaklarının yanı sıra birçok değerli madenide bünyesinde barındırmaktadır. Ancak tüm bu zenginliklere rağmen Doğu Türkistanlılar dünyanın en çok sefalet çeken halkları arasında yer almaktadır. Doğu Türkistan'ın gayrisafi mili hasılası gün geçtikçe artış göstermesine rağmen bölgede yaşanan fakirlik gün geçtikçe artmaktadır. Bu ikircikli yapı Çin'in Doğu Türkistan'ın kaynaklarını Çin'in iç kesimlerine taşımasından kaynaklanmaktadır. Doğu Türkistan Çin'in temel hammadde sağlayıcısı olarak ortaya çıkmaktadır (Sayın & Koçak, 2017). Çin değerli enerji kaynaklarının kullanımını tek elinde toplamakta ve buradan sağladığı ekonomik gücü Çin'in merkezine aktarmaktadır.

Doğu Türkistanlıların öz kaynaklarının kendi merkezlerine aktaran Çin yönetimi bu süreci kendi anayasasını da çiğneyerek gerçekleştirmektedir. 1982 anayasasının 117 ve 118. maddesine göre “otonom idarelerin bölgenin mali yapısını yönetme

⁷ <https://sahipkiran.org/2016/01/23/dogu-turkistan/> , Erişim: 23.01.2020

yetkisine sahip olduğu ve yerel ekonomik gelişmenin sağlanacağı” açıkça belirtilmiştir (Paker, 2017). Ancak bölgede yer alan yeraltı ve yer üstü kaynaklardan bölge halkına hiç pay ayrılmadığı ve doğrudan bu kaynakların Çin yönetimine aktarıldığı görülmektedir.

Çin topraklarında yer alan 148 çeşit madenin 118’i Doğu Türkistan topraklarından çıkmaktadır (Oğuzhan, 2018). Doğu Türkistan’da yaklaşık 5000 adet maden ocağı bulunmaktadır (Dauliatova, 2007). Bu rakam Çin’de bulunan tüm maden Ocaklarının %85’ine tekâmül etmektedir. Çin kömür rezervinin yaklaşık yarısı Doğu Türkistan topraklarından elde edilmektedir. Ayrıca 500 farklı alanda petrol, 30 farklı alanda doğalgaz yatakları bulunması sebebiyle enerji kaynağı bakımından dünyanın en zengin topraklarına sahiptir.

Doğu Türkistan tükenbilir enerji kaynaklarında olduğu kadar yenilenebilir enerji kaynaklarında da zengin bölgeleri içerisinde barındırmaktadır. Bu bağlamda 180 bin kilovolt elektrik üreten 5 enerji santrali bulunmaktadır. Ülkenin elektrik ihtiyacının yaklaşık %10’u buralardan sağlanmaktadır. Bu özelliği ile iç Moğolistan’dan sonra rüzgâr enerjisine sahip en büyük bölge Doğu Türkistan içerisinde yer almaktadır (Dauliatova, 2007).

Doğu Türkistan sanayi ve madencilik açısından büyük tesisleri içerisinde bulundurmasına rağmen işsizlik oranları çok yüksek bir oranda seyretmektedir. Bunun en önemli sebeplerinden bir tanesi Çin’in uyguladığı azınlık politikalarıdır. Bu bağlamda bölgede yer alan büyük tesisler bölge halkına istihdam sağlamak yerine Çin’in merkezinden bölgeye göç etmiş Han Çinlilerine istihdam sağlamaktadır. Doğu Türkistan’da bulunan sanayi kuruluşlarının %99’unda, petrol kuruluşlarının ise %99’unda bölgeye göç ettirilmiş Han Çinlileri çalışmaktadır (Dauliatova, 2007). İşsizliğin çok fazla olduğu Doğu Türkistan’da az oranda iş bulan Doğu Türkistanlı bireyler ise genellikle kalifiye olmayan işlerde çalışmaktadır. Bunun en önemli sebebi bölge halkının eğitim haklarının elinden alınması ve kalifiye eleman yetiştirilememesinden yatmaktadır.

1982 Anayasasının 22 ve 23. Maddelerinde özerk bölgelerdeki halktan kalifiye eleman yetiştirilmesi ve istihdam konusunda bölge halkından yararlanılmasına dair esaslar yer almasına rağmen Çin yönetimi İstihdamı Çin’in iç kesimlerinden gelen Han Çinlilerine sağlamış ve bölge halkından kalifiye eleman yetiştirmemiştir. Bölgenin

ihtiyaç duyduğu memur, işçi ve öğretmenler Çin'in merkezinden çeşitli teşvikler ile gelmiştir (Tuna, 2012).

Çin'in uyguladığı ayrılıkçı politikalar yüzünden Türklerin büyük çoğunluğu tarım ve hayvancılıkla uğraşmaktadır. Verimli topraklara sahip olan Doğu Türkistan'da tarım tarihten günümüze önemli bir yer teşkil etmektedir. Milattan önce 2. yüzyıllardan itibaren Türkistan'ı gezen Çinli seyyahların verdiği bilgiler ve arkeolojik kültür merkezlerinde tesadüf edilen su değirmenleri bize gösteriyor ki, burada halk nehir sularından ufak kanallar açarak sulu ziraat gerçekleştirmektedir (Gömeç, 2016). Tarım alanında her geçen zaman içerisinde kendilerini geliştiren Uygurları ziyarete gelen Çinlilerin; buradaki ürünlere hayran kaldıkları, burada yetişen ürünlerin tohumlarını adlarını değiştirerek Çin'in iç kesimlerine götördükleri kaynaklarda görülmektedir. Günümüzde ise Doğu Türkistan'da tarım önemini korumakta ve en fazla ekilen ürün buğday olarak görülmektedir. Bölgede buğday dışında mısır, arpa, çavdar ve ceviz gibi tüm ılıman iklim ürünleri yetişmektedir. Bu bağlamda ekili alanların %90'ında tahıllar yer almaktadır (Dauliatova, 2007). Bölgede tahıllardan sonra en çok üretilen ürün pamuktur. Çin devletinin pamuk ihtiyacının büyük bir kısmını bölgeden karşılamaktadır. Doğu Türkistan'ın dünyaya ihraç ettiği önemli ürünlerden bir tanesi de kuruyemiştir. Fakat Çin'in bölgede gerçekleştirdiği nükleer patlamalar yüzünden ürünlerde radyasyon etkisi görülmüş ve Doğu Türkistan kaynaklı malların alımı yasaklanmıştır (Sayın & Koçak, 2017). Doğu Türkistan'da sebze ve meyve üretimi de oldukça zengindir. Elma, armut, nar ve üzüm gibi meyvelerin üretimi oldukça fazladır.

Doğu Türkistan'da hayvancılıkla uğraşan insanların sayısı bir milyona yakındır (Dauliatova, 2007). Ülkede kışlak ve yaylak olarak kullanılacak büyük otlakların bulunması en önemli nedenlerden bir tanesidir. Hayvancılık açısından fazlasıyla gelişmiş bölgede 14 milyon küçükbaş, 2 milyon büyükbaş hayvan bulunmaktadır. Bu bağlamda halı ve kilimcilik bölgede fazlasıyla gelişmiştir. Son olarak bölgede büyük ormanlık alanların bulunması sebebiyle yüksek kalitede kereste üretilmektedir.

Daha açık bir ifade ile bölge sanayi, hammadde, tarım, hayvancılık ve ormancılık alanında çok önemli imkânlar barındırmasına rağmen bölge halkının ekonomik refahı düşüktür. Dünya nüfusunun %24'ünü barındıran fakat dünya karasının sadece %7'sine sahip olan Çin'in (Şen, 2009) ortaya koymuş olduğu ayrımcı ve ötekileştirici

politikalar Doğu Türkistan’da yaşayan bölge halkının ekonomik sıkıntılar çekmesine neden olmaktadır.

Doğu Türkistan’da ekonomik alanda yaşanan ayrımcılık sosyal alanda da devam etmektedir. Etnik köken ve dinleri yüzünden sosyal ve kültürel alandan ötekileştirilen Doğu Türkistanlı bireyler toplumsal yaşamda kendi kültürünü, tarihini ve kimliğini yaşatacak her alandan mahrum bırakılmışlardır. Bölge’de “Doğu Türkistan” kelimesinden, Doğu Türkistan bayrağına her şey yasaklanmıştır. İnsanlar Doğu Türkistan tarihini anlatan kitaplar veya kuranı kerim taşıdıkları için ağır cezalara maruz bırakılmışlardır. Bayramlarda Doğu Türkistanlıların ibadetlerini yaşamalarına engel olunmak için Camii kapamaya (1966 Kurban Bayramı) kadar varan uygulamalar devreye girmiştir (Avcı, 2018).

Ayrımcılığın sürdüğü en önemli alanların başında eğitim gelmektedir. Ülke nüfusunun yaklaşık %60’ı okuma-yazma bilmemektedir (Dauliatova, 2007). Bu bağlamda Türk kökenli vatandaşların üniversiteye gitme oranları oldukça düşüktür. Doğu Türkistan’da yer alan okulların birçoğunda Çin’in merkezinden bölgeye göç ettirilmiş olan Han Çinlileri eğitim almaktadır. Geçmişte Türk milletine karşı böl-parçala-yönet taktiğiyle hareket eden Çin, günümüzde Doğu Türkistanlı gençlere karşı ise cahil bırak-yönet politikasını hayata geçirdiği düşünülmektedir. Bu bağlamda Doğu Türkistanlıların eğitim alanı içerisine dâhil olması ve Doğu Türkistan’da eğitim kalitesinin artırılması yönünde hiçbir girişim içerisinde bulunmamaktadır. Çin anayasasında eğitim hakkında eşitlikten söz edilmesine rağmen bu sadece kâğıt üzerinde kalmaktan öteye gitmemiştir. Çin anayasasının 122. maddesine göre “Devlet azınlık milliyetlerine maddi ve kültürel destek sağlar. Mesleki alanlarda profesyonelleşmiş yetenekli personel yetiştirmede ve onları eğitmede yardım eder.” esası bulunmasına rağmen Han Çinlileri bilgisayarlar ile donanmış okullarda eğitim görürken, Türkler çağ dışı okullarda eğitim alabilmişlerdir (Dauliatova, 2007). Eğitim ve meslek hayatlarında Doğu Türkistanlılar geri bırakılmıştır (İnayet, 2020).

Eğitim alanında Doğu Türkistanlı bireylerin geri kalmasındaki en önemli sebeplerden bir tanesi ise eğitim diline yapılan müdahalelerden kaynaklıdır. İlk başlarda ana dilde eğitim hakkına sahip olan Doğu Türkistan halkı 2000’li yıllara yaklaşılmayla birlikte bu hakkı kaybetmiş ve kendisine yabancı olan bir dil (Çince) ile eğitim almaya mahkûm bırakılmıştır. Ayrıca Çin yönetimi 30 yıl içerisinde

bölgenin resmi dilini değiştirerek müdahalelerine devam etmiştir. Ülke içerisinde yer alan bütün yayınlar içerisinde Uygurca sadece %16'ya tekabül etmektedir (Dauliatova, 2007). Bu bağlamda Uygurlu düşünürlerin, şairlerin, öğretmenlerin ve fikir adamlarının öz kültürleri ve tarihleri üzerine kitap yazmaları yasaklanmıştır.

Çin yönetimi Müslüman ve Türk kültürünü sadece Doğu Türkistanlıların diline müdahale etmekle kalmamıştır. Uygur kimliğinin oluşumunda büyük rol oynayan Kaşgar, Hoten ve Turfan gibi kentlerde bulunun tarihi yapılar modern yapılar inşa edilecek söylemiyle yıkılmıştır. Karahanlıların başkenti olan Kaşgar kenti büyük oranda değiştirilmiştir. Şehirde bulunan tarihi çeşmeler, camiiler ve surlar yıkılmıştır (Tuna, 2012).

Türk kültürünü ve İslam dinini beslediği düşüncesiyle Doğu Türkistan'da ve diğer İslam ülkelerinde çıkarılan müzik kasetlerine Çin kültür bakanlığı ve istihbarat örgütü tarafından kısıtlama getirilmiştir. Uygurlar tarafından çekilen filmlerde Çinli bir oyuncu olmadığı (iyi ve önemli bir rolü canlandırmak suretiyle) takdirde gösterimine izin verilmemiştir.

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ve Birleşmiş Milletler Irk Ayrımcılığının Kaldırılması Komitesi Sözleşmesinin 5. maddesine göre “herkesin bir devletin toprakları üzerinde serbestçe dolaşma ve oturma hakkı vardır” ancak Doğu Türkistan'da Çin yönetimi bu maddeyi görmezden gelmektedir (Öztürk, 2013). Bir köyden diğerine gidilmek istendiğinde dahi gidilmek istenen yer köy karakoluna bildirilmek zorundadır. Karakolda sorulan neden gidiyorsun? Ne zaman döneceksin? gibi sorulara cevap verilmek zorundadır. Sorulara cevap verilmemesi ya da seyahatin haber verilmemesi durumunda yasal işlem yapılmakta ve çeşitli cezalar verilmektedir. Hac ve Umre gibi dini vazifeler illegal faaliyet olarak nitelendirilmiş. Bu dönemlerde vatandaşların pasaportlarına Çin polisi tarafından el konulmaktadır. Kırsal alanda yaşayan vatandaşların kentsel alana geçmemeleri için farklı kimlik kartları verilmiş ve yasaklanmıştır. Fakat Han Çinlileri böyle bir yasakla karşı karşıya bırakılmamıştır⁸.

Sosyal eşitsizliğin devam ettiği bir diğer alan ise sağlıktır. Doğu Türkistan'da Çin nüfusunun yaklaşık %95'i ücretsiz sağlık imkânlarından yararlanırken, Türk

⁸ <https://ihh.org.tr/haber/cine-terkedilmis-bir-kader-dogu-turkistan-415> Erişim: 15.05.2022

nüfusunun ise %12'si bu imkânlardan yararlanmaktadır. Geri kalan %88'lik bir nüfus ise sağlık imkânlarından ücretli bir biçimde yararlanmaktadır (Dauliatova, 2007).

4.3. Jeostratejik Önemi

Asya'nın tam ortasında yer alan Doğu Türkistan stratejik konumu açısından birçok anlamda (siyasi, ekonomik vb.) önem taşımaktadır. Amerikalı siyaset bilimci Owen Lattimore tarafından "Asya'nın Kalbi" olarak nitelendirilmiştir (İnce, 2019). Asya'nın kopmaz bir parçası olan Doğu Türkistan, Çin ile Avrupa arasında bir köprü rolünü üstlenmektedir. ABD, Japonya, Vietnam, Filipinler, Malezya ve Hindistan gibi problem yaşadığı ülkelere bağlı kalmadan Çin'in dış ticaretini gerçekleştirdiği deniz yollarına bir alternatif olarak görülmektedir (Avcı, 2018). İpek yolu Doğu Türkistan toprakları üzerinden geçerek Avrupa'ya uzanmaktadır. Çin'in bu bölgede sağlayacağı hâkimiyet sadece Avrasya'da değil, tüm dünyada sağlayacağı hâkimiyet açısından önemlidir. Çin'in toplam toprağının sadece altıda birine denk gelmesine rağmen içerisinde barındırdığı ekonomik ve siyasi kaynaklar bakımından hayati önem taşımaktadır.

Halford Mackinder tarafından ortaya atılan Heartland teorisine göre Avrasya bölgesi, dünyanın coğrafi-tarihi merkezi olması ve içerisinde barındırdığı zengin kaynaklar dolayısıyla "dünya sisteminin eksen" olma özelliğine sahiptir. Bu teoriye göre Avrasya'nın ana karasını yani orta Asya'yı kontrol eden bir güç tüm dünyayı kontrol edebilecektir. Bu bağlamda Doğu Türkistan'da jeopolitik açıdan Orta Asya'nın kopmaz bir parçası olduğundan Çin için çok önemlidir (İnce, 2019). Bölgenin bir diğer önemli özelliği ise içerisinde bulundurduğu zengin kaynaklar dolayısıyla "Umut Denizi" olarak görülmesinden kaynaklanmaktadır. Günümüzde Çin'in en büyük hammadde ve enerji sağlayıcısı olmasına rağmen keşfedilmemiş 10.7 milyar ton petrol rezervinin daha olduğu düşünülmektedir (Avcı, 2018). Ayrıca Çin Orta ve Batı Asya ülkeleriyle olan ticaretinin büyük bir kısmını bu topraklar üzerinden sağlamaktadır.

Jeostratejik açıdan bakıldığında bölgenin bir diğer önemli özelliği ise Çin'in dünyaya açılan ana giriş-çıkış kapısı olmasıdır. Çin'in batı ile iletişiminin sağlanmasında iki önemli engel çıkmaktadır. Bunlardan ilki dünyanın en büyük çöllerinden birisi olan Taklamakan; diğeri ise uzunluğu yaklaşık 22bin km olan Çin

Seddidir. Bu iki engel sebebiyle Çin yönetimi batı ile iletişime geçmek için bölgeye muhtaçtır. Çin'i Rusya'ya, Ortadoğu'ya, Türkiye'ye ve Avrupa'ya bağlayan ipek yolu karayolunun bu bölgeden geçmesi Doğu Türkistan'ı hem bölgesel hem de küresel anlamda önemli kılmaktadır.

Bölgenin bir diğer önemli özelliği ise tarihte ve günümüzde Doğu Türkistan'ın Çin'in yaşayacağı tehdit ve problemlere karşı bir tampon bölge olmasıdır. Çin'in en batı noktasında yer alan bu topraklar soğuk savaş döneminde Sovyet tehdidine karşı bir tampon olmuştur. Ayrıca bölgenin batısından gelebilecek her tehdit ilk önce Doğu Türkistan'dan geçecektir. Çin'in bölgede atacağı her adım kendi güvenliği ve ülkenin istikrarı açısından çok önemlidir. Çünkü burada yaşanacak herhangi bir hareketlilik yasal olarak 56 etnik grup ve tanınmayanlarla birlikte yüzlerce etnik grubu içerisinde barındıran Çin'de istikrarın ortadan kalkmasına neden olacaktır. Çin yönetimi Doğu Türkistan'ın taşıdığı bu özellikler sebebiyle yıllardır bölgede aşırı politikalarını istikrarlı bir biçimde sürdürmeye devam etmektedir.

4.4. Geçmişten-Günümüze Doğu Türkistan Tarihi

Türkistan kelimesine bakıldığında Türklerin ana yurdu ve Türklerin yaşadığı yer gibi çeşitli anlamları görülmektedir. Tarihe bakıldığında ise bu bölgede birçok Türk devletinin kurulduğu görülmektedir. Bu devletlerden ilki Teoman'ın M.Ö. 200 yılında kurduğu Orhun-Selenga ırmakları ve Ötüken merkezli Hun devletidir. İlk olarak bölgedeki egemenliklerini Teoman ile gerçekleştiren Türkler, daha sonra Teoman yerine geçen Metehan ile devletin sınırlarını büyütmüşlerdir. Bu bağlamda Metehan bölgede bulunan küçük hanlıkları egemenliği altına alarak devleti güneyde Himalayalar'a, kuzeyde Sibirya'ya, batısında Hazar Denizine ve doğusunda Büyük Okyanus'a kadar genişletmiştir (Avcı, 2018).

Hunların bu ilerleyişinden memnun olmayan devletlerin başında ise Çin gelmektedir. Çin önceden küçük hanlıklar üzerinden ipek gibi değerli ticari ürünlerini kolaylıkla batıya ulaştırırken, artık Hun İmparatorluğu gibi büyük bir güç ile karşı karşıya kalmıştır. Karşısında güçlü bir devlet istemeyen Çin, Hun İmparatorluğunu ortadan kaldırmanın yollarını aramaya başlamıştır. Güçlü olan Hun İmparatorluğuna karşı kendisine yeni ortaklar bulmaya çalışmış ve küçük devletler aracılığıyla

propaganda çalışmaları yapmaya başlamıştır. Ayrıca bu dönemde büyük ordular kurmuş ve bütün gücünü Türklerin bölgedeki egemenliğini ortadan kaldırmak için harcamıştır. Hun İmparatorluğuna bağlı küçük devletleri hediyeler ve akrabalık ilişkileri (evlilik) ile kendi safına çekmiş ve Hunlara karşı böl-parçala-yok et düşüncesiyle başarılı olmuştur. Bu bağlamda M.S. 216 yılında Büyük Hun İmparatorluğu yıkılmıştır. Doğu ve batıya doğru dağılan Türkler, Doğu Türkistan'da Göktürk, Karluk ve Uygur gibi önemli devletleri farklı dönemlerde kurmuşlardır. Hun döneminde olduğu gibi büyük bir devlet kuramasa da Türkler bölgedeki hâkimiyetlerini sürekli devam ettirmişlerdir.

Türkler 751 yılında İslamiyet'le tanıştıktan sonra 840 yılında Doğu Türkistan'da kurulan Karahanlılar İslam'ı kabul eden ilk Türk devleti olmuştur. Karahanlılardan sonrada bölgede çeşitli Türk devletleri kurulmuş ve bölge yaklaşık 1000 yıllık (751-1755) bir süre zarfında Türk-İslam egemenliği altında bulunmuştur.

Talas savaşında ağır yenilgi alan Çinliler yaklaşık 1000 yıl sonra 1755 yılında bölgede yaşanan taht kavgalarını fırsat bilerek Doğu Türkistan'a saldırmış ve 1757 yılında tamamen işgal etmiştir (Avcı, 2018). Çin işgaliyle bölgeden uzaklaşan huzur ve güven ortamı 250 yıldır bölgeye uğramamıştır. İşgalden sonra Doğu Türkistanlılara karşı uygulanan baskılar gün geçtikçe artmış ve halkın insanca yaşam hakları ellerinden alınmıştır. Çin'in uyguladığı bu zulme karşı Doğu Türkistan'da çeşitli ayaklanmalar gerçekleşmiş ancak bu ayaklanmalar ya kısa soluklu ya da etkisiz kalmıştır. Ayaklanmalar sonunda ilk olarak 1865 yılında Yakup Han liderliğinde Kaşgariye devleti kurulmuştur. Bu devlet Osmanlı, Rusya ve İngiltere gibi büyük devletler tarafından tanınmasına rağmen 1876 yılında Çin-Mançu devletince tekrar istila edilmiş ve 1878 yılında yıkılmıştır (Avcı, 2018). Çin yönetimi tarihler 1884 yılını gösterdiğinde ise Doğu Türkistan topraklarını 'yeni kazanılan yer', 'yeni sömürge', 'yeni sınır' anlamlarına gelen Sincan (Xinjiang) adıyla İmparatorluğu içerisine bağlamıştır (Çalışkan, 2005). Bölgede yeni bir ayaklanmayla karşılaşmak istemeyen Çin yönetimi Doğu Türkistan'da sıkı ve sert bir yönetim uygulamıştır. Halkın ekonomik bağlamda zor duruma düşmesi için ağır vergiler ve para cezaları getirmiştir. Ticaretle uğraşan Çinlilere kolaylıklar sağlanırken, Müslüman Türklere bir dizi zorluklar çıkarılmıştır. Bölgede yaşayan halkın Türk, Türkistan kelimelerini kullanması, Türkiye'den gazete ve dergi alımı yasaklanmıştır. 1876 yılında başlayıp

1911 yılına kadar istilalarla geçen bu süreç, Çin’de imparatorluğun yıkılıp yerine Cumhuriyetin gelmesiyle farklı bir yol izlemiştir. Çin’de rejim değişikliğinin getirdiği kargaşalardan yararlanan bazı genel valiler bölgeyi kendi yönetimleri altına almaya başlamışlardır. Çin hükümetinin etkisinin olmadığı bu dönemde valiler Rusya ile yakınlaşmış ve bölgede beş Rus konsolosluğu açılmıştır (Dauliatova, 2007). 1922 yılında hükümetten izinsiz Sovyet Rusya hükümeti ile valiler gizli bir ticaret anlaşması imzalayarak bölgedeki Rus hâkimiyetini artırmışlardır. Tüm bu gelişmeler yaşanırken Uygurlar birçok kez ayaklanmış ve anayurtlarında özgürce yaşamak için hükümete karşı eylemler gerçekleştirmişlerdir. 1930 yılında ise milli benlik ruhuyla ayağa kalkan Uygur Türkleri 1931 yılında Hoca Niyaz ve Salih Dorga önderliğinde büyük bir ayaklanma başlatmıştır. Kısa süre içerisinde Doğu Türkistan’ın büyük bir bölümüne yayılan bu hareketlenme genel Çin valisi Chin Shu-Jen’i zor durumda bırakmış ve Doğu Türkistan’da bağımsız bir devlet kurulması için ortam oluşmuştur (Dauliatova, 2007). Tüm bu gelişmeler bağlamında 22 Kasım 1933 yılında Doğu Türkistan Türk-İslam Cumhuriyeti kurulmuştur (Karaca, 2007). Bu devlet Atatürk tarafından kurulan Türkiye Cumhuriyetinden sonra ikinci bağımsız Türk devleti olarak kayıtlara geçmiştir. Bu devletin ay ve yıldızını Türkiye Cumhuriyetinden alması bir tesadüf değil, Mustafa Kemal Atatürk’ün yeni kurulan bu devlete ilgisinden kaynaklanmaktadır. Anayasalarının 1. maddesinde milletimiz Türk, dinimiz İslam ve vatanımız Doğu Türkistan ibaresi net bir biçimde belirtilerek etnik, dini ve kültürel açıdan Çin yönetiminden ayrıştıkları belirtilmiştir (Açıkgöz, 2016). Yeni kurulan bu devletin temellerinin sağlam olabilmesi için ilk olarak Türkiye ile temasa geçilmiş ve Mustafa Kemal Atatürk tarafından Doğu Türkistan’a aydınlar, askerler ve fikir adamları gönderilmiştir (Tursun, 2013). Doğu Türkistan halkı ve Türkiye Cumhuriyetinin tüm çabalarına rağmen Çin ve Sovyet ortaklığı tekrar etkisini göstermiş ve 1937 yılında bölge Çin güçleri tarafından işgal edilmiş ve bu devlet 1940 yılında yıkılmıştır.

12 Kasım 1944 tarihinde Doğu Türkistan halkı tekrar ayaklanarak Şarkı Türkistan Cumhuriyeti ismiyle yeni bir Türk devleti inşa etmiştir. Kısa zaman içerisinde Ali Han Töre önderliğinde Doğu Türkistan topraklarının üçte birlik kısmına hükmeden bu yeni devlet, Çin’in problemleri dostça çözelim önerisini Rusya’nın da baskılarıyla kabul etmiştir. Ancak 1945 yılında imzalanan Çin-Sovyet dostluk ve müttefiklik anlaşması çerçevesinde Rusya Doğu Türkistan’ın Çin’e bağlı kalmasını kabul etmiştir (Avcı,

2018). Rusya'nın Çin'e olan desteği "Amerika'nın bölgede kendi çıkarları bağlamında hareket edecek bir İslam devleti kurmak istediği" düşüncesiyle günümüzde devam etmektedir. Rusya'nın desteğini arkasına alan Çin yönetimi bölgeye olan işgal girişiminin dozunu her geçen gün artırarak 1955 yılında Doğu Türkistan'ı Sincan (Xinjiang) Uygur Özerk bölgesi adıyla Çin yönetimine bağlı beş özerk bölgeden biri haline getirmiştir.

4.4.1. İşgal Sonrası Ayaklanmalar (1949-2009)

Komünist Çin yönetimi hiçbir mücadeleyle (silahlı direniş) karşılaşmadan 26 Eylül 1949 tarihinde Doğu Türkistan'da komünizmi ilan etmiştir. Doğu Türkistan halkının sahada kazandığı başarıları masa başında kaybedilmiştir. 1949 itibarıyla tekrar bir direnişle karşı karşıya kalmak istemeyen Çin yönetimi bölgedeki uygulamaların dozunu artırmıştır. Bu bağlamda 1949 ve 1955 yılları arasında çeşitli işkenceler ve kitlesel katliamlar ile yaklaşık yüz bin Uygur Türkü'nün ölümüne sebep olduğu farklı çalışmalarda iddia edilmiştir (Dauliatova, 2007).

Kızıl Çin yönetiminin 1949 sonrası politikası insan haklarının ihlali üzerine kurgulanmış ve öteki olanın yok sayılması üzerine tasarlanmıştır (Tuna, 2012). Çin yönetimi kendi milletinden olan bireyler dışındakileri öteki olarak görmüş ve çeşitli etiketlemeler ile aşağılamış ve küçük düşürmüştür. Çin'de gerçekleşen bu damgalama süreci Çin'e bağlı biçimde yaşayan Uygur Türkleri ve diğer milletlerin insanca yaşam haklarını hem fiziksel hem de sosyal alanda ellerinden almıştır. Yeni Çin yönetimi öteki olarak etiketlediği Doğu Türkistanlı bireyleri panoptikon kuleleri misali her alanda ve her an takip etmiştir. Bu bağlamda Doğu Türkistanlı bireylerin mal varlıkları, günlük kazançları, yaşam biçimleri, kültürel düşünceleri, dini inanışları ve sicilleri tespit edilip sıkı bir kontrol altına alınmıştır. Her an izleniyorum endişesiyle Doğu Türkistan halkı toplumsal meseleleri konuşamamış ve hakkını arayamamıştır. Halkın birlik ve beraberlik içerisinde hareket etmesi engellenmiştir. Bu bağlamda birlik ve beraberliği pekiştiren toplu ibadetler, bayram kutlamaları yasaklanmıştır. İnsanların komşularına, akrabalarına ve arkadaşlarına ziyaretleri dahi polis iznine tabi tutulmuştur.

Çin yönetimi tarafından halk arasında ifşa etme ve casusluk teşvik edilerek toplumdaki güven ortamının yıkılması planlanmıştır. Bu düşünce ile bireylerin içlerine

kapanmaları hedeflenmiştir. Çin yönetiminin casusluk uygulaması okul çağında olan çocuklar düzeyine kadar inmiştir (Dauliatova, 2007). Okullarda ailesi hakkında casusluk yapan çocukların sınıflarını geçmeleri sağlanırken, casusluk yapmayan çocuklar sınıfta bırakılmış, çeşitli fiziksel ve sosyal şiddete maruz kalmışlardır. Casusluk ve özel yaşama müdahalelerin yapıldığı bir diğer alan ise iletişim olmuştur. Doğu Türkistan'da bulunan bütün postanelere Çinli memurlar yerleştirilerek halkın yazdığı bütün mektupların içeriğine ulaşılmıştır. Doğu Türkistanlı bireylerin telefonları dinlenmiş ve yurt dışı ile olan iletişimleri kesilmiştir. Günümüz ağ toplumu içerisinde küresel uygulamaların kullanılmasına Çin yönetimi tarafından yasaklar getirilmiş ve internet imkânları kısıtlanmıştır. Doğu Türkistanlıların toplumsal beraberliğini sağlayan Müslümanlığın gereklerinin ortadan kaldırılmasına ortam hazırlanmıştır. Bu bağlamda Müslümanların helal olarak nitelendirdiği yiyeceklerin yenmesi yasaklanmış ve evlere domuz eti gibi haram olarak nitelendirilen yiyecekler sokulmuştur. Tüm bu uygulamalar sonucu casuslar tarafından tespit edilen Doğu Türkistanlı bireyler yine Çin düşüncesini benimsemiş (Çinlileşmiş) Doğu Türkistanlılar tarafından işkenceye maruz kalmış ve toplumdaki güven ruhunun yıkılması hedeflenmiştir (Dauliatova, 2007).

Tüm bu baskılara rağmen Doğu Türkistan halkı bağımsızlık mücadelesi vermeye devam etmiştir. Özellikle 1953 yılı ile birlikte Çin'in işgaline karşı direnişler başlamıştır. Zamanla tüm Doğu Türkistan'a yayılan bu direnişler, Çinli komutan Vang Cin'in “ Devrim aleyhtarı unsurları yok etmek” sloganı ile yaklaşık 250.000 Doğu Türkistanlının işkencelerle öldürülmesi sonucu bastırılmıştır (İHH, 2015). 1955 yılında Xinjiang Uygur Özerk bölgesi adı altında Doğu Türkistanlılara verilen bağımsız yönetim sözü Mao'nun iktidara gelmesiyle yok sayılmıştır. Bu bağlamda Hoten, Aksu ve Atçu başta olmak üzere büyük ayaklanmalar meydana gelmiştir. Çin ordusu silahsız halk üzerine ateş açarak yüzlerce insanın ölümüne sebep olurken, binlercesinde tutuklayarak çeşitli işkencelere maruz bırakmıştır (Tuna, 2012).

Tarihler 1958 yılını gösterdiğinde ise direnişlerin öncülerinin aydın, yazar ve öğretmenler olduğu görülmektedir. Çin'in toplumsal alanda gerçekleştirdiği ayrımcı ve ötekileştirici politikaların eğitim alanında devam etmesi bunun başlıca sebepleri arasında görülmektedir. Bu bağlamda Uygur lehçesinin yasaklanarak eğitim hayatında Çincenin zorunlu hale getirilmesi, Türk öğrencilerin ve hocaların okullardan atılması

etkili olmuştur. 1960'lı yılların başıyla birlikte gerçekleşen ayaklanmalar ise öncekilerden farklı olarak Rusya'nın desteği ile gerçekleşmiştir. Bulunduğu coğrafya içerisinde kendisi kadar güçlü bir devletin daha ortaya çıkmasını istemeyen ve Türklerin yaşadığı bu bölgede hâkimiyetini korumak isteyen Rusya Doğu Türkistan'da gerçekleşen ayaklanmalara destek vermiştir. Rusya'nın desteğini arkasına alan 9 siyasi grup 1962 yılında İli ve Çöçek merkezli bir siyasi hareket ile gösteriler düzenlemiştir. Bu gösteriler Çin hükümeti tarafından çok ağır ve kanlı bir biçimde bastırılmıştır. Birçok Doğu Türkistan vatandaşı yaşamını yitirirken, birçoğu içi bulunduğu toprakları terk ederek batı Türkistan'a (Kazakistan, Kırgızistan, Türkiye) göç etmek zorunda kalmıştır. İltica sonucu ana yurdunun terk edenlerin sayısı kimi kaynaklara göre 500 bin olarak kayda geçerken kimi kaynaklarda ise 1 milyon olduğu iddia edilmektedir (Kul, 2019).

Çin baskısının kendisini en çok gösterdiği alanlar ise dini bayramlardır. Doğu Türkistan halkının fiziksel, kültürel ve toplumsal yönden Çinlileşmesinin önünde büyük bir engel olarak İslam dini durmaktadır. Çin yönetimi bu nedenle İslam dininin ritüellerini egemenliklerine karşı bir müdahale olarak görmüş ve insanların kendi dinini özgürce yaşamasına engel olmuştur. 1966 yılının Aralık ayında (Ramazan bayramı öncesi) harekete geçen Çin yönetimi yaklaşık 75 bin Müslümanın yaşam hakkını elinden almıştır. 1966 yılının kurban bayramında ise insanların bayram namazı kılmalarına engel olmak adına cami kapılarına kilit vurmuştur. Dini yaşam hakları ellerinden alının Doğu Türkistan vatandaşları Id Kah Camii (Kaşgar'ın en büyük camisi) önünde toplanarak tüm Doğu Türkistan'a yayılacak büyük bir ayaklanmanın fitilini ateşlemişlerdir. 1967 yılına gelindiğinde Doğu Türkistan'da birçok silahlı örgüt kurulmaya başlanmıştır. Fakat bu örgütler Çin yönetimi tarafından tespit edilip acımasızca kurşuna dizilmiştir. Bu süreçte Doğu Türkistan halkının aydınları ise çalışma kamplarına sürgün edilmiştir. Bu kanlı eylemlerden yaklaşık 10 yıl sonra silahlı direniş yerini demokratik direnişe bırakmıştır. Çinlilerin düzenlediği bir suikast sonucu öldürülen Abdülhamit Mesut için ayağa kalkan Doğu Türkistan halkı 1981 yılında protestolar düzenlemiştir. Özellikle işçilerin önderliğinde düzenlenen eylemlere halkın her sınıfından insan katılmış ve destek vermiştir. Doğu Türkistan Halkı "Haklarımızı canımız pahasına koruyacağız" gibi sloganlar ile Eyalet Komünist Partisinin merkezi önünde gösteriler düzenlemiştir (Tuna, 2012). Çin yönetimi dünyanın tepkisini çekmemek adına bu gösterilere müdahale etmemiş, fakat eylemlere

katılan halkı tek tek tespit etmiş ve ilerleyen süreçte tutuklayarak cezalandırmıştır. Tarihler 1985 yılının aralık ayını gösterdiğinde ise sayıları 10 bine ulaşan binlerce Doğu Türkistanlı öğrenci harekete geçmiş ve Urumçi Üniversitesinde dersleri 1 hafta süreyle boykot etmiştir. Urumçi merkezli bu eylemler daha sonra Çin'in Pekin, Şanghay gibi büyük kentlerindeki üniversitelerine de ulaşmıştır. Doğu Türkistanlı öğrencilerin Çin yönetiminden tek istekleri; yaşadıkları bölgede gerçekleşen atom denemelerinin son bulması, Çin'in merkezinde yaşayan Han Çinlilerinin Doğu Türkistan'a olan yoğun göçlerinin engellenmesi, Doğu Türkistanlı bireylere kendi siyasal kaderlerini tayin edecek seçme ve seçilme haklarının verilmesi gibi insanca yaşamın temelini oluşturan haklardır. Doğu Türkistan'da gerçekleşen eylemler sonucunda öğrenciler Çin yönetiminin bazı alanlarda geri atmak zorunda bıraksa da ilerleyen süreçte eyleme katılan öğrencilerin üniversitelerden atıldığı, diplomalarının verilmediği ve işsiz bırakıldığı görülmektedir. Eylemlerin başlamasında etkin rol oynayan öğrenci liderleri ise tutuklanmıştır.

1989 yılında Müslüman Doğu Türkistan halkı İslam dinine yapılan saldırıların son bulması ve demokratik haklarının verilmesi adına tekrar ayağa kalkmıştır. Urumçi merkezli birçok gösteri düzenlenmiş fakat sonuçsuz kalmıştır. Bu gösteriler 1990 yılında Kaşgar'ın Baren kasabasında gerçekleşecek silahlı ayaklanmaların bir nevi habercisi olarak görülmektedir. Kültürel, dini, hukuksal ve demokratik açıdan hiçbir hakka sahip olamayan Doğu Türkistan halkı Çin'in işgal yönetimine karşı saldırılar düzenlemiştir. Doğu Türkistan İslam Partisi üyeleri ile Çin askerleri arasında şiddetli çatışmalar yaşanmıştır (Tuna, 2012). Bu olaylar sonucunda parti üyelerinin büyük bir bölümü öldürülürken, birçok Doğu Türkistan vatandaşı tutuklanmıştır.

4.4.1.1. 5 Temmuz Olayı

Çin'in güneyinde bulunan Guangdong eyaletinin Shaonguan şehrinde bir oyuncak fabrikasında çalışan Uygur kökenli işçilerin Han Çinlisi iki kadına tecavüz ettiği iddiaları ortaya atılmıştır. (Yaşanan olaylardan sonra bu iddiaların yalan olduğu ortaya çıkmıştır) Bu iddialar üzerine ayaklanan Han Çinlisi işçiler iki Uygur kökenli işçinin acımasızca dövülerek ölümüne sebebiyet vermiştir. Farklı etnik kökene sahip vatandaşlar ile Han Çinlileri arasında gergin olan ilişkiler bu olay ile artmış ve çıkan

olaylarda 20'ye yakın Uygur Türkünün hayatını kaybettiği, birçoğunun ise yaralandığı Uygur kaynaklarında dile getirilmiştir (Tuna, 2012).

Ağ toplumu içerisinde yaşadığımız günümüz dünyasında 5 Temmuz olayları Çin medyası tarafından gizlenmeye çalışılsa da teknoloji (internet, telefon) yoluyla hızlıca tüm ülkede duyulmuştur. Fabrikada gerçekleşen olayın birkaç gün ardından Urumçi Üniversitesi öğrencilerinden oluşan binlerce kişi halkında desteğini alarak sokaklara dökülmüştür. Sokaklara dökülen Doğu Türkistan halkı Çin yönetiminin konuya duyarsız kalmamasını ve fabrikada yaşanan olayın bağımsız bir heyet tarafından incelenmesini dile getirmiştir. Demokratik isteklerine karşın polisin sert tutumuna (Gerçek mermilerle rastgele açılan ateş, göz yaşartıcı gaz ile müdahale vb.) maruz kalan Doğu Türkistan halkı evleri, araçları, iş yerlerini ateşe vermiş ve olayların Doğu Türkistan'da uzun yıllardır devam eden etnik ayrımcılık, etiketleme ve asimilasyona karşı protestolara dönüşmesine sebep olmuştur. Kısa zaman içerisinde tüm Doğu Türkistan'a yayılan bu gösterilerde Çin'e yakın haber ajansları yaşanan şiddet olaylarında Uygurlu göstericileri sorumlu tutarken, Çin polisinin sert tutumunu dile getirmemiştir.

5 Temmuz 2009 yılında Çin hükümeti son yıllarda yaşanan en büyük ayaklanmayla karşı karşıya kalmıştır. Olayların meydana gelmesiyle birlikte Çin devlet başkanı Hu Jintao İtalya'da devam eden G-8 zirvesinden ayrılmış ve Pekin'de bir toplantı düzenlemiştir (Şen, 2009). Yapılan toplantılar sonucu komşu bölgelerden Doğu Türkistan'a 130.000 asker sevk edilmiş ve sıkı güvenlik önlemleri alınmıştır. Olayların başladığı ilk andan itibaren Çin yönetimi bölgenin dünya ile olan iletişimini kesmek adına İnternet ve telefon bağlantılarını engellemiştir. Doğu Türkistan halkının kısıtlı olarak internete ilk erişimleri ise olayların bitmesinden 6 ay sonra gerçekleşmiştir.

Yaşanan ayaklanmaların büyümesindeki bir diğer etken ise Çin güvenlik güçlerinin Doğu Türkistanlı vatandaşlara yönelik karşı saldırılarına engel olmamasıdır. Han kökenli Çin vatandaşlarının düzenlediği bu saldırılarda 500'e yakın Uygur Türkü öldürüldüğü, bin kişinin ise yaralandığı farklı kaynaklarda dile getirilmiştir. Polis yaşanan etnik çatışmaya engel olmak yerine taraf olmayı seçmiştir. Bu bağlamda gerçekleşen gösteriler sonrası Uygur mahallelerinde düzenlenen operasyonlarda çoğunluğu Uygur olan 4000 kişi cinayet, yağmalama, kundaklama

suçlarından tutuklanmıştır. Temmuz ayının bitimiyle birlikte ise Çin kaynaklarında ölenlerin sayısı 200 (Çoğunluğu Han Çinlisi), tutuklananlar ise 1684 olarak açıklanmıştır. Olayların üzerinden yaklaşık 11 yıl geçmesine rağmen Doğu Türkistanlı birçok vatandaş tutuklanan akraba ve yakınlarına ulaşamamıştır.

Olayların son bulmasıyla birlikte gerçekleşen mahkemelerde iki Uyurlu işçinin ölümünden sorumlu tutulan Han Çinlisi iki bireyden birisi idam cezasına mahkûm edilirken, diğeri ise müebbet hapis cezası almıştır. Polis desteğini arkasına alarak Han Çinlilerinin gerçekleştirdiği saldırılar ise “Saldırıları gerçekleştirenlerin polis olmadığı bu nedenle terör eylemi olarak kayıt altına alınacağı ve kaybolan vatandaşların kayıp olarak değerlendirileceği” söylemiyle görmezden gelinmiştir. Tüm bunların yanı sıra yaşanan olaylar sonucunda resmi kayıtlara göre 2010 yılına kadar 35 Uygur vatandaşının idam cezasına çaptırıldığı kayıtlara geçmiştir. Beş Temmuz olayları bağlamında gerçekleşen tüm davalar kamuoyundan gizli bir biçimde, bir günden kısa bir sürede ve hukuk standartlarına uygun olmayan bir biçimde gerçekleşmiştir.

4.4.2. 11 Eylül Sonrası Doğu Türkistan

Orta Asya olarak nitelendirilen Türklerin yaşadığı coğrafyada Sovyetler Birliğinin dağılmasıyla birlikte Türk Cumhuriyetleri kurulmuştur. Orta Asya’ya düşen özgürlük ateşi Doğu Türkistan’da da bağımsızlık seslerinin artmasına sebep olmuştur. Bu bağlamda bölgede Çin hükümetinin gerçekleştirdiği politikalar dünya gözünde ağır bir şekilde eleştirilere maruz kalırken, 11 Eylül tarihiyle birlikte bu eleştiriler her geçen gün azalmaya başlamıştır.

11 Eylül 2001 tarihinde gerçekleşen ikiz kuleler saldırısıyla birlikte Çin hükümeti Doğu Türkistanlıların gerçekleştirdiği eylemleri “ayrılıkçılar” yerine “ köktenci teröristler” adı altında sunmaya başlamıştır. Bu tarih itibarıyla özgürlüğünü isteyen Uygur kökenli vatandaşlar terörist ilan edilmiştir. Geçmişte ABD ve Avrupa’nın desteğini arkasına alan Doğu Türkistan Çin’in siyasi çalışmaları ile görmezden gelinmiştir. Bu çalışmalardan ilki Kasım 2001’de yayınlanan “*Doğu Türkistan Teşkilatlarının Usame Bin Ladin ve Taliban ile Bağlantılı Olarak Gerçekleştirdiği Terörist Faaliyetler*” adlı belgedir (Kul, 2019). Bu bağlamda ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı Richart Amirtage Çin’e gerçekleştirmiş olduğu ziyaret sırasında Doğu Türkistan İslam Hareketini (ETİM), Usame bin Ladin ve el-Kaide ile bağlantılı olduğu

gerekçesiyle terör listesine almıştır. ABD'nin bu adımıyla birlikte Birleşmiş Milletlerin de ETİM'i resmen terörist örgüt olarak ilan etmesiyle Doğu Türkistanlı bireyler uluslararası arenada yalnız bırakılmıştır. Çin yaşanan bu süreçte başlarda ayrılıkçı olarak, daha sonra ise terörist olarak nitelendirdiği Doğu Türkistanlı bireylerin Afganistan'daki el-Kaide kamplarında eğitim aldığını iddia etmiş uluslararası alanda ABD'nin yanlarında saf tutmasını sağlamıştır. Bu bağlamda Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinde veto hakkına sahip 5 ülkeden bir tanesi olan Çin, ABD'nin Afganistan ve Irak'a yönelik operasyonlarını görmezden gelmiştir. Karşılıklı çıkar ilişkilerinin ön planda tutulduğu bu düzlemde ana yurtlarında özgürce ve insanca yaşamak isteyen Uygur Türkleri görmezden gelinmiştir.

Dünyaya “Demokrasi” ve “İnsan Hakları” söylemleriyle yaklaşan ABD, Doğu Türkistan'a uygulanan aşırı politikaları görmediği gibi Afganistan'a düzenlediği işgal sırasında 763 Uygur Türkünü “suçluluğu ispatlanmayan terör suçluları” adı altında tutuklamıştır (Tuna, 2012). Yapılan araştırmalar sonucunda tutuklanan kişilerin büyük çoğunluğunun para ödülü almak adına yerel yetkililer tarafından ihbar edildiği anlaşılmıştır. İhbar edilen Uygurlardan yalnızca 22 tanesi Guantanamo'ya götürülerek tutukluluk süreleri devam ettirilmiştir. Uygurların 6-8 yıl süren bu tutukluluk süresinde, Doğu Türkistan'da gerçekleşen Gulca ayaklanmasından(1997) kaçarak Afganistan dağlarına (Taliban) sığındıkları ve düşman bir savaşçı olmadıkları anlaşılmıştır. Çin baskısından kaçtıkları anlaşılan Uygurların tutukluluk süresinin son bulmasına karar verilmiştir. Ülkelerinde can güvenliği olmadığı için serbest bırakılan Uygurlar kendilerini kabul eden üçüncü bir ülkeye yerleşmek mecburiyetinde kalmıştır. 11 Eylül olayının yaşamasıyla birlikte, Doğu Türkistan'da gerçekleştirdiği ötekileştirici ve asimilasyoncu politikaları meşrulaştıran Çin, 11 Eylül sonrasında bölgeye yönelik baskılarını artırmıştır. Öncelikle ulusal ve uluslararası basında Doğu Türkistan halkını “terörist” ilan eden çalışmaları hayata geçirmiş ve devamında birçok Uygur vatandaşını gözaltına almıştır. Hukuk dışı gerçekleşen bu gözaltılar sonucunda birçok vatandaşı ise idam cezasına çarptırmıştır.

Çin'de 11 Eylül olayının gerçekleşmesinden sonra düalist, karşıtlıktan beslenen bir hava hakim olmaya başlamıştır. Devletin raison d'être'i (varlık sebebi) biz ile onlar arasındaki sınırı çizmek, sıkılaştırmak ve denetlemek haline gelmiştir (Bauman Z. , 2019, s. 33). Doğu Türkistan halkı kadar onları destekleyen üçüncü kişilerde toplum

tarafından ötekileştirmeye maruz kalmıştır. Ancak toplumsal bağın zamanla çözülmesine yol açan bu evrim sürecinde şiddete salt kurban ve cellat ikileminden bakmak doğru değildir (Semelin, 2011). Bu ikilem içerisinde baskılardan, korkudan veya herhangi bir sebepten görünmeyen bir üçüncü kişi veya üçüncü taraf bulunmaktadır. Anglosaksonlara göre bu üçüncü kişi “bystander” terimiyle tanımlanmaktadır. Bu terim seyirci anlamına geldiği ve içerisindeki kısıtlamayı, mecburiyeti veya çıkarı göz ardı ettiği için ve “bir köşede duran” anlamı ortaya çıkardığı için tam anlamıyla yaşanan durumu ifade edememektedir. Bu tanımın aksiye üçüncü kişiler kurban olarak nitelendirilen bireylerin marjinalleştirilmesinde büyük rol oynamaktadır. Sabit ve esnemez bir yapıda değillerdir (Bauman Z. , 2019, s. 41). Bu üçüncü kişi gerek ulusal düzeyde gerekse uluslararası alanda yaşanan katli politikası karşısında sessiz kalmamalı, otoritenin rolünün değiştirebileceğini unutmamalıdır. Üçüncü kişilerin işlevini yerine getirmemesi, ötekileştirici dilin artması ve yaşanan katliamın boyutunun çoğalmasına sebep olacaktır (Semelin, 2011). Bu bağlamda 11 Eylül sonrası ABD üçüncü kişi rolünü yerine getirmeyerek “kurban” olarak nitelendirilen Uygur halkını kendi kaderine teslim etmiştir.

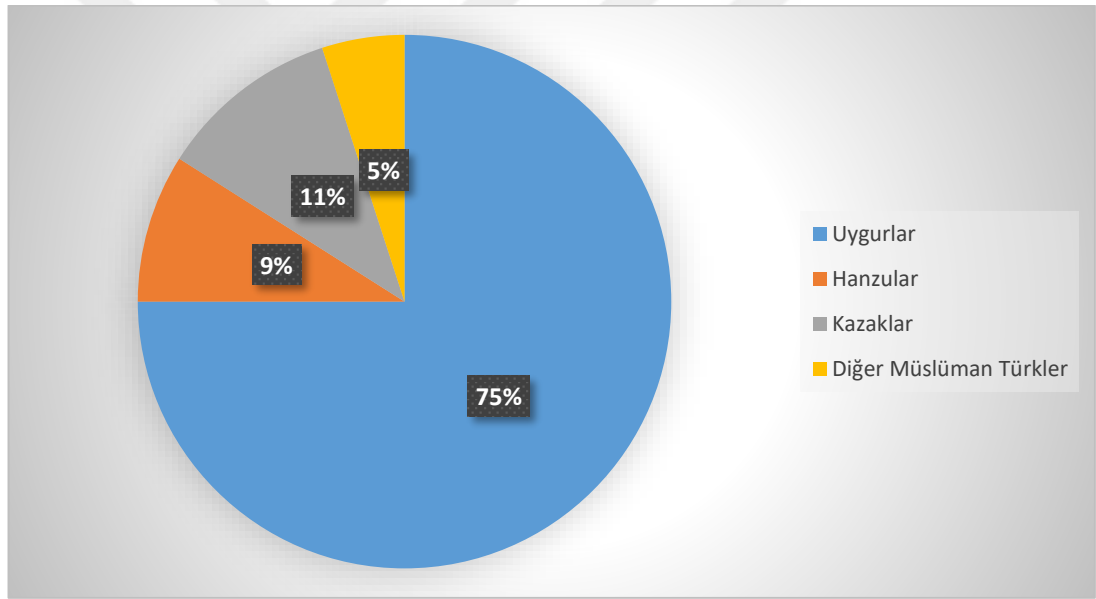
5. ÇİN'İN ÖTEKİLERE YÖNELİK POLİTİKALARI

Asimilasyon; kişi ya da grupların baskın kültürün anılarını, hislerini, yaşayışlarını, deneyimlerini, yaşam biçimlerini ve tarihlerini zorunlu olarak kabul etme süreci olarak tanımlanmaktadır (Park & Burgess, 2017). Asimilasyon kavramı içerisinde baskın kültür veya baskın güç, temas halinde olduğu alt kültürü, azınlığı veya işgal ettiği kültürü çeşitli yasak ve sınırlamalarla kendi kültürü içerisinde eritmeyi hedeflemektedir. Asimilasyon Park'a göre bilinç dışı gerçekleşen bir süreçtir. Kişi grubun ortak yaşantısına, farkına bile varmadan bütünleşmektedir. Uyum kavramında ise birey ya da grup çoğunlukla durumun farkındadır (Park & Burgess, 2017). Uyum; birey ya da grupların kültürlerini, yaşam biçimlerini, aidiyetlerini, dil ve dinlerini değiştirmek mecburiyetinde kalmadan farklı gruplar ile birlik ve beraberlik içerisinde yaşama durumuna tekâmül etmektedir. Uyum kavramının yaşandığı toplumlarda sosyal bütünleşme söz konusudur. Sosyal bütünleşme tek taraflı değil karşılıklı sorumlulukların yerine getirilmesi sonucu oluşan bir kavramdır. Yani bütünleşme tek bir grubun sorumluluğunda gerçekleşen bir durum değildir. İki tarafında bilinç ve farkındalık halinde olduğu bir süreçtir. Kısaca uyum ve asimilasyon arasındaki en önemli fark bilinç durumudur. Asimilasyon kavramı içerisinde öz kültüre yönelik bilinçsizleştirme ve baskın kültürün dikte edilmesiyle bir "etnik temizleme" söz konusudur (Doytcheva, 2013). Çin yönetiminin Doğu Türkistan'da dil, din, eğitim, kültür, sağlık, ekonomi ve yerleşim alanında gerçekleştirdiği yasak ve engellemeler sonucunda farklılıkların hızla azaldığı hatta bazı azınlıkların yok olma noktasında olduğu gözlemlenmiştir. Bu bağlamda hayata geçirdiği "Çinlileştirme" politikası günümüz küresel dünya düşüncesinin (Kültürel Canlanma) aksine, homojen bir yapıda hareket etmektedir.

5.1. Nüfus ve Demografik Yapı

Çin'de ilk nüfus sayımı 1953 yılında gerçekleştirilmiştir. Bu sayıma göre ülkede 400'den fazla azınlık milliyet görülmesine rağmen yalnızca 41 tanesi Çin yönetimi tarafından tanınmıştır. Bugün ise Çin'de Hanzular (Han milleti) dışında Çin anayasası tarafından kabul edilmiş 55 farklı azınlık milliyet yaşamaktadır (Karluk, 2009).

Uygurların yaşadığı Doğu Türkistan Çin'in önemli azınlık bölgelerinden bir tanesi olarak ortaya çıkmaktadır. Çin yönetimi tarafından Xinjiang olarak nitelendirilen bölgede Uygurlar başta olmak üzere Kırgız, Kazak ve Han milletleri bulunmaktadır. Çin'in bölgeyi kapalı bir kutu haline getirmesinden dolayı demografik yapı hakkında net istatistikler bilinmemekle birlikte farklı dönemlere ait nüfus bilgilerine ulaşılmaktadır. İlk olarak Doğu Türkistanlı tarihçi Rüstem Sami 1944-1945 yıllarında bölge nüfusunun 3.300.000 olduğunu söylemiştir (Kurban, 1992). Sami'ye göre Doğu Türkistan nüfusunun %90'nını Uygurlar oluşturmaktadır. Kalan %10'luk nüfus içerisinde ise Kazak, Kırgız, Han, Hui ve Moğollar bulunmaktadır. Çin yönetiminin Doğu Türkistan'ı işgal etmesiyle birlikte ulaşılan verilerin ilki 1949 yılına aittir. Bu verilere göre bölge nüfusunun %75'ini Uygurlar, %11'ini Kazaklar, %5'ini ise diğer Türk milletleri oluşturmaktadır.

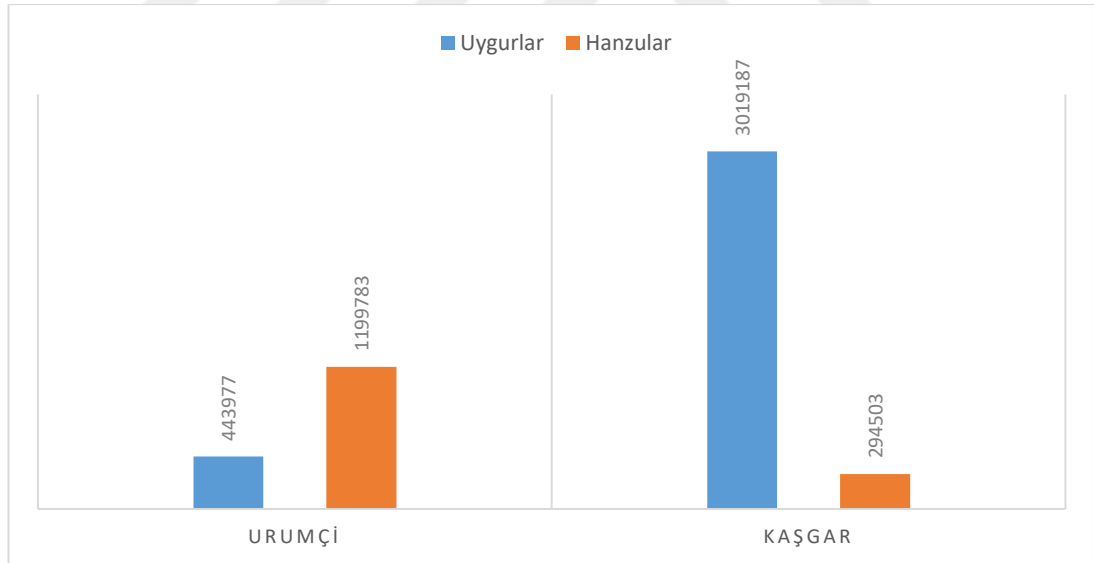

Şekil 2 Doğu Türkistan'ın Demografik Yapısı (1949)

Birçok kaynak (Castets, 2003), (Tuna, 2012), (Dauliatova, 2007), (İHH, 2015) kesin verilere ulaşamamakla birlikte 1949 yılında Doğu Türkistan'da bulunan Han Çinlilerinin nüfusunun 200.000 civarında olduğunu dile getirmiştir. Çin hükümetinin 1993 yılında yapmış olduğu nüfus sayımlarında ise bu sayının 6.036.648'e yükseldiği görülmektedir. 1949 yılında %9 oranında gerçekleşen Han nüfusu 1993 yılında %37 olmuştur. Demografik yapıda gerçekleşen bu değişim Çin'in bölge üzerinde gerçekleştirdiği politikalardan kaynaklanmaktadır. Bu politikaların başında Çin

yönetiminin 1970 yılında açıklamış olduğu 100-150 milyon arasında Han Çinlisi göçmeni bölgeye yerleştirme planı gelmektedir. Bu plan kapsamında birçok Han Çinlisi devlet desteğiyle Doğu Türkistan'a göç ettirilmiştir. Yaşanan bu durum Doğu Türkistan'da Müslüman Türk nüfus oranının azalmasına yönelik ciddi bir tehdit olduğu görülmektedir (Dauliatova, 2007).

Doğu Türkistan'ın demografik yapısındaki büyük değişimin bir diğer nedeni ise çeşitli sebeplerle Uygurların bölgeden uzaklaştırılmasıdır. Bunlardan ilki bölgeye hizmet götürülmemesi, götürülen hizmetlerden Uygurların yararlanmasına izin verilmemesidir. Doğu Türkistan'da açılan okul, fabrika gibi hizmetlerden yoğunlukla göç ile Doğu Türkistan'a getirilen Han Çinlileri yararlanmaktadır. İstihdam ve eğitim alanında yeterli imkâna ulaşamayan Uygurlar başta kırsal kesimler olmak üzere farklı ülkelere ve Çin'in iç kesimlerine göç etmek zorunda kalmıştır. Bu bağlamda gelişmemiş genellikle tarım ve hayvancılığın olduğu şehirlerde (Kaşgar) Uygur nüfusunun çok olduğu görülürken, kentleşmenin ve olanakların fazla olduğu şehirlerde (Urumçi) Han Çinli nüfusunun fazlalığı göze çarpmaktadır (Tuna, 2012).

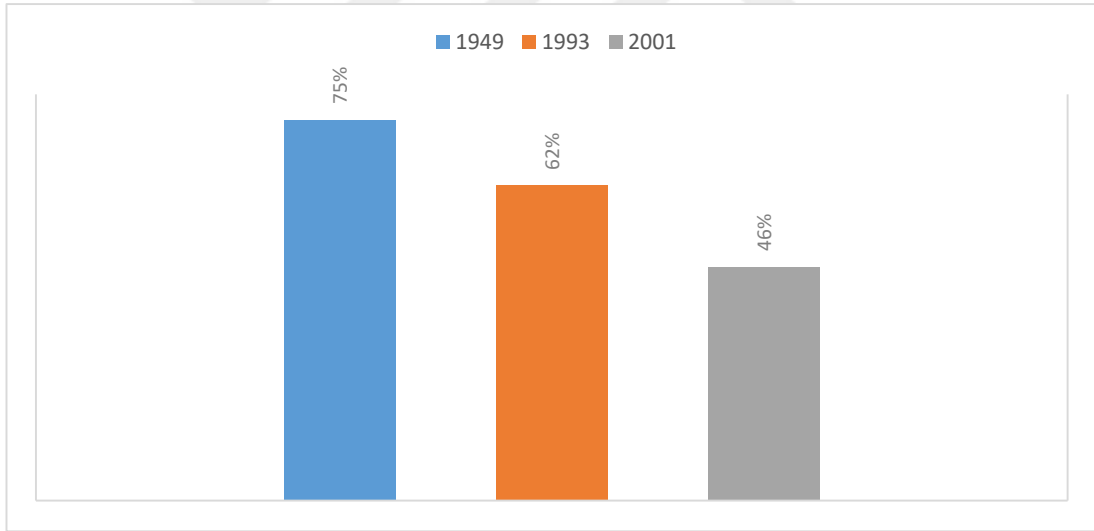

Şekil 3. Urumçi ve Kaşgar'ın Demografik Yapısı (2001)⁹

Çin'de 2000'li yıllar ile birlikte hayata geçirilen doğum kontrolü nüfus oranlarında dengesizliğe yol açan bir başka politikadır. Çin'in iç kesimlerinde 1979 yılıyla birlikte hayata geçen bu politika zamanla azınlıkların olduğu bölgeleri de tam

⁹ 2001 Sinjang Yıllık İstatistiklerinden alınmıştır.

anlamıyla etkilemiştir. Bu politikaya göre kırsal alanlara yaşamını sürdüren etnik azınlıklara üç çocuk hakkı verilirken, kentte yaşayanlara iki çocuk sahibi olma hakkı verilmiştir. Günümüzde Çin yönetimi gayri resmi bir şekilde uyguladığı baskılar ile kentte yaşayanlara bir çocuk, kırsal alanda yaşayanlara ise iki çocuk sahibi olma hakkı tanımaktadır. Bu kararlara uymayan Uygur Türkleri maddi ve manevi alanda çok ağır cezalarla karşı karşıya kalmaktadır. Bu politika sonrası üçüncü çocuğa hamile olan Müslüman kadınların çocukları dinine uygun olmamasına rağmen kürtaj yoluyla alınmaktadır (Tuna, 2012). Bu duruma maruz kalmak istemeyen Doğu Türkistan'da ve Çin genelinde toplam 749.341 kişi kayıtlara kimliksiz olarak kayıtlara geçmiştir (Karluk, 2009). Kimliksiz olan bu bireyler eğitim, sağlık gibi birçok imkândan kaçak bir biçimde yararlanarak ya da yararlanamadan gizli bir biçimde hayatlarını sürdürmektedir. Tüm bu olumsuz politikalar ile Uygur nüfusu asırlardır yaşadığı topraklarda azınlık haline gelmiştir. Aşağıda yer alan grafikte 1949-2001 yılları arasında Uygurların nüfus oranlarındaki azalma açık bir biçimde görülmektedir.

Şekil 4. Doğu Türkistan'daki Uygur Nüfus Oranının Yıllara Göre Değişimi¹⁰

Doğu Türkistan'da (Xinjiang / Uygur Özerk Bölgesi) Uygurların nüfusunun artış göstermesine rağmen nüfus oranlarının büyük bir düşüş ile karşı karşıya kaldığı görülmektedir. 1953 yılında 3.610.462 olan Uygur nüfusu 2010 yılında 10 milyonu geçmiştir (Karluk, 2019). Fakat 1949 yılında %75 olan Uygur nüfusu 2001 yılında

¹⁰ Çin'de gerçekleşen nüfus sayımlarında Uluslararası gözlemci bulunmadığından grafikler literatürde verilen verilere göre hazırlanmıştır. Ayrıca oranlar Han Çinlilerinin yaşadığı Sinjang Üretim ve İnşa Birliklerinde ki (Bingtuan) 2.500.000 nüfus dâhil edilmeden hesaplanmıştır.

%46'ya gerilemiştir. Karabulut (2005)'e göre dünyanın bazı bölgelerinde bir toplumun ani bir şekilde yok olması, topraklarını terk etmesi ekonomik sebeplerin yanı sıra politik sebeplerden kaynaklanmaktadır. Güçlü toplumların siyasi, ekonomik ve askeri baskılarına maruz kalan bir toplumun nüfus oranlarında göçler, yaşamsal ihtiyaçların karşılanamaması, doğum oranlarının azalması, sağlık sorunları ve ölümler bağlamında azalmalar görülmektedir. Çin'in Doğu Türkistan halkına yönelik gerçekleştirmiş olduğu politikalar sonucu Uygurların 1953-2010 yılları arasındaki nüfus değişimi aşağıdaki tabloda görülmektedir.

Yıllar	1953	1964	1982	1990	2000	2010
Uygur Nüfusu	3.610.462	3.996.311	5.963.491	7.207.024	8.399.393	10.069.346

(Karluk, 2019)

Tablo 2. 1953-2010 Yılları Arası Uygur Türklerinin Nüfusu

Çin'de ulaşılabilen son nüfus sayımı olan 2010 yılı verilerine baktığımızda ise Doğu Türkistan'da Han nüfusu ve Uygur nüfusunun eşitlendiği görülmektedir. Bu oran içerisinde bölgede Bingtuan adıyla kurulan “askeri karakolların” nüfusunu eklediğimizde Han nüfusunun Uygur nüfusunu geçtiği görülmektedir.

Etnik Gruplar	Erkekler	Kadınlar	Toplam	%
Uygurlar	5.064.182	4.937.120	10.001.302	45,84
Çinliler	4.674.383	4.155.611	8.829.994	40,48
Kazaklar	725.515	692.763	1.418.278	6,5
Hui	506.076	476.939	983.015	4,51
Diğer	-	-	583.226	2,67

¹¹ Tablo 3. Xinjiang – Uygur Özerk Bölgesinde Yaşayan Milletlerin Nüfus Oranları

¹¹ **Kaynak:** Akçam, 2017; <https://www.stratejikortak.com/2017/01/uygur-turkleri.html>, Erişim: 13.01.2020

5.1.1. Zorunlu Göçler

Çin’de 1970’li yıllar ile birlikte toplumsal ve ekonomik kalkınma hareketi hayata geçirilmiştir. Bu kapsamla birlikte Çin’in iç ve kıyı kesimlerinde sanayi üretimi dolayısıyla büyük bir gelişme yaşanmıştır. Bu dönemde Çin nüfusunun %10’unu teşkil eden fakat Çin topraklarının %65’ine karşılık gelen azınlık bölgeleriyle makas her geçen gün açılmıştır. Çin’de başlayan reform ve açılım süreci bölgeler arasında büyük farklar yaratmıştır. 1990’lı yılların sonuyla birlikte bölgeler arası farkların ve ekonomik eşitsizliğin en üst noktaya ulaşmasına, Güneydoğu Asya ekonomik krizinin de eklenmesiyle birlikte Çin yönetimi çözüm önerileri bulmaya çalışmıştır. Bu bağlamda 21. yüzyılın başında “Batıyı Kalkındırma” projesi ortaya atılmıştır. Bu proje ile birlikte azınlık bölgelerin yer altı ve yer üstü zenginliklerinin batıyı kalkındırmak için Çin’in merkezine taşınması planlanmaktadır. Ayrıca Çin’de uygulanan doğum kontrolü politikası nedeniyle genç nüfusun azalması ve Çin’de sendikal alanda atılan adımlar ile ucuz işçi anlayışının ortadan kalkması ile azınlık bölgelerden genç ve ucuz işçinin Çin’in iç kesimlerine taşınması hedeflenmiştir. Bu plan kapsamında azınlık bölgelerden en çok göçün yaşandığı millet dili, dini ve yaşam biçimi farklı olması nedeniyle Uygurlar olmuştur. Özellikle Çin kültürüyle temasın olmadığı kırsal alanlardaki ergenlik çağına yeni girmiş, Uygurlu genç köylüler Çin yönetimi tarafından göçe zorlanmıştır. Yoğun göçün yaşandığı bu süreç Çin Sosyoloji literatürüne “Nonmingong” yani “Köylü/Göçmen İşçiler” kavramsallaşmasıyla geçmiştir. 2018 verilerine göre köylü işçilerin toplam sayısının 288 milyonu geçtiği görülmektedir (Karluk, 2019).

Doğu Türkistan’dan zorunlu olarak gerçekleşen bu göçlerin açık ve gizli sebepleri bulunmaktadır. 1949 – 1979 yılları arasında ekonomik anlamda Uygurlar diğer milletlere göre ekonomik açıdan geri planda bırakılmıştır. Çinli göçünün en yoğun olarak yaşandığı Doğu Türkistan’da bireyler kırsal alanlara göç etmek ve tarım ve hayvancılık ile yaşamını sürdürmek zorunda kalmıştır. Bölge halkında istihdam oranı her geçen gün düşerken, kişi başına düşen milli gelir ise diğer azınlık milletlere göre çok düşük olarak gerçekleşmektedir. Bu bağlamda 2006 yılında sadece Kaşgar’da 575 bin kişi Çin yönetimi tarafından “artı iş gücü” olarak tanımlanmış ve göçe maruz bırakılmıştır. Devlet eliyle planlanan bu göç hareketine karşı çıkan ve çocuklarını göndermek istemeyen Uygurlu vatandaşların arazilerine el koyulmuş, yapılan sosyal

destekler kesilmiş ve para cezası verilmiştir. Bazı durumlarda hapis cezasının dahi verildiği görülmektedir. Göç kapsamında her köye belirli bir sayının verildiği ve bu sayının sağlanması için memur ve öğretmenlerin görevlendirildiği görülmektedir. Verilen kontenjanları tamamlayamayan öğretmenler ve memurlara ise maaş kesme gibi cezalar uygulanmıştır. Göç kapsamında artı iş gücü olarak tanımlanan, özellikle 16-25 yaşlarındaki genç kızlardan oluşan Uygurlar; dil, din, yemek, hijyen ve birçok toplumsal ve gündelik yaşam aktiviteleri bağlamında Çinlilerden farklı olduklarından göçlerde büyük zorluklar ile karşı karşıya kalmışlardır. Ayrıca Çinli işçilerden kat ve kat daha az maaş alan ve hiçbir hakka sahip olmayan Uygurlar ekonomik açıdan birçok zorluk yaşamıştır. Yaşanılan bu süreci Barry Sautman “İç sömürgeleştirme ve asimilasyon” olarak tanımlamıştır (Karluk, 2019). Çin yönetimi köylü işçi göçleri ile açık hedefinin ekonomik refahı sağlamak olduğunu söylerken, gizli hedef olarak sömürgeleştirme, homojen bir toplum yapısı ve farklılıkların ortadan kalkmasını temele almıştır.

Azınlık bölgelerde yaşayan vatandaşlar bu süreçte göçleri kendi imkânlarıyla ve devlet zoruyla gerçekleştirirken, Çin’in merkezinden azınlık bölgelere doğru olan göçler, planlı bir biçimde ve devlet desteğiyle gerçekleşmiştir. Yaşanan göçler sonrası Han Çinlilerinin Doğu Türkistan bölgesinde nüfusunun hızla arttığı görülmüştür. Bu artışın yanı sıra bölgede Bingtuan adında Han Çinlilerinden oluşan nüfusu 3 milyona yakın yarı-asgari, ekonomik ve zirai birlikler (Xinjiang Shengachan Jianshe Bingtuan) oluşturulmuştur (Tuna, 2012). Bingtuan’lar 1954 yılında Han nüfusunun seyrek olduğu alanlarda merkezi hükümet tarafından kontrolü sağlamak adına kurulmuştur. Mao’nun talimatıyla iç savaş sonrası Halkın kurtuluş Ordusundan tasfiye edilen askerlerin burada güvenlik sağlaması ve ekonomiyi kalkındırması planlanmıştır. Günümüzde yalnızca Doğu Türkistan’da bulunan bu şehirler tarım, turizm ve ham madde üretimi gibi ekonomik anlamda istihdamı sağlayan önemli aktörler haline gelmiştir. Ekonomik ve sosyal anlamda birçok imkânı (500 okul, 200 hastane, 4391 işletme, 174 çiftlik vs.) içinde barındıran bu şehirler Han Çinlilerinin bölgeye göçünü kolaylaştırmıştır. Kurulduğu ilk yıllarda Sinjang Uygur Özerk yönetimine karşı sorumluluğu olan bu şehirler daha sonra sadece merkezi yönetiminin politikalarının gerçekleştirmiş ve 1999 yılıyla birlikte Sinjang Uygur Özerk Hükümeti’nin statüsüne denk bir etkinlik kazanmıştır (Tuna, 2012).

5.1.1.1. Hashar Yöntemi

Çin devleti içerisinde yalnızca Xinjiang Uygur Özerk bölgesinde (Doğu Türkistan) uygulanan bir yöntem olan Hashar; Doğu Türkistan’da yaşamını sürdüren çiftçi ailelerin çocuklarının 14-21 gün arasında tarım, altyapı ve kamu hizmetlerinde çalışmak üzere zorunlu olarak ailelerinden ayrılma durumudur. Bu yöntem ile Uygurlu vatandaşlar ailelerinden uzakta, emeklerinin karşılığını almadan, kalacak yer ve ulaşım ücretleri tahsis edilmeden Çin yönetimin belirlediği alanlarda çalışmaktadırlar. Yapılan çalışmalar bu uygulama ile ailelerini terk eden birçok bireyin sokaklarda yatarak ve çalışma süresi boyunca erişte (makarna tarzı ev yapımı hamur) yiyerek beslendiğini göstermektedir. Ekonomik açıdan zor durumda olan Uygur halkı Hashar uygulamasını kabul etmediği takdirde çok ağır ekonomik yaptırımlarla karşı karşıya kalmaktadır. Bu uygulama kapsamında genç erkek ve kadınların olmadığı ailelerde 12-70 yaşları arasında çocuk ve yaşlılarda zorunlu çalışmaya dahil edilmektedir (Tuna, 2012)

5.2. Eğitim ve Dil Sorunu

Althusser, iktidarın gücü elde etmesinde devletin baskı aygıtları kadar, devletin ideolojik aygıtlarının da rolü olduğunu söylemiştir (Althusser, 2003). Devletin ideolojik aygıtlarının başında ise eğitim gelmektedir. Devlet eğitim ile asimilasyonun önündeki en büyük engel olan dil bariyerini kaldırdığı gibi kendi düşünce yapısını birey ve gruplara aktarmaktadır. Okullarda baskın kültürün dilini öğrenen ve toplumsal hayatta bu dili konuşmak zorunda kalan birey egemen kültür içerisinde erimektedir. Devlet baskı aygıtlarıyla kamusal alanda etkinliğini sağlarken, ideolojik aygıtlarıyla özel alanda da etkin bir hal almıştır.

Doğu Türkistan’da eğitim ikinci Çin istilasıyla (1876) birlikte en büyük problemlerden biri olarak ortaya çıkmaktadır. 1876 tarihiyle birlikte bölgede egemenlik kuran Rus ve Çin güçleri kendi okullarını açmış ve yerli halkı bu okullarda eğitim almaya mecbur bırakmıştır. Doğu Türkistanlıların öz kimlikleri görmezden gelinerek “Çinlileştirme ve Ruslaştırma” temelinde eğitim verilen bu okullara halk çocuklarını okula göndermek istememiştir. 1933 ve 1944 yılıyla birlikte Uygurlar

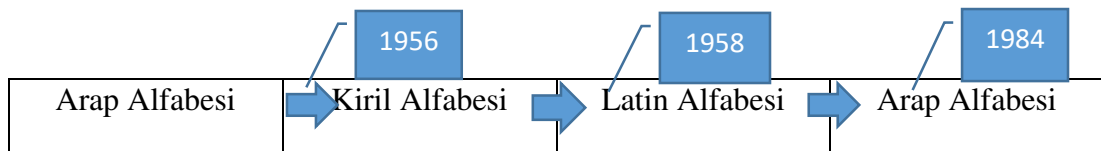
özgürlüklerini ilan etmiş ve kısa sürelide olsa milli eğitim alma imkânına sahip olmuşlardır (Tuna, 2012).

1949 yılında Çin’de cumhuriyetin ilan edilmesiyle birlikte Komünist Parti çoğulcu eğitimi hayata geçirmiştir. 1950’lerde kabul edilen özerk bölge statüsüyle Doğu Türkistan’a eğitim konusunda belirli haklar verilmiştir. Bu dönem itibarıyla bölgede iki farklı ilkokul sistemi oluşmuştur. Çoğunlukla Çinlilerin eğitim aldığı, eğitim dili Çince (Mandarin) olan ve Han Çinlisi öğretmenlerin ders verdiği birinci sistem Han okullarıdır. İkinci sistem olan azınlık okullarının içerisinde ise çoğunlukla azınlık öğrencilerinin yer aldığı, anadilde eğitimin yanı sıra Mandarin dilinde derslerinde verildiği görülmektedir. 1990 yılında açılan karma okullarda da Mandarin dili müfredat dili olarak belirlenmiş, azınlık öğrencilere anadillerinde seçmeli dersler alma imkânı verilmiştir. Ancak 2002 (11 Eylül sonrası) yılıyla birlikte ortaya konan “iki dilli eğitim” politikası ile Çince birincil müfredat dili haline getirilmiş, azınlık dilleriyle alının seçmeli derslerin sayısı büyük oranda azaltılmıştır (Tuna, 2012). Ortaya konulan bu eğitim politikasının adı her ne kadar iki dilli olarak ifade edilse de Uygur kültürünün ve dilinin korunmasını sağlayan azınlık okullarının işlevlerini yitirmesine yol açmıştır. Uygur dilinde verilen derslerin azalmasıyla birlikte Uygurlu öğretmenler eğitim alanından çekilmek zorunda kalmıştır. Bu öğretmenler yerine ise Mandarin dilinde eğitim veren Çinli öğretmenler getirilmiştir. Uygurların anadilde eğitim almasını engelleyen bu politika hem İnsan Hakları Evrensel Beyannamesine hem de 1982 Çin anayasasına aykırıdır.¹² 11 Eylül olaylarının üzerinden 4 yıl geçmeden ilkokuldan-Üniversiteye Mandarin dili yaygınlaşmıştır. Uygur dili üniversitelerde “ Uygur dili ve edebiyatı” dersinde kalmış, Mandarin dili ise anaokullarına kadar girmiştir. Uygurların çoğunlukta olduğu okullarda eğitime devam eden Uygurlu öğretmenler, Çince seviye tespit sınavına girmiş ve başarısız olanlar okuldan atılmıştır. Tarihler 2005’i gösterdiğinde ise içerisinde çok fazla etnik köken (56 tane) bulunduran Çin yönetimi ortak bir dil belirlemek adı altında azınlık dillerinin kullanımı neredeyse ortadan kaldırmıştır. Eğitim dili olarak Uygur Türkçesi teoride

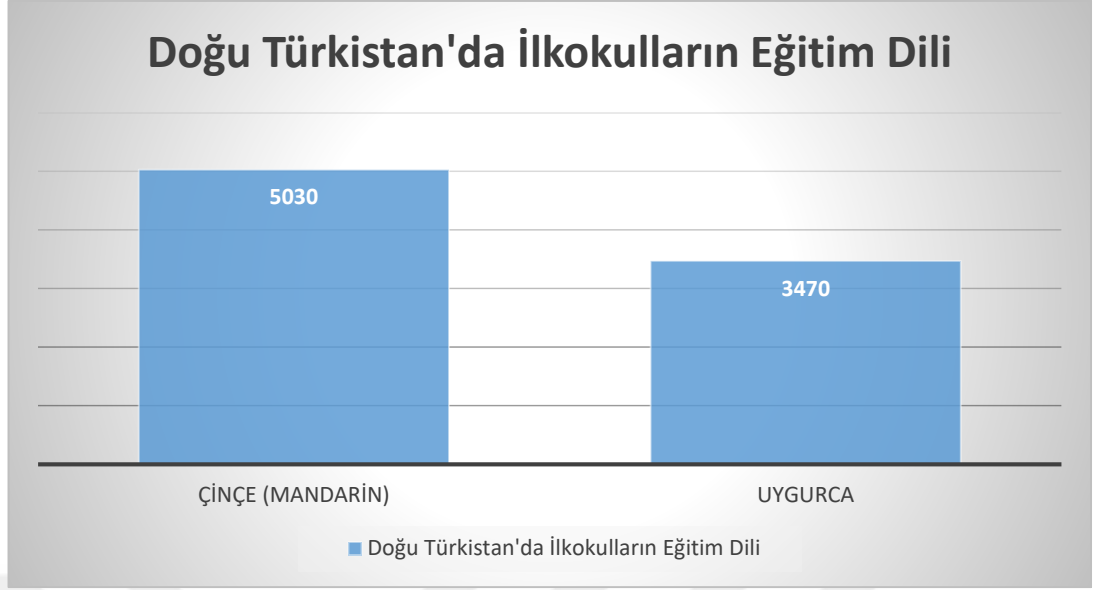
¹² Çin Halk Cumhuriyeti 1982 Anayasasının 4.maddesinde milletlerin eşitliği açıkça belirtilmiş, özerk bölgelerde azınlıkların haklarının korunması amacıyla “özerk organların” tesis edileceği vurgulanmıştır. Bu madde içerisinde ayrıca “kendi yazı dillerini koruma, geliştirme, kendi gelenek-göreneklerini koruma ve yenileme hakkı” belirtilmiştir.

varlığını sürdürürken pratikte Han dilinin egemen olduğu tek kültürlü eğitim politikası güdülmüştür (Karluk, 2016).

Eğitim kısıtlamalarının getirildiği en önemli alanların başında dil (alfabe değişimleri) yer almaktadır. Doğu Türkistan’da 28 yıl içerisinde üç defa alfabe değiştirilmiştir. 1956 yılında Uygur, Kazak ve Kırgızların kullandığı Arap alfabesi yerine Rusya’da kullanılan Kiril alfabesine geçileceği ilan edilmiştir (Tuna, 2012). Bu değişiklik ile Rusya’dan temin edilecek eğitim materyallerinin daha verimli kullanılacağı düşünülmüştür. Ancak bu kararın alınmasının üzerinden 2 yıl geçmeden bozulan Rus-Çin ilişkileri üzerine 1958 yılında Kiril alfabesinden Latin alfabesine geçilmiştir. Bölgede Kiril alfabesinin kullanılmasıyla Ruslar ve Uygurlar arasındaki yakınlaşmanın artacağı ve kontrolün zorlaşacağı düşünülmüştür. Kısa zamanda gerçekleşen alfabe değişimleri Uygurlar ve diğer azınlıklar tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Uygurlar için alfabe değişimi; uzun yıllardır yazılı alanda ortaya koyulan birikimin yok sayılması, geçmiş ve gelecek arasındaki köprünün yıkılması ve toplumun bilgisizleştirilmesi anlamına gelmektedir. Uygurlar için Latin alfabesine geçilmesinin tüm bu olumsuz yönlerinin dışında olumlu yönleri de göze çarpmaktadır. Latin alfabesi ile kilometrelerce uzakta olan, sınır komşusu olmasa dahi gönül komşusu olan Türkiye’nin külliyyatına sahip olunabilecektir. Türkçe külliyyat ile yeni nesiller tarihini, kimliğini kaybetmeyecektir. Bu bağlamda Türkiye ile tarihten gelen bağ kuvvetlenmiştir. Bu durum Çin yönetimini rahatsız etmiş ve Uygur halkı 1984 yılında “eski yazı” olarak nitelendirilen Arap alfabesine tekrar geçmiştir. 2000’li yıllarla birlikte ise “kompyuter yeziqi” ismini verdikleri yeni Latin alfabesini eğitim hayatı içerisinde Uygur Türklerine dayatmışlardır (İnayet, 2020). Amine Tuna alfabe değişimleri “nesilleri birbirinden koparmaya yönelik kasıtlı bir çaba” olarak dile getirmiştir.

Şekil 5. Doğu Türkistan’da 28 Yıl İçerisinde Gerçekleşen Alfabe Değişimleri

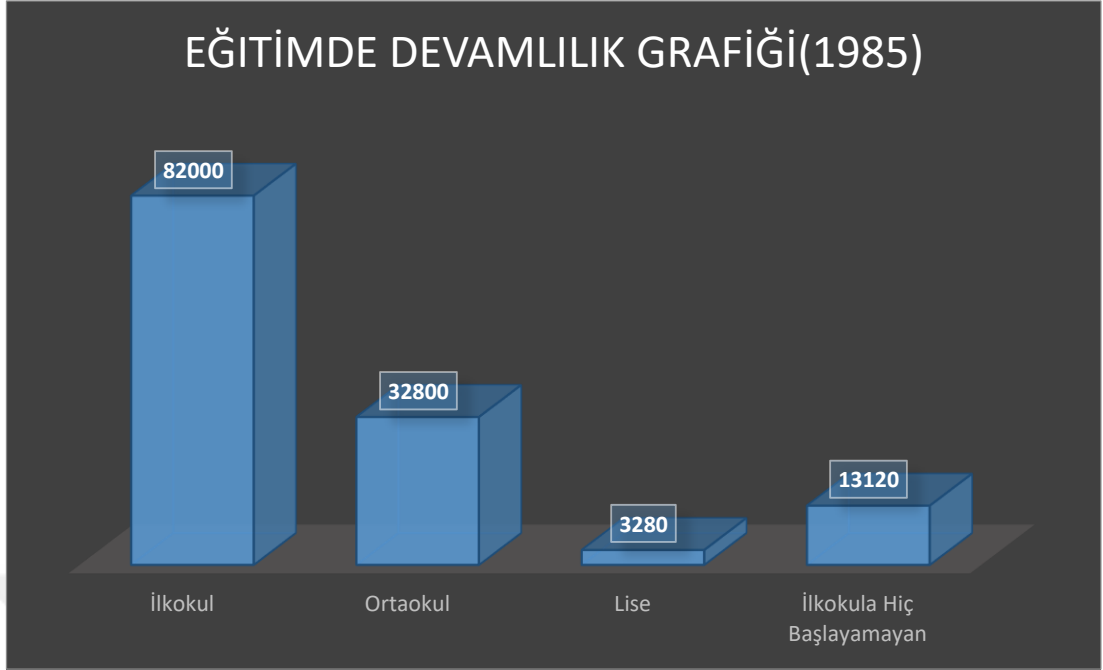

Şekil 6. Doğu Türkistan’da Bulunan İlkokulların Eğitim Dili (1985)¹³

Yukarıda verilen tabloda 1985 yılında Doğu Türkistan’da bulunan ilkokulların eğitim dilleri gösterilmiştir. 1985 yılı itibarıyla toplam 8500 ilkokul bulunan Doğu Türkistan’da 200.000 öğrenci eğitim görmektedir. Bunlardan yalnızca 82.000’i Uyghurca eğitim veren okullarda eğitim alabilmiştir.

1985 yılında bölge nüfusunun büyük çoğunluğunu Uyghur halkı oluşturduğu halde ilkokula gidenlerin oranı %42 olarak gözükmemektedir. Doğu Türkistan’da yaşayan 100 Uyghur’dan 16’sı ilkokul eğitimi dahi alamazken, ortaokula devam edenlerin oranı %40’a, liseye devam edenlerin oranı ise %10’a düşmektedir (Dauliatova, 2007). Uyghurca eğitim veren okullara giden 82000 öğrenciden yalnızca 3280’i liseye devam edebilmektedir. 1985 yılında Doğu Türkistan’ın başkenti Urumçi’de Çince eğitim veren 60’tan fazla ortaokul ve lise bulunurken, Uyghurca eğitim veren yalnız 4 lise bulunmaktadır (Dauliatova, 2007).

¹³ Tablo 1985 yılında yazılan “Sincan Eğitimi” adlı kitabın verilerine göre hazırlanmıştır.

(Dauliatova, 2007)

Şekil 7. Doğu Türkistan'da Öğrencilerin Eğitimde Devamlılık Grafiği

2001 yılına gelindiğinde ise Doğu Türkistan'da 800 anaokulu, 7100 ilkokul, 1900 ortaokul, 100 mesleki ortaöğretim, 40 lisans, 90 lisansüstü uzmanlık okulu ve engelliler için 20 özel okul bulunmaktadır (Dauliatova, 2007). Sayılar artmasına rağmen Doğu Türkistanlı çocukların eğitime erişim imkânlarında bir artış olmamıştır. Bu dönemde inşa edilen okulların büyük çoğunluğu Çin'in iç kesimlerinden Doğu Türkistan'a göç ettirilen Han Çinlilerine hizmet vermektedir.

	6 Yaş Üstü Nüfus	İlkokul	Lise	Üniversite	Lisansüstü
Uygurlar	8.911.219	3.705.107	586.636	178.129	4.566

Tablo 4. 2010 Yılında 6 Yaş Üstü Uygurların Eğitime Erişim Durumları¹⁴

Yukarıda verilen 2010 yılı verilerine göre Uygurların eğitime erişim ve devamlılıklarının az olduğu göze çarpmaktadır. Bu durumda ilk olarak Uygurların karşısına dil bariyeri çıkmaktadır. Kırsal alanda yaşayan hiç Çince ile karşılaşmamış bireylerin okula devam etmemesi veya kısmide olsa ilk dönemlerde anadilinde eğitim

¹⁴ Çin İstatistik Dairesi resmi ağ sayfasından alınmıştır. [http:// www.stats.gov.cn/tjsj/ pc sj/ rk pc/ 6rp/ indexch htm](http://www.stats.gov.cn/tjsj/pcsj/rkpc/6rp/indexch.htm), Erişim: 01.03.2020

alan Uygurların Çince eğitime uyum sağlayamamaları önemli bir nedendir. İkinci neden ise ekonomik olarak ortaya çıkmaktadır. Çin’de liselerin paralı oluşu ve lise sonrası üniversiteye alınan azınlık oranlarının çok düşük olması Uygur halkını olumsuz etkilemiştir. Ayrıca Doğu Türkistan’da üniversite mezunlarının istidamı da yetersizdir (Karluk, 2019).

Doğu Türkistan’da eğitim dili ve eğitime ulaşım kadar bir diğer problemlili alan ise eğitimdeki müfredatın ve kaynakların durumudur. Çin yönetiminin Uygurlara zorunlu bıraktığı müfredat içerisinde İslam ve Türk kültürünü yozlaştıran nitelikler bulunmaktadır. Çin yönetimi ilk aşamada din ile ilgili olan dersleri müfredattan çıkarmıştır. Daha sonraki süreçte ise Uygurların kültür ve tarihinden beslenen kitaplar yerine Çinceye çevrilmiş ders kitaplarını müfredata yerleştirmiştir (Karluk, 2016). İlkokul öğrencilerine “Doğu Türkistan’ın asırlardır Çin toprağı olduğu” ezberletilmektedir. Ortaokul, lise ve üniversite Çin tarihi dersleri zorunlu olarak verilmektedir. Bunun yanı sıra okullarda Türk tarihinden, Türk devletlerinden ve Türk liderlerden söz etmek yasaklanmıştır. Akademik anlamda Uygurların gerçekleştirmiş olduğu çalışmalarda “Kaşgarlı Mahmut” gibi isimlere atıf vermesi yasaklanmıştır. Atıf veren öğrenciler pişmanlık belgesi imzalayarak cezalandırılmıştır. Uygurların evlerinde Uygurca sözlük ve ansiklopedi bulundurmaları yasaklanırken, Uygur kültürü, tarihi ve sanatı üzerin akademik çalışma yapmak yasaklanmıştır. 2007 yılı itibarıyla yapılan yayınların sadece %16’sı Uygurcadır (Dauliatova, 2007). Uygurların diline, dinine, milletine ve bağımsızlığına yönelik söylediğı yazılı ve sözlü ifadeler okuldan atılma, hapsedilme ve darp gibi cezalarla karşılık bulmuştur. Çin yönetimi son 10 yıl içerisinde hayata geçirdiğı politikalarla birlikte yumuşak milliyetler politikasından tam anlamıyla geri adım attığını açıkça ortaya koymuştur (Karluk, 2016).

Uygurlar toplumsal yaşamda olduğu gibi eğitim alanında eşitsizliğe maruz kalmaktadır. Çinli öğrencilerin eğitim aldığı okullarda materyal imkânların fazla olduğu görülürken, Uygurlar uzun yıllar ilkel şartlar altında eğitim almıştır. Modern eğitimin gerekleri arasında yer alan bilgisayar, tablet, projeksiyon gibi teknolojik imkanlardan uzun yıllar yararlanamamışlardır. Çin yönetimi tarafından eğitime ayrılan ödenek kısıtlanmakta, yurt dışında eğitim almak isteyen öğrencilere izin verilmemektedir (Dauliatova, 2007). Eğitimin fiziksel ve sosyal her alanında eşitsizlik

ve ayrımcılığa maruz kalan Uygur halkı “ikinci sınıf Çin vatandaşı” olarak nitelendirilmiştir (Castets, 2003). Doğu Türkistanlıların eğitim alanında karşılaştığı ayrımcılık; ekonomik, siyasi ve toplumsal alanda daima alt kademe çalışanlar olarak kalma umutsuzluğuna neden olmaktadır (Semelin, 2011).

5.3. İnanç ve İbadet Özgürlüğü

Gökalp (1976) milleti dil, ahlak, edebiyat ve dince benzerlikler taşıyan, yani aynı terbiyeyi almış fertlerden mürekkep bulunan bir zümre olarak tanımlamıştır. Giddens (2008) ise bu doğrultuda bir toplumun insanını diğerlerinden ayırt etmemizi sağlayan dil, tarih, giyim gibi kültürel pratikler olduğunu söylemiştir. Bu pratiklerden bir tanesi de dindir. Din geçmişten günümüze toplumları birbirinden ayıran ve birleştiren bir yapıdır. 8. yüzyılda yazılan Orhun abidelerinden¹⁵ günümüzde yazılan modern metinlere kadar millet olma yolunda ortak inancın önemine vurgu yapılmıştır (Açıkgöz, 2016). Çin’deki 56 azınlık milletten bir tanesi olan Döngenler (Hui), din faktörünün millet olma yönündeki önemini anlatan örneklerden bir tanesidir. Döngenler dili ve gündelik yaşam pratikleri bağlamında Han Çinlileri ile benzerlik gösterirken, farklı dine mensup oldukları için farklı bir millet olarak nitelendirilmiştir (Karluk, 2019).

Komünist rejimin hâkim olduğu Çin’de millet olma yolundaki en önemli ortak değerlerden bir tanesi olan dini inançlar ayrılıkçı ve devlete karşı unsurlar olarak tanımlanmıştır. Doğu Türkistan özelinde İslam dini ise; Çin Komünist Partisi (ÇKP) tarafından ‘afyon’, devlet otoriteleri tarafından ise ‘ulusal birliğe karşı tehdit unsuru’ ve ‘insanların sağlığını bozan bir faktör’ olarak nitelendirilmiştir (Dauliatova, 2007). Dinlere mesafeli yaklaşan ÇKP yönetimi, devletin bütün eğitim kurumlarında ateizm eğitimi temel almış, ders kitaplarını ideal komünist yurttaş yetiştirme amacına uygun halde tasarlamıştır (İzbasar, 2018). Başta Xinjiang Uygur özerk bölgesi olmak üzere azınlık bölgelerinde yaygın olan inançların eğitim ve aktarımı olabildiğince kısıtlamıştır (Karluk, 2019). Bu bağlamda 1949 yılında Doğu Türkistan’ın Çin tarafından işgal edilmesiyle bölgedeki tüm dini inançlar büyük ölçüde yasaklanmıştır. Xinjiang’da dine karşı panzehir olarak “sosyalizm ruhu” parti toplantılarıyla

¹⁵ “Dokuz Oğuz milleti kendi milletim idi. Gök, yer bulandığı için düşman oldu. Bir yılda beş defa savaştık.” Orhun abidelerinde ‘Gök’ kelimesi tanrı olarak nitelendirilmiştir. (Orhun Abideleri, Kül Tigin Abidesi, Kuzey cephesi 5. Satır)

yüceltmeye çalışılmıştır (Tuna, 2012). Çin’de ve Çin’e bağlı özerk bölgelerde dine sadece ülkenin ekonomik ve sosyalist çıkarlarına hizmet etmesi dâhilinde izin verilmiştir. 1982 yılının mart ayında ÇKP’nin merkez komitesi tarafından ülkedeki bütün parti komitelerine gönderilen “Sosyalist Dönemde Dini Problemlerle İlgili Ana Tutumumuz” başlıklı bildiride; insanlık tarihinde dinin yok olacağı, Çin genelindeki bütün dini teşkilatların parti ve hükümetin liderliğinde boyun eğeceği ve dinin esas gayesinin sosyalist sistemi ve parti yönetimini desteklemek olacağı belirtilmiştir (Dauliatova, 2007). Bu kapsam dışında olduğu tespit edilen ibadethaneler, kuran kursları ve medreseler tehdit olarak görülmüş ve kapatılmıştır. Literatür kapsamında dini kitapların yakıldığı, din adamlarının tutuklandığı ve idam edildiği belirtilmiştir. Bu bağlamda Uygur özerk bölgesinin Genel Valisi olan Burhan Şehidi 1952 yılında çoğu din adamlarından oluşan 120 bine yakın kişinin idam edildiğini söylemiştir.

Çin’de 1970’li yılların sonu itibarıyla hayata geçirilen ekonomik reformlar ile birlikte ülkede liberal bir ortamın oluştuğu görülmektedir. Bu ortam ile birlikte Çin’in azınlık bölgelerinde din ve inanç özgürlükleri alanında geçmişe göre hoşgörölü bir ortam oluşmaya başlamıştır. Doğu Türkistan başta olmak üzere Çin’in dini hayatında bir canlanma meydana gelmiştir. Doğu Türkistan’da devlet kararıyla kapatılan camiler açılmış, yeni cami inşaatlarına izin verilmiş, dini kitaplar bölge genelinde yaygınlaşmış, kuran kursları tekrardan eğitim vermeye başlamıştır. Tüm bunların yanı sıra İslam dininin beş şartından birisi olan hac ibadetine ve umre ziyaretine izin verilmiştir. Ayrıca bu dönemde Doğu Türkistan halkı İslam ülkelerine de ziyaret gerçekleştirebilmiştir.

İnanç ve din özgürlüğü alanlarında 1982 yılıyla birlikte Anayasal adımlar atılmıştır. Bu bağlamda yürürlüğe giren 1982 anayasasının 36. maddesinde Çin Halk Cumhuriyeti’nde vatandaşların dini inanç özgürlükleri olduğu belirtilmiştir. Ayrıca bu madde içerisinde herhangi bir devlet biriminin, sosyal örgütün veya bireyin vatandaşları bir dine inandırmaya ya da inandırmamaya hakkı olmadığı, dini sebepler ile ötekileştirme ya da dışlamaya maruz bırakılmayacağı belirtilmiştir. Ayrıca 31 Mayıs 1984’te kabul edilen ve 1 Ekim 1984’te yürürlüğe geçen milli sınırlara sahip özerk bölgeler yasasının 18. maddesinde milli otonom bölgelerin yönetim organlarının her millettten vatandaşların dini inanç ve özgürlüğünü teminat altına alacağı belirtilmiştir. 1980’li yılların sonuna doğru toplumsal ve anayasal alanda atılan bu

adımlar azınlık bölgelerinde “milliyetçilik ve bağımsızlık hareketliliğine yol açabilir” gerekçesiyle iptal edilmiştir (Tuna, 2012). 1990’lı yıllar ile birlikte dinin batı kökenli devletler ve radikal dinci örgütler tarafından kullanıldığı devlet görevlileri tarafından dile getirilmiştir. Tüm bu iddialar ile Doğu Türkistan’da Çin yönetiminin geçmişten günümüze aldığı önlemlerden (baskı) bazıları şöyledir;

- İslam’ın temel şartları arasında yer alan namaz kılmak, hacca gitmek ve oruç tutmak gibi milli birlik ve beraberliği sağlayan uygulamalara sınırlandırmalar getirilmiştir.
- Camilere giriş çıkışlar sınırlandırılmıştır. Bu bağlamda 18 yaşından küçükler, memurlar, işçiler, emekliler, kadınlar, parti mensupları, belediye görevlileri ve izne ayrılmış olan bireylerin camiye girmesi yasaktır.
- Doğu Türkistan halkının kendi mahallesi dışında bir camide namaz kılması yasaklanmıştır.
- Ulusal birliğe zarar verdiği, insan sağlığını bozduğu ve toplumsal eğitime engel olduğu gerekçesiyle camiler yıkılmış ya da kapatılarak domuz ahır¹⁶, tiyatro ve depoya dönüştürülmüştür.¹⁷
- Hocaların hutbelerde halka dini anlatmaları, ibadet etmelerini teşvik edici konuşmalar yapmaları yasaklanmıştır. Hutbelerde sadece komünist partinin propagandasının yapılmasına izin verilmiştir.
- İslam veya bir başka dine inananların memur olması yasaklanmıştır. Memur olmak için yalnız Marksizm, Leninizm ve Mao-Zedung’un fikirlerine inanma şartı aranmıştır.
- Evde kuranı kerim bulundurmamak, dini eğitim almak veya vermek yasaklanmıştır.
- Muhammed gibi İslam dini için önemli isimlerin yeni doğan çocuklara verilmesi yasaklanmıştır.
- Dini nikâh, dini tören (cenaze, kandil, kurban ve mevlüd...) başta olmak üzere toplumsal hafızayı canlı tutan uygulamalar yasaklanmıştır.

¹⁶ Ahırların genellikle domuzlardan oluşturulması ve domuz etinin Müslüman dinine göre haram olması manidardır.

¹⁷ MAZLUMDER’in Doğu Türkistan ve İnsan Hakları Raporunda yıkılan veya kapatılan ibadet yerlerinin sayısının on binleri geçtiği ifade edilmiştir.

- Kamu kurumunda çalışan kadınların başörtüsü takması ve erkeklerin sakal bırakması yasaklanmıştır. Ayrıca köy memurlarına imzalatılan “sorumluluk taahhütnamesi” isimler belgeler ile Doğu Türkistan’ın kırsal alanlarında ve köylerinde yaşayan kadınların hicap, çarşaf ve tesettür gibi kıyafetler giymeleri yasaklanmıştır (Sayın & Koçak, 2017), (Szadziwski, 2013).

Çin’in Doğu Türkistan’da aldığı bu önlemler doğrultusunda Uygurların dini hayatı büyük bir darbe almıştır. (Dauliatova, 2007), 1949 ile 1979 tarihleri arasında Doğu Türkistan’da 29.000 caminin kapatıldığını, 54.000 din görevlisinin tutuklanarak ağır ceza kamplarına gönderildiğini ve 370.000 kuranı kerimin yakıldığını belirtmiştir. Dini inanç ve özgürlüğün kısmi olarak sağlandığı 1980’li yılların bitmesiyle 1997-2007 tarihleri arasında sadece Hoten bölgesinde 1218 cami kapatılmış ve çoğu devlet dairesine dönüştürülmüştür. Uygurların dini alanda karşılaştığı engeller Doğu Türkistan’da büyük tepkiye yol açmıştır. Günümüzde Çin yönetimi ortaya çıkan tepkiler ve uluslararası platformdaki konumunu düşünerek Müslüman azınlıklara karşı bir takım imkanlar sağlamak zorunda kalmıştır. Bu bağlamda sınırlı olsa Müslümanların dini ibadetlerini gerçekleştirmelerine izin verilmiştir. Devlet kontrolü altında sınırlı kişilerin hac ziyaretine izin verilmiş, gözetim altında camiler açılmış, kuran ve diğer dini kitapların yayınlanması kontrollü olarak yapılmıştır. Tüm bu değişimlere rağmen İnsan Hakları İzleme Örgütü tarafından yapılan “Sincan (Xinjiang) Uygurları Üzerindeki Dini Baskı” adlı raporda dinin sistematik bir biçimde kısıtlandığı ve bu durumun devlet politikası olduğu dile getirilmiştir.¹⁸ Çin’in dini alana yönelik gerçekleştirdiği bu politikalar başta kendi anayasası olmak üzere, 2002 yılında imzaladığı “Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar” sözleşmesine de aykırıdır.

5.3.1. Çin’de İslam Dininin Mevcut Durumu

Günümüzde Çin Halk Cumhuriyeti sınırlar içerisinde resmi kayıtlara göre 23 milyondan fazla Müslüman yaşamaktadır. Müslüman milletler arasında Uygur, Kazak, Kırgız, Özbek, Tatar ve Salurlardan oluşan Türk kökenli ve Hui (Döngen), Dongxiang ve Bao’dan oluşan Çin dilliler yer almaktadır (Karluk, 2019). Müslümanların büyük çoğunluğunu Doğu Türkistan ve Ningsia Hui özerk bölgesinde yaşayan Uygur ve

¹⁸ <https://www.hrw.org/tr/news/2018/09/09/322264>, Erişim: 09.09.2019

Döngen kökenli vatandaşlar oluşturmaktadır. 2010 yılı verilerine göre Çin’de 10.069.346 Uygur Türkü Müslüman bulunurken, Hui kökenli 10.586.087 Müslüman bulunmaktadır. Hui’ler yaşam pratikleri, dilleri ve kültürleri bağlamında Çin tarzı yaşamı benimsemişlerdir. Bu durum onların sanat, spor ve mimari alanlarını etkilemiştir. Farklı bir millet olmalarındaki en büyük etken olan dinlerinde dahi değişimler gözlenmiştir. Hui’li Müslümanların yaşadığı bölgelerde yapılan camiler Çin mimarisine sahiptir.

Uygur kökenli Müslümanlar ise yaşam biçimi, kültürel pratikleri, dünya görüşü ve gündelik dili bakımından Çinlilerden farklılık göstermektedir. Homojen bir toplum inşa etmek isteyen Çin yönetimi baskın kültürün potasında erimeyen Uygurları dini yaşamda ikinci plana atmıştır. Ülkedeki Müslüman nüfusun yarısından fazlasını Türk kökenli milletler oluşturmalarına rağmen Çin İslam Dini Cemiyetinde¹⁹ bu milletlere çok az yer verilmiştir. Çin’in İslam politikasının belirlenmesinde, ülke içi ve dışı Müslüman toplumlarla olan resmi ilişkilerde Döngenler hem nicelik hem de nitelik bakımından belirleyici olmuştur (Karluk, 2019). Karluk’a göre bu durum Uygurların Çin yönetimi tarafından “az Çinli” olarak tanımlanmasından kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda bir diğer önemli isim Who Yip Ho ise; “Uygur Türk Müslümanların ‘tehdit’ olarak görülürken, Döngen’li Müslümanların Çin’e biat etmiş/asimile olmalarından ötürü ‘iyi vatandaş’ olarak görüldüğünü” dile getirmiştir (Karluk A. C., 2019).

Milletler	Nüfus
Türk Kökenli Müslüman Nüfus (Uygur, Kazak, Kırgız, Salur, Tacik, Özbek, Tatar)	11.914.443
Çin Dilli Müslüman Sınıf (Döngen, Bao’an, Dongxiang)	11.227.661

(Karluk, 2019)

Tablo 5. Müslüman Milletlerin Dağılımı (2010)

¹⁹ 1952 yılında Burhan Şehidi ve Seyfettin Azizi gibi Uygurlu politikacılar tarafından ülke sınırları içerisinde Müslüman toplumlar ile ilgili resmi işlerin yürütüldüğü kurum.

5.4. Toplama Kampları ve Orantısız Şiddet Uygulamaları

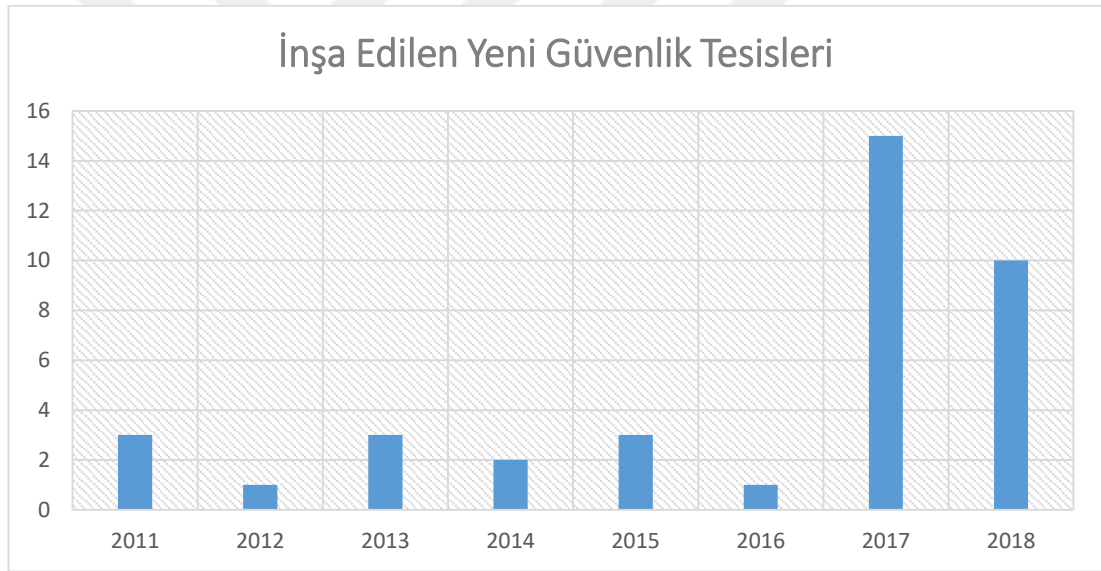
Çin'i Amerikalı siyaset bilimci Lucian W. Pye “devlet değil, devlet kılığına bürünen medeniyet” olarak tanımlamıştır. Bu medeniyetin maddi ve manevi ürünleri içerisinde ise ölüm kampları ve Müslümanlar var (Bauman Z. , 1995). Tarihe baktığımızda küçük bir oavadan doğan medeniyetin kartopu misali gün geçtikçe sınırlarının büyüdüğü, karşısına çıkan bütün etnik grupların veya medeniyetlerin asimile olduğu görülmektedir²⁰. Benzer bir açıklamayı Fei Xiaotong şöyle dile getirmiştir; “Çinlilik aslında bir kartopu gibidir. Çevresindeki yabancıları kendine yapıştırmak suretiyle büyüyen, Çekirdeğinde Han Çinliliğinin bulunduğu, politik sınırları içinde kalan öteki yabancıların sosyal ve kültürel olarak asimile edilmesi sürecidir” (Karluk, 2019). Çin Halk Cumhuriyetinin kuruluşunda yapılan sayımlarda 400’den fazla etnik grubun görülmesi ve bunlardan yalnızca 56 tanesinin resmen tanınması bu görüşü destekler niteliktedir. Ayrıca günümüzde yapılan çalışmalarda Moğollar, Tibetliler ve Uygurlar dışında kalan etnik grupların Çin tarzı yaşam biçimine sahip oldukları görülmektedir (Karluk, 2019). Bu bağlamda Çin’de yaygın bir atasözü olan “kendinden olmayan güvenli değildir - 非我族类 · 其心必异-” düşüncesiyle asimilasyona karşı koyan bu etnik gruplara yönelik tutum katılmıştır. Eğitim, kültür ve demografik alanda yapılan müdahalelerin yetersiz ve yavaş ilerlediği düşüncesiyle toplama kampları inşa edilmeye başlanmıştır.

Toplama kamplarının büyük bir çoğunluğu Uygur Türklerinin yaşamlarını sürdüğü Doğu Türkistan bölgesinde inşa edilmiştir. BBC’nin haberine göre 2011 yılında toplama kampları 2017 ve 2018 yıllarında artış göstermiştir²¹. İnşa edilen kampların geniş güvenlik önlemlerine sahip olduğu görülmektedir. Toplama kamplarının inşaatında çalışan Yang kod adlı bir işçi; “*Bir kamp dört metre büyüklüğündeki duvarlarla çevrilidir. Üzerlerinde çift katmanlı elektrik verilmiş teller bulunur ve bu teller üç-dört metre yüksekliğindedir.*” diyerek toplama kamplarının güvenli yapısından söz etmiştir. Avcı (2018) başta olmak üzere farklı kaynaklar milyonlarca Uygur Türkünün bu kamplarda zorla tutulduğunu dile getirmektedir. Bu

²⁰ <https://akademiye.org/tr/?p=2171>, Erişim: 01.11.2019

²¹ <https://www.mepanews.com/cinin-dogu-turkistandaki-toplama-kamplari-21118h.htm>, Erişim:06.05.2020

bağlamda yeni inşa edilen kampların yanı sıra eski okulların, fabrikaların, futbol sahalarının kamplara dönüştürüldüğü görülmektedir. Uydu görüntüleri 2003 yılı sonrası inşa edilen kampların 440 hektar arttığını göstermektedir. 13 Ağustos 2018 tarihinde gerçekleşen BM Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi gerçekleştirdiği toplantıda, bir milyondan fazla Müslüman Türkün bu kamplarda tutulduğunu göstermesine rağmen, Çin yönetimi bir Uygur Türkünün konuşmasından genelleme yaparak böyle kampların varlığını inkâr etmiştir. Uluslararası kamuoyunda ortaya çıkan büyük tepkilerin ardından Doğu Türkistan’da yer alan komünist partinin iki numaralı ismi Şöhret Zakir, kampların bölgedeki aşırılığı engellemek için kurulduğunu söyleyerek, toplama kamplarının varlığını itiraf etmiştir (Avcı, 2018). Bir başka ifadeyle ise bu kampların bölücü insanların zihinlerinde oluşan “ekstremist”²² düşüncenin kaldırılması için kurulan eğitim merkezleri olduğu ifade edilmiştir.

Şekil 8. İnşa Edilen Yeni Güvenlik Tesislerinin Sayısı (2011-2018)²³

İHH İnsani ve Sosyal Yardımlaşmalar Merkezine göre Çin’de toplama kampları üç farklı aşamadan oluşmaktadır. Bu aşamaların ilki, Uygur Türklerinin bulunduğu karakol hapishanelerinden oluşan tutuklama merkezleridir. İkinci aşamada ise sayıları gün geçtikçe artış gösteren, fiziksel ve psikolojik şiddetin uygulandığı gözetim merkezleridir. Son aşamada ise Uygur Türklerinin dini ve etnik kimliklerinin

²² Aşırılık anlamı taşımaktadır.

²³ Yukarıda bulunan tablo uydu görüntüleri baz alınarak yapılmıştır. Çin kaynakları verileri gizli tuttuğu için toplama kamplarının sayısı değişiklik gösterebilmektedir.

asimilasyonuna yönelik meslek edindirme kamplarının yer aldığı dile getirilmiştir.²⁴ Üçüncü aşamadaki bireyler daha önceki kamplarda sergilemiş oldukları tutum ve suçları doğrultusunda beş farklı dereceden oluşan kamplardan bir tanesine yerleştirilmişlerdir. Goffman Tımarhanelerden çıkışın bireylerin deli olduklarını ve toplumsal normları kabul etmekte yattığını söylemiştir (Goffman, 2015). Doğu Türkistan’da ise bu kamplardan çıkış ise dinine ve öz kimliklerine yönelik yabancılaşma sonucu gerçekleşmektedir. Çin düşünce yapısını kabul etmeyen bireyler bu kamplarda uzun süre tutulmaktadır. Doğu Türkistan’da yaşayan birçok aile ferdi bu kamplarda yer aldığı için çocukları Çin devleti tarafından “Melek Yuvaları” olarak tabir edilen merkezlerde Çince eğitime ve İslam’dan uzak bir yaşam biçimine maruz kalmaktadırlar.

Çin’de yer alan toplama kamplarının yapısı kadar bir diğer önemli husus Uygur Türklerinin buralara hangi sebeplerle bu kamplara alındığıdır. Çinli yetkililer bu kamplarda bulunan insanların ayrılıkçı teröristler olduğunu iddia etmektedir. Bu iddiaların aksine Tanner Graer yazmış olduğu “Toplama Kamplarına Atılmak İçin 48 Husus” başlıklı yazısında bu kamplara alınmak için Müslüman olmanın yeterli olduğunu söylemiştir.²⁵ Ayrıca bu yazı içerisinde toplama kampına atılama sebeplerini şöyle sıralamıştır;

- İslam dinene göre haram sayılan alkolden ve mekruh sayılan sigaradan uzak durmak.
- Camiye gitmek, namaz kılmak, oruç tutmak, dua etmek ve 45 yaş altı kadınların tesettür takması.
- Bir yakınınızı kaybettiğinizde aşırı tepki vermek ve geleneksel cenaze töreni düzenlemek.
- Fazla yiyeceğe, birden fazla bıçağa ve bir pusulaya sahip olmak.
- Emniyet müdürlüğüne haber vermeden evinizde beşten fazla misafir ağırlamak.
- Çin Halk Cumhuriyeti bayrağı huzurunda fular takmak.

²⁴ https://insamer.com/tr/dogu-turkistandaki-toplama-kamplari_2923.html, Erişim:19.05.2020

²⁵ <https://scholars-stage.blogspot.com/2018/09/things-that-will-get-you-thrown-in.html>, Erişim: 11.12.2019

- Başkalarının küfür etmemesi ve günah işlememesi yönünde telkinde bulunmak.
- Yetkili olan memurları evinizde ağırlamamak ve memurlara karşı çıkmak. Ayrıca bu memurlara dilekçe ile şikâyetle bulunmak.
- Ana dilinizi toplumsal ve kurumsal alanlarda konuşmak.
- Yurt dışına seyahatte bulunmak, yurt dışında yaşayan insanlar ile irtibata geçmek ve bu eylemleri yapmış kişiyle irtibata geçmek.
- VPN, Whatsapp gibi uygulamalar başta olmak üzere büyük sosyal medya organlarını kullanmak.
- Zorunlu propagandalar, bayrak törenleri ve Çin düşüncesinin yer aldığı etkinliklere katılmamak.
- Sakal bırakmak, Arap harfleri bulunan kıyafet giymek veya kemerini göbek altında bağlamamak.
- Doğu Türkistan bayrağı bulundurmak.

Yukarıda belirtilen nedenlere baktığımızda bu kamplarda bulunan insanların yalnızca ayrılıkçı teröristler olmadığı görülmektedir. Bu sebepler dışında kamplara atılmanın önemli nedenlerinden bir tanesi de 15-40 yaşları arasında yetişkin erkek olmaktan geçtiği söylenmektedir. Bu sayede ailede ekonomik faaliyetleri gerçekleştiren genç erkeklerin toplama kamplarına alınması ve Çin’de uygulanan “Kardeş Aile Projesi” ile bu ailelere Han Çinlisi erkeklerin yerleştirilmesi planlanmıştır. Uyurlu kadınların evlerine yerleştirilen Çinli bireylere hizmet etmesinin, onları yataklarına almasının zorunlu olduğu dile getirilmiştir. Bu projeye karşı çıkan kadınların ise toplama kamplarına alındığı dile getirilmiştir. 15-40 yaşlarında bulunan genç erkeklerin toplama kamplarına alınmasındaki bir diğer sebep ise ayrılıkçı harekette bulunabilecek potansiyele sahip olmalarından kaynaklanmaktadır. Uluslararası hukuka uygun olmayan bir biçimde niyet okuması üzerinden insanların toplama kamplarına alındığı belirtilmiştir²⁶.

Çeşitli bahane ve sebeplerle toplama kamplarına alınan Uyurlu vatandaşların zor süreci bu noktada artış göstermektedir. Terörist nitelendirmesiyle kamplarda tutulan vatandaşların devlet terörüyle karşı karşıya kaldıkları görülmektedir (Avcı, 2018). Bu

²⁶ <https://scholars-stage.blogspot.com/2018/09/things-that-will-get-you-thrown-in.html> , Erişim: 11.12.2019

kamplarda asimilasyonun boyutunun arttığı ve soykırıma ulaştığını söylersek mübalağa etmiş olmayız. Çünkü kamplarda bireylerin çeşitli işkencelerle aç ve uykusuz bırakıldığı dile getirilmiştir. Kampta tutulan bireyler abdest vb. dini uygulamalarını yerine getirmemeleri için banyolarda kameraların bulunduğu, tuvaletlerin camdan yapıldığı kampta bulunan insanlarca dile getirilmiştir.²⁷ Fiziksel boyutun yanı sıra bu kamplarda Uygurlu Türklere Çin Komünist Partisinin propagandasının ezberletildiği, Çin Ulusal marşının düzenli olarak söyletildiği ve Çin dilinin öğretildiği psikolojik uygulamalar gerçekleştirilmektedir. İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün (HRW) raporuna göre toplama kamplarında Çin lideri Xi Jiping'i, güncel siyaseti övmeye ve ona bağlılık yemini etmeye zorlandığı dile getirilmiştir. Ayrıca bu kamplara alınan insanlardan uzun süre haber alınamadığı, kamplarda hayatını kaybedenlerin cenazesinin yakınlarına teslim edilmediği bölgede yaşayan vatandaşlar tarafından dile getirilmektedir. Bu hususta kamplarda tutulan Uygurların sayısını bilmek zorlaşmaktadır. El Jezire kanalında gerçekleştirilen bir programda Çinli stratejist Victor Gao'nun sözleri dikkat çekicidir. Gao; Çin'de yaşayan Uygur Türklerinin nüfusunun altı yedi milyon olduğunu dile getirmiştir. Ancak Çin'in açıkladığı 2015 verilerine göre 11 milyona yakın Uygur vatandaşın yaşadığı göstermektedir. Bu durum Çin'in toplama kamplarında tuttuğu ve şaibeli bir biçimde haber alınamayan vatandaşların varlığını gizlemek için olduğu dile getirilmiştir²⁸ Doğu Türkistan sokaklarının her geçen gün boşalması bu düşüncüyü kanıtlar niteliktedir.

5.4.1. Organ Ticareti

Çin yönetimi Doğu Türkistan'ın insan gücü, yer altı ve yer üstü kaynakları başta olmak üzere ekonomik kar sağlayan her alanından yararlanmıştır. Bu alanlardan bir tanesi de toplama kamplarında ölen veya ölüm cezasına mahkûm edilen insanların organlarıdır. Tıbbi yardım, hastaların iyiliği ve atıkların değerlendirilmesi adı altında mahkûmların organlarını satışa çıkarmıştır²⁹. 1970 yılıyla birlikte çıkarılan “*idam*

²⁷ <https://www.youtube.com/watch?v=h44rvpH7trY>, Erişim: 20.05.2019

²⁸ www.sinoturknews.org/cinin-dogu-turkistanda-toplama-kamp-sistemi-uygulamasinin-amaci/, Erişim: 20.03.2020

²⁹ <https://www.ethrw.org/tag/organ-ticareti/> Erişim: 15.05.2022

edilen mahkûmların bedenlerinin kullanılmasına” dair kanunla kamplarda ve hapishanelerde ölen mahkûmların organlarının kullanımı meşrulaştırılmıştır. Bu kanun içerisinde ayrıca mahkûmun sahipsiz olması ve ailesinin organ nakline izin vermesi şartları aranmaktadır. Yasal anlamda bir sorun barındırmayan bu durum Çin’deki ortam göz önüne alındığında içerisinde büyük sorun teşkil etmektedir. İdam edilen mahkûmların aileleri başlarına bir şey geleceği çekincesiyle ölümlerine sahip çıkmaktan korkmaktadırlar. Bu doğrultuda Harry Wu yaşadıklarını şöyle dile getirmiştir; “Herkes gayet iyi bilir ki Çin’de tüm toplum her yönüyle komünist partinin gözetimi altındadır. Eğer Çin Halk Cumhuriyetinde bir kişi ‘devrim karşıtı’ veya ‘sınıf düşmanı’ olmakla suçlanmışsa o kişi ya ailesinden tamamen koparılır, ya da ailesinin de onu suçlaması sağlanır... Çalışma kamplarında tutulduğum 19 yıl boyunca ailemden hiç kimse teknik olarak beni görmeye gelmedi. Eminim ki o zaman idam edilseydim, bende sahipsiz ya da ailesi tarafından reddedilenler konumunda olacaktım.” (MAZLUMDER, 2010). Çin’de her ay yaklaşık olarak 300 mahkûmun idam edildiği ve bu mahkûmların büyük çoğunluğunun sahipsiz olduğu dile getirilmiştir.

Toplama kamplarında bulunan kişi sayısının net olarak bilinmediği ve Uygurlu binlerce vatandaşın ailelerinden haber alamadığı ve her organdan 10-15 bin dolar kar edildiği göz önüne alındığında yaşanan durumun organ nakli ile değil organ ticareti ile açıklanabileceği görülmektedir.

5.5. Nükleer Deneme ve Doğaya Açılan Savaş

Yirminci yüzyılın son çeyreğiyle birlikte dünyada çevre sorunları her geçen gün artış göstermeye başlamıştır. Bu durum uluslararası ilişkiler literatüründe “çevresel güvenlik” problemini dünya gündemine çıkarmıştır (Özkan, 2016). Günümüzde bir bölgede gerçekleşen faaliyetin yalnızca o bölgenin iç dinamiklerini etkileyeceği düşüncesi muallak bir hal almıştır. Dünya gibi felaketler ve sorunlarda küresel bir boyut kazanmıştır. Küresel felaketlere yol açan en önemli etkenlerden bir tanesi nükleer hareketliliğidir. Nükleer faaliyetler doğaya karşı bir savaş, insan sağlığına müdahale olarak tanımlanmaktadır. Tüm bu olumsuz tanımlamalara rağmen ülkeler; nükleer çalışmaların ‘herhangi bir sorun yaratmayacağını’ ve ‘bu çalışmaları yapmazsak daha büyük sorunların ortaya çıkacağını’ iddia ederek nükleer faaliyetleri durdurmak yerine meşrulaştırma yollarına gitmişlerdir (Chomsky & Polk, 2013).

Savunma bahaneleriyle ülkelerdeki nükleer silahlar her geçen gün artış göstermiştir. Ancak nükleer silahların varlığı doğaya ve insana zarar verdiğinden savunma değil bir savunmasızlık ortamını meydana getirmiştir.

Çin, Kore savaşı patlak verene kadar nükleer silahlanmayı kapitalist bir çaba olarak nitelenmiştir. Nitekim Mao Zedung “bazı yoldaşlarımız atom bombasının çok güçlü olduğuna inanıyorlar; bu büyük bir hatadır. Yoldaşlarımızı atom bombasının mucizevi bir şey olduğuna inandıran şey nedir? Burjuva etkisi... Bu yoldaşlar sıklıkla burjuva dünya görüşüne ve metodolojisine bağlıdır.” Şeklinde açıklama yapmıştır (Yılmaz, 2016). Kore savaşından sonra Sovyet uzmanların tavsiyeleriyle 1958 yılında nükleer bomba üssünü kurmaya karar vermiştir. 1958 yılında Xinjiang Uygur özerk bölgesinin Lop Nor (Nur) bölgesinde kurulmaya başlanan askeri üs 1960 yılında tamamlanmıştır (Paker, 2017). Atmosferik ve yer altı nükleer deneylerinin gerçekleştirildiği, füze sistemlerinin test edildiği üs, 100.000 km²lik kullanım sahasıyla dünyanın en büyük nükleer tesisi olarak görülmektedir. Urumçi’nin 800 km güneydoğusunda ve tarım havzaları içerisinde ilk atom bombası 1964 yılında hiçbir koruyucu tedbir alınmadan denenmiştir. 1996 yılına kadar bu bölgeden devam eden nükleer denemelerin sayısı 11 tanesi yer altı ve 35 tanesi atmosferde olmak üzere 46’ya ulaşmıştır. Doğu Türkistan bölgesinde gerçekleşen bu denemeler hem halk sağlığına hem ülke ekonomisine hem de doğaya büyük zararlar vermiştir. Nükleer silahların yapımında ve kullanımında doğayı tehdit eden birçok unsur açığa çıkmaktadır. Çin’in nükleer faaliyetlerini gerçekleştirdiği Lop Nor bölgesinde hava kirliliği diğer bölgelere oranla daha yüksektir. Ayrıca nükleer denemeler sonucu açığa çıkan gazlar küresel ısınmaya neden olduğundan sadece bulunduğu bölgeyi değil tüm dünyayı etkilemektedir. Nükleer denemeler sonucu doğanın tahrip edilmesi yaşanılabilir alanları azaltmaktadır. Bu azalma sonucu riskli bölgelerde yaşamak zorunda kalan insanlar sağlık sorunlarıyla mücadele etmektedir. Bu bağlamda nükleer faaliyetlerin gerçekleştiği Lop Nor bölgesinde kanser, lösemi, felç, körlük ve doğumsal anormallikler temelinde birçok sağlık sorunu yaşamaktadır. Dünya Sağlık Örgütü’nün verilerine göre 1975 – 1985 yılları arasında lösemi vakalarının %7, kanser vakalarının ise %10 arttığı görülmektedir. Uluslararası insan hakları örgütü’nün raporuna göre atom ve nükleer bombalarının kullanımı sonucunda yaklaşık 210 bin kişi hayatını kaybetmiştir. 1998 Urumçi radyosunda yapılan bir açıklamada nükleer denemeler sonucu sarılık ve deri kanserine yakalanan 122 bin kişiden %54’ü hayatını

kaybetmiştir (Öztürk, 2013). Çin'in 1984 yılında gerçekleştirdiği bir patlama ise 6.8 büyüklüğünde yer sarsıntısına yol açmıştır. İsveçli yetkililer patlatılan bombanın Hiroşima'ya atılandan 6 ila 8 kat daha güçlü olduğunu tespit etmişlerdir (Dauliatova, 2007). Bu büyük patlamadan sonra bölge yakınlarındaki tarım alanları zarar görmüş, ekili olan sebze ve meyvelerde radyoaktif kalıntılara rastlanmıştır. Uygur ekonomisinde büyük bir paya sahip olan kuruyemiş ticareti bu sebeplerle dış pazarda kendine yer bulamamıştır.

Nükleer denemeler kadar çevreye zarar veren uygulamalardan bazıları ise bölgenin coğrafi karakterine ve iklim özelliklerine dikkat edilmeden gerçekleşen tarım uygulamalarıdır. Çin yönetimi geleneksel yöntemlerin gerekli talebi karşılamadığını belirterek, bölgede gerçekleştirdiği modern tarım teknikleri Lop Nur, Detama ve Manas göllerinin kurumasına yol açmıştır. Bu bağlamda tarım havzalarında tuzlanma gibi sorunlar oluşmaya başlamıştır. Çevre kirliliğine neden olan bir diğer önemli sorun ise mobilya, yakacak gibi talepleri karşılamak adına ormanların düzensizce tahrip edilmesidir (Tuna, 2012).

6. BULGULAR VE TARTIŞMA

Saha araştırması kapsamında Doğu Türkistan'dan ayrılarak Türkiye'nin en çok nüfusa sahip iki şehri olan İstanbul ve Ankara'ya göç etmek zorunda kalan Uygur Türkleriyle yapılan görüşmeler neticesinde, Uygur Türklerinin ülkelerinde bireysel ve toplumsal alanda maruz kaldıkları problemlere ilişkin bulgular tespit edilmiştir. Elde edilen bulgular içerisinde görüşmecilerin en sık dile getirdiği ve önemli olduğu tespit edilen hususlar ele alınmıştır. Bu bulgular demografik yapıya müdahale, eğitim alanında karşılaşılan problemler, din alanında karşılaşılan problemler, seyahat ve iletişim özgürlüğü, toplama kampları ve işkence, damgalama ve dışlanma gibi farklı konu başlıkları altında değerlendirilmiştir. Bununla birlikte konuyla ilgili alt başlıklara da yer verilmiştir. Bu çalışma bağlamında görüşmecilerden elde edilen bulgular, başlıkların seçimi ve belirlenmesinde etkili olmuştur.

6.1. Demografik Yapıya Müdahale

Doğu Türkistan'ın demografik yapısına yönelik müdahaleler işgalin gerçekleştiği 1949 yılıyla birlikte başlamıştır (Tuna, 2012). Bu doğrultuda devlet politikasıyla bölgeye kısa zaman içerisinde Çin'in iç kesimlerinden milyonlarca Han Çinlisi göçmen getirilmiştir. Bu doğrultuda bölgede Uygur Türklerinin nüfus yoğunluğu her geçen gün azalırken, Han Çinlisi oranı artış göstermektedir. Demografik yapıyı etkileyen bir diğer politika ise 2000'li yıllarla birlikte iyice katılaştıran Tek Çocuk Politikası ve Zorunlu Kürtaj Uygulamasıdır. Bu doğrultuda bu bölüm Zorunlu Göçler, Doğum Kontrolü ve Kürtaj olmak üzere iki farklı başlık altında incelenecektir.

6.1.1. Zorunlu Göçler ve Etkileri

ÇKP yönetimi işgalin ardından zorunlu göç politikalarını hayata geçirmiştir. Ekonomik düzeyleri düşük olan Han Çinlileri devlet teşvikleriyle Doğu Türkistan'a yerleştirilmiştir. Bölgeye getirilen Han Çinlilerinin gıda ve barınma gibi ihtiyaçları devlet tarafından karşılanmış, bölgede yer alan verimli araziler yerli halktan alınıp göçmenlere verilmiştir. Ekonomik ve gündelik hayat içerisinde göçmenlere sağlanan avantajlar bölgeye doğru göçlerin artışına sebep olmuştur. Bu doğrultuda 1949 yılında yüzde beş olan Çinli nüfusu 1980'li yıllarla birlikte yüzde 40'lara ulaşmıştır (Tuna, 2012). Günümüzde ise bölgede bulunan Bingtuan nüfusuyla birlikte Çin nüfusunun

Uygur nüfusundan fazla olduğu görülmektedir. Doğu Türkistan’a zorunlu olarak gerçekleştirilen göçler bölgenin demografik yapısını ve etno-ekolojik dengesini bozmuş, Uygur Türkleri anayurtlarında azınlık hale gelmiştir (İnayet, 2020).

“Bizim zamanımızda Çinlilerin sayısı şimdiki kadar çok değildi. Her geçen gün çevremizdeki Çin mahalleleri artmaya başladı. Ben Türkiye’ye benden sonra göç eden Uygurlarla görüşüyorum. Onların anlattıklarına göre her yere Çinliler gelmiş. Biz eskiden gerçekten özgürce yaşayabiliyorduk. Bunlar şehirlerimize doluştular” (OE4, Hoten).

“Çinlilerin sayısı gerçekten çok fazlaydı. Yaşadığımız yerlere sürekli yeni Çinliler geliyordu. Mahallelerimizde sürekli farklı yüzler görüyorduk” (GK1, Urumçi).

“Bir yandan yaşadığım bölgenin Urumçi gibi gelişmiş ve modern bir şehir olmasını çok istiyordum. Bir yandan ise hiç gelişmemesini istiyordum. Çünkü biz geliştikçe içimizdeki Çinlilerin sayısının artacağını biliyordum. Biz geri kalalım ama Uygur olarak kalalım” (İGK4, Hoten).

Çinli göçmenlerin büyük çoğunluğu alt sınıf tabakasından oluşmaktadır. Göçmenlerin ekonomik sermayelerinin düşük olmasının yanı sıra kültürel sermayeleri de düşüktür. ÇKP bu farklılığı ortadan kaldırmak adına göçmenlere İş olanakları ve ekonomik olanaklar sağlamıştır. Bu bağlamda gayri hukuki bir biçimde Uygur Türklerine ait verimli araziler ve evler göçmenlere verilmiştir.

“Benim köyümde çok güzel kendi mimarimizle yapılmış bir evimiz vardı. Ben hapse girdikten sonra evimi yıkıp, araziyi ise Çinlilere verdiler. Hala bu duruma çok üzülürüm. O ev bana dedemden kalmıştı. Evime el koyma sebepleri ise benim sözde suçlu olmam. Çinliler bunu sadece bana değil toplama kamplarındaki çoğu insana yapıyorlar. Sen kampta ölürsen malın yakınlarına değil göçmenlere veriliyor”. (İGE1, Kaşgar)

Çin’den Doğu Türkistan’a doğru gerçekleştirilen göçler medyada bir kahramanlık öyküsü olarak anlatılmıştır. Doğu Türkistan’a göç eden Çinliler, Çin’in toprak bütünlüğünü korumak için kendini feda eden kahramanlar olarak nitelendirilmiştir. Bu nitelendirme bölge halkı ve göçmenler arasında sosyo-kültürel alanda varolan farklılıkları pekiştirmiş ve eşitsizlik olgusunu açığa çıkarmıştır. Kahraman sıfatıyla bölgede bulunan Çinliler hukuk başta olmak üzere devlet nezlinde üstün olarak değerlendirilmiştir.

“Çin’den Doğu Türkistan’a göç edenleri medya, fedai ya da kahraman gençler olarak nitelendiriliyor. Bu yüzden hukuk önünde her zaman avantajlı oluyorlar. Yargı onları hep koruyor. O yüzden biz Çinlilerle haklı olduğumuz zaman bile tartışmaya girmeyiz. Çünkü iş uzarsa suçlu kesinlikle Uygur’dur”. (GE5, Hoten)

Çinli göçmenlerin nüfus yoğunluğu Doğu Türkistan'ın güney bölgelerine nazaran kuzey bölgelerinde daha fazladır. Kuzey bölgelerinde bulunan modern ve zengin şehirlerde Han Çinlilerin nüfusu Uygur Türklerinin neredeyse 3 katından daha fazladır. Güneyde bulunan bölgelerde ise Uygur nüfusunun fazlalığı dikkat çekmektedir³⁰. Bu doğrultuda Çinli göçmenlerin ekonomik açıdan bu bölgeleri tercih etmemesinin yanı sıra bu bölgede yaşayan yerli halkın kültür ve geleneksel yapısını korumak adına Çinli göçmenlere karşı gösterdiği dirençte etkili olmuştur.

“Hoten en muhafazakâr ve en katı şehirlerin başında gelmektedir. O yüzden biz o bölgede yaşayan insanlara inatçı deriz. Gerçekten çok inatçıdırlar. İslamiyet'i en son kabul eden şehirde eskiden Hoten olmuştur. Şimdi ise İslamiyet'e en bağlı bölge Hotendir. Hafızlar, hocalar, dini eğitim veren insanlar genellikle o bölgede yaşarlar. Çin'de demiryolu ulaşımı fazlasıyla gelişmiştir. Her bölgeye Trenle gitme imkânınız vardır. Fakat Hotenliler Çinli göçünü engellemek adına şehirlerinde demiryolu yapılmasına uzun süre direndiler. Bu yüzden bugün Hoten'de Çinli nüfusu çok fazla değil”. (GK1, Urumçi)

Soğuk savaş sonrası hayata geçirilen tek kültür ve tek millet politikasıyla birlikte azınlık bölgelere gerçekleştirilen yoğun göçler Çin genelinde farklılıkların azalmasına veya yok olmasına sebep olmuştur.

6.1.2. Doğum Kontrolü ve Kürtaj

Çin'de nüfusun ve nüfus artış hızının fazla olması sebebiyle 1979 yılında doğum kontrol politikası hayata geçirilmiştir. Bu politikanın temel amacı ülkenin gıda güvenliğini sağlamak ve modern bir adım atmak olarak açıklanmıştır. Bu doğrultuda Çinlilere tek çocuk sahibi olma hakkı tanınmıştır. Kentte yaşayanlar ilk çocukları engelli olması durumunda ikinci çocuğu sahip olabilme hakkına sahipken, kırsal alanda yaşayanlar ilk çocukları kız olduğunda ikinci çocuğuna sahip olabilme hakkına sahiptir (Tuna, 2012). 2000'li yıllarla birlikte nüfusu 10 milyonun altında olan azınlıklar bu politikadan muaf tutulurken, nüfusu 10 milyonun üzerinde olanlara ise kentte 2, kırsal alanda ise 3 çocuk sahibi olma hakkı verilmiştir. Doğum kontrol politikası teorik olarak etnik azınlıklara daha esnek bir biçimde düzenlenirken pratik alanda bu esneklik uygulanmamıştır. Özellikle kimlik ve kültürlerine bağlı ve Çin potası altında

³⁰ Doğu Türkistan'ın kuzey bölgelerinde yer alan Karamay şehrinin ismi Uygurca petrolü niteleyen “Kara Yağ” kelimesinden ortaya çıkmasına rağmen 2006 verilerine göre bölgenin nüfus yoğunluğunun %75'ini Han Çinlileri oluştururken geri kalan %25'i ise azınlıklar (Uygur, Kazak, Moğol ve Hui) oluşturmaktadır. <https://www.hurriyet.com.tr/seyahat/petrolle-kaderi-degisi-karamay-41664841> , Erişim: 10.05.2022

erimeyi reddeden Uygurlar ve Tibetliler doğum kontrol politikasının katı uygulamalarıyla karşı karşıya kalmıştır. Bu doğrultuda Uygur Türklerine 3 çocuk sahibi olduğu için maddi ve manevi çok ağır cezalar verilmiştir. Kadınlar hamile olmak için resmi izin alma mecburiyetinde kalmıştır. İzinsiz hamile olan kadınların karnındaki çocuklar, hamileliğin son aylarında olsalar dahi sağlıklı ortamlarda zorunlu bir şekilde kürtaj yoluyla alınmıştır.

“Köyümüze her yıl doktorlar geliyordu. Üçüncü çocuğu olanlara çocuklarının olmaması için sizin “Yüzük” adını verdiğiniz bir şey takıyorlardı. Her sene geldiklerinde ise bunu kontrol ediyorlardı. Bu aleti takmamanın cezası vardı. Onun dışında kaçak olarak doğan çocuklar için ailelerinden büyük cezalar alıyorlardı. Cezayı ödeyecek gücü olmayan aileler ise hapis cezası alıyordu. Köyümüzde neredeyse her iki aileden biri bu cezalarla karşı karşıya kalıyordu”. (GK6, Kumul)

Benim amcam 6 tane çocuğu olduğu için hapse atıldı. Onun dışında amcama çok fazla para cezası verdiler. Bir anda tüm mallarına el koydular. Ayrıca amcamın küçük olan çocuklarını Çinliler aldı. Çin’in iç kesimlerinde bulunan çocuk kamplarına götürdüler. Komşularımızdan bazılarını zorla kürtaj yaptılar. Hele bir tanesi 8 aylık hamileydi. Bir ara kimlik veriyoruz diye insanları kandırdılar. Daha sonra fazla çocuğu olan insanlara çok ağır cezalar verdiler”. (GK8, Kaşgar / Yarkent)

“Çin’in bu çocuk politikası yüzünden hamile kadınlar sürekli kürtaj yaptırılıyordu. Benim annem 2 çocuğunu bu yüzden kaybetmek zorunda kaldı. Bir kardeşimi 7 aylıkken zorla kürtaj yaptılar. Son kürtaj sırasında annemi kısırlaştırmışlar. Bundan bizim çok sonra haberimiz oldu”. (GE12, Kaşgar)

“Benim 39 haftalık çocuğumu zorla kürtaj yaptılar. Tüm çabalarına rağmen çocuğum canlı doğdu. Doğduktan hemen sonra çocuğumu suda boğarak öldürdü. Çok güzel bir kız çocuğum olmuştu. Ona daha sarılamadan öldürdüler”. (OK3, Hoten)

Politikanın belirlediği çocuk sayısından fazla çocuk sahibi olan ailelerin çocukları kimliksiz olarak yaşamlarını sürdürmüştür. Uygur Türkü aileler çocuklarına kimlik çıkarabilmek adına çok büyük miktarda cezalar ödemiştir. Bu cezaları ödeyemeyen aileler çocuklarını çocuğu olmayan kardeşleri veya tanıdıklarının üzerine kaydettirmek zorunda kalmıştır. Bir çözüm bulamayan aileler ise hapis cezalarıyla karşı karşıya kalmış, çocukları ellerinden alınarak Çin’in iç kesimlerinde bulunan çocuk bakım evlerine götürülmüştür. Uygurların evlenme yaşları, çocuk sayıları ve çocuk sahibi olma dönemleri kontrol edilmiştir.

“Çok yakın bir komşumuz 7 aylık çocuğunu aldırarak zorunda kaldı. Çin’de ailenizde anne ve baba tarımla uğraşıyorsa 3 çocuğa izin veriyorlar, sadece bir kişi tarımla uğraşıyorsa ise 2 çocuğa izin veriyorlar. Komşumuzun 4. çocuğu olacaktı hükümet bunu fark etmiş. Kadın hamileliğinin son aylarında hiç dışarıda

çıkıyordu. Nasıl fark etti onu da bilmiyoruz. Daha sonra 7 aylık olmasına rağmen zorla aldılar. Bu sebepten dolayı bizim köyümüzde birçok çocuk ise kimliksiz olarak dünyaya geldi. Ancak daha sonra radikal bir kararla çocukları takip edebilmek için kimlik verdiler. 2017 sonrası süreçte ise bu şekilde kimlik alan çocukların ailelerini toplama kamplarına aldılar. Benim kuzenimin babasından bu yüzden yaklaşık 3 yıldır haber alamıyoruz”. (GK6, Kumul)

“Biz 10 kardeşiz. Orda yasak olduğunu biliyoruz ancak Allah’ın verdiği canı almanın günah olduğunu da biliyoruz. Mesela benim en küçük kardeşimi biz dolapta büyüttük. Annem hamileyken bile karantina gibi 9 ay hiç dışarı çıkamadı. Doğduktan sonrada bu benim çocuğum diyerek elinden tutarak sokaklarda gezemedi. Ablası ya da halam benim çocuğum diyordu. Yaşı büyüyene kadar sürekli bana anne deme diye tekrarlatıyordu. Daha sonra çok yüksek ceza ödeyerek kimlik çıkarttık. Benim babam iş adamı olduğu için bunu yapabildi. Ancak diğer ailelerin böyle bir şey yapabilmesi çok zor. Çok fazla rüşvet alıyorlar. Aynı zamanda pasaport alırken de çok zorluk çektik. Çok pahalıya patladı ancak çok şükür sağ salim bir aradayız”. (GK7, Hoten)

“Ben ve küçük kardeşim resmi olarak kimliğe sahip olabildiğimiz için 2016 yılında Türkiye’ye gelebildik. Ancak benim üç kardeşim daha var. Onların kimliği olmadığı için ailem buraya gelemedi. En azından siz hayatınızı kurtarın dediler bize. Benim diğer kardeşlerim gizli bir biçimde doğmuştu. Orada her üç ayda bir doğum kontrolü yapıyorlar. Bu kontrollerde fazla çocuk belirlenirse karnında öldürülüyordu. Benim annemin bir çocuğu öyle öldürülmüştü. Annem o yüzden kardeşlerimi kaçarak doğurmak zorunda kaldı. Annemin kız kardeşi vardı. Anneme çok benzediği için doğum kontrolüne o gitmişti. Annem ise 10 ay depoda kalmak zorunda kaldı. Kardeşimin ben gelirken kimliği yoktu. Ancak şimdi ne oldu bilmiyorum”. (GK9, Hoten)

“Annem kardeşlerimin kimliği olmadığı için sokağa çıkarken çok dikkat ediyordu. Çünkü haftada 2 kere filan Çinliler mahallemize denetlemeye geliyordu. Onlar geldiğinde çocuklar tarlaya filan kaçıp saklanıyordu. Bir keresinde benim küçük kardeşim daha 8 aylıkken eve baskın yaptılar. Annem kardeşimi banyonun penceresinden arka tarafa atmıştı. Annem daha öncesinde oraya yumuşak filan bir şey serdiği için kardeşime bir şey olmadı. Ben kardeşimi almaya gittiğimde o kadar korkmuştum ki öldü diye. Ama Allah yardım ediyor. Çocuklarda bu bilinçte büyüyorlar. Polis gördü mü hemen kaçıyorlar. Ya da saklanıyorlar. Mesela 8 aylık kardeşimi annem attığında hiç ağlamadı. Ağlasaydı yakalanırdık”. (GK9, Hoten)

“Annem üçüncü kız kardeşime hamileyken benim nüfus kaydımı dedemlere aldirdılar. Düşünsenize kimlikte annemle kardeş gözükmüyorum. Dedemlerin döneminde tek çocuk politikası olmadığı için onların çocuk sayıları fazla olabiliyordu”. (GK4, Korla)

6.2. Eğitim Alanın Karşılaşılan Problemler

Bu bölüm içerisinde Uygur Türklerinin eğitim alanına karşılaştıkları problemler; Müfredat Durumu, Çin’de Dil Politikaları ve Ana Dilde Eğitim Sorunu, Alfabe Değişimlerinin Uygur Türklerine Olan Etkisi, Eğitim - Öğretim Materyallerine

Ulaşım, Başarılı Öğrencilere Verilen Burslar, Aşağılanma ve Ötekileştirme olmak üzere 6 başlık altına incelenecektir.

6.2.1. Müfredat Durumu

Doğu Türkistan’da ders müfredatı kısa zaman içerisinde birçok değişikliğe maruz kalmıştır. Bu değişimler Uygur Türklerinin milli kimlik ve aidiyetlerini korumalarında büyük rol oynayan din ve kültür alanında gerçekleşmiştir. İlk aşamada din ile ilgili dersler müfredat içerisinde kaldırılmış, Uygur tarihini ve Türk kültürünü anlatan dersler ise müfredata dâhil edilmemiştir (Karluk, 2016). Urumçi’de ilkökul, ortaokul ve lise eğitimini alan görüşmecilere müfredat içerisinde yer alan dersler ve içerikleriyle ilgili sorduğumuz sorulara cevaplar şu şekilde verilmiştir;

“Ben 23 yaşımdayım 12 yıllık eğitim hayatım içerisinde birçok kez ders kitaplarımızın değiştiğini gördüm. Ben ve benden bir yaş küçük arkadaşlarımın ders kitaplarının farklı olduğunu hatırlıyorum. Değişen her müfredatın biz Uygurlar için daha kötüye gittiğini söyleyebilirim. Yaptıkları en büyük kötülük ise kendi tarihimizi, kültürümüzü öğrendiğimiz Uygur Edebiyatı derslerini kaldırmalarıydı. Ben bu dersler sayesinde azda olsa tarih hakkına biraz bilgi sahibiyim ancak benim küçük kardeşlerim hiçbir şey bilmiyor.”(GK1, Urumçi)

“Çinliler gerçekten bizi eğitimsiz bırakmak istiyorlardı. Ders müfredatında kesinlikle Uygur tarihine ilişkin hiçbir şey yoktu. Olanlar ise atalarımızı aşırılıkçı, terörist ya da bölücü olarak tanımlıyordu. Ben Türkiye’ye gelene kadar Osman Batur’u Bandit yani terörist olarak biliyordum. Sadece ben değil tüm Uygurlar böyle biliyordu. Çocuklar ismi Osman olan arkadaşlarıyla Bandit diye dalga geçiyordu”. (İGE5, Urumçi)

“Tarih derslerinde kesinlikle kendi tarihimize dair bir şey görmüyorduk. Ben bir bayrağımız olduğunu, yakın zamanda 3 farklı devlet kurduğumuzu Türkiyeli arkadaşlarımdan öğrendim. Urumçi’de genellikle Çin tarihi ve dünya tarihi üzerine dersler alıyorduk. Ayrıca Hunların atalarımız olduğundan hiç söz etmiyorlar, aksine bize çok kötülükleri dokunmuş gibi gösteriyorlardı”. (GK7, Hoten)

Yapılan görüşmelerde Urumçi gibi Çin nüfusunun fazla olduğu şehirlerde eğitim alanına olan müdahalenin Uygur nüfusunun fazla olduğu şehirlere göre daha yoğun olduğu görülmektedir. Kaşgar ve Hoten başta olmak üzere Uygur nüfusunun fazla olduğu şehirlerde öğretmenler müfredat içerisinde yer almamasına rağmen risk alarak öğrencileri Uygur tarihi ve kültürü hakkında bilgilendirdiği görülmüştür.

“Kendi tarihimizi tarih derslerinde değil Uygur edebiyatı derslerinde öğrenirdik. Edebiyat hocamızdan Allah razı olsun. Bize sürekli bizim Çinlilerinden farklı olduğumuzu, gelenek ve göreneklerimizin farklı olduğunu anlatırdı. Onun dışında çocuk olduğumuz için doğrudan söylemese bile masal gibi bizim aslında

Türk oluşumuzu, Türkiye'nin kardeş ülke olduğunu söylerdi. Bunları anlattıktan sonra ise duyduklarımızı başka hiçbir yerde anlatmamamız gerektiğini bize sürekli tekrarlardı. Biz o zaman çocuktuk ve hocamızın anlattıklarının değerini bilmiyorduk. Zaten daha sonra bu ve bunun gibi vatansever hocalarımızı Çin hapishanelerine götürdüler". (GE15, Kaşgar)

"Derslerimiz gerçekten yalanlardan ibaretti diyebilirim. Derslerde sürekli Xinjiang'ın Çin'in ayrılmaz bir parçası olduğu ve Çin olmazsa sefillik içerisinde kalacağı söyleniyordu. Ben ortaokuldayken tarih hocam Çin'in Karahanlı devletinden vergi aldığını söylemişti. Daha sonra ise bu devletin Çin çatısı altında kurulduğu söyleyince ben dayanamayıp hocaya itiraz ettim. Benim ailemde aydın insanlar olduğu için gizli bir biçimde Secere-i Türk ve Reşat Genç'in Karahanlılar kitaplarını okuma fırsatım olmuştu. Bu kitaplardan hocalarımızı bir iki şey söylediğimde ise hoca konuyu kapatıp çıkışta beni yanına çağırdı. Dediklerimin doğru olduğunu ancak bunları toplu alanda söylememem gerektiğini söyledi. Ayrıca böyle devam edersem ailemin başının derde gireceğini ekledi". (GE2, Kaşgar)

Görüşmecilerden elde edilen en önemli verilerden bir tanesi ise Uygur Türklerinin tarihleri okulda aldıkları derslerden değil, romanlardan öğrendikleri bilgisidir. Uygur Tarihini doğrudan anlatamayan Uygur Türkleri romanlar, hikâyeler ve masallar aracılığıyla gelecek nesillere milli kültür ve milli bilinç aşılamaya çalışmıştır. Abdürrahim Ödkür ve Zordun Sabir başta olmak üzere birçok yazar romanlarında Doğu Türkistan tarihinin farklı dönemlerini dolaylı olarak anlatmıştır. Abdürrahim Ödkür'ün İz (Uyuyan Toprak) romanı 1933 yılında kurulan Doğu Türkistan Cumhuriyetini anlatmaktadır. Zordun Sabir'in Anayurt adlı romanı ise 1944 Doğu Türkistan Cumhuriyetini anlatması sebebiyle bir başka örnektir. Bunlar dışında Yakup Han başta olmak üzere farklı dönemleri anlatan birçok roman bulunmaktadır. Bu romanların ortak özelliği ise sadece Uygur Türklerinin anlayabileceği ortak bir dili içerisinde barındırmasıdır. Bu kitapların yasaklanmaması adına Doğu Türkistan'ın özgürlüğünde önemli pay sahibi isimler kötü karakter olarak gösterilmiş ancak bu romanı okuyan halk aslında böyle olmadığını bilerek kitaba devam etmiştir. Bu bağlamda görüşmecilerden tamamının romanlar hakkındaki görüşü birbirine benzemektedir.

"Nasıl oluyordu gerçekten bizde bilmiyorduk ama bir bilinç bizlerde kendiliğinden geliyordu. Biz bu romanları okuduğumuzda romanın aslında olduğundan farklı şeyleri bize anlatmaya çalıştığını anlıyorduk". (İGK2, Gulca)

Uygur Türklerinin dile getirdiği bir diğer problem ise ders müfredatı içerisinde teorik anlamda varolan ancak pratik anlamda olmayan derslerin varlığıdır. Xinjiang tarihi dersi bu tanıma en güzel örnek olarak gösterilebilir. Uygur Türkleri bu derslerin

kredisinin çok düşük olduğunu, karneye hiç etki etmediğini ve fişlenme korkusuyla insanların çocuklarına bu dersi seçtirmediğini görülmüştür.

“Xinjiang tarihi adında bir dersimiz vardı fakat hiç önem verilmiyordu. Hatta sınavı bile yoktu, isterseniz kendiniz okuyabilirsiniz diyorlardı. Tarihimiz hakkında o yüzden çok bilgi sahibi değildik. Ailemizde, öğretmenlerimizde bu dersi almamızı istemiyorlardı. Çocukken anlamıyordum ancak herkes de bir korku olduğunu seziyordum. Anne ve babam kendi aralarında tarihimize ilgili konuşurken bizi görür görmez konu değiştiriyorlardı. Bizde ister istemez merak ediyorduk. Hatta tarihimize ilgili sağdan soldan duyduğumuz bir iki şeyi ben bunu biliyordum diye hava atarak anlatıyorduk. Ailemizin aslında bizi korumaya çalıştığını yeni yeni anlıyorum”. (GE5, Hoten)

Okul müfredatı içerisinde etnik azınlıklara Çin milli marşını söylemek zorunlu tutulmuştur. İster azınlık okulunda ister Çinlilerin okulunda bu marşları söylemeyi reddeden öğrenciler çeşitli cezalarla karşı karşıya kalmıştır. Bu cezaların başında öğrencilerin ‘Bölücülük’ suçlamasıyla okullardan uzaklaştırılması gelmektedir. Cezalar sadece eğitim hayatında kalmayıp öğrencilerin sonraki hayatlarını da etkileyebilecek bir leke gibi sicil kayıtlarına işlenmektedir. Bu suç ile okuldan atılan bir öğrenci ilerleyen süreçte yeni bir okula gitme, iş bulma ve pasaport çıkartma gibi işlemlerde çeşitli engellerle karşı karşıya kalmaktadır.

“Her sabah Çin milli marşı okuyarak okullara giriyoruz. Uyurlu olsan dahi bunu yapmak zorundasın. Ben bu durumdan nefret ediyordum ancak yapmak zorundaydım. Bize daha küçük yaşlarda Çinli komutanların hayatını, Çin başkanlarını filan öğretiyorlardı”. (GK1, Urumçi)

“Çinlilerin lisesinde tüm yaşadıklarımın rağmen 2,5 yıl dayandım. Okuldan ayrılıp Urumçi’de bir okula gitmem ise şöyle gerçekleşti. Bunların her Pazar bayrak merasimi oluyor. Ben bunlardan hiç haz etmiyordum. Mecburen dik duruyoruz ama ben bunların marşını okumuyordum. Sonra hoca beni çekti kenara neden okumuyorsun dedi. Biraz okursun okumazsın diye atıştık ve okuldan uzaklaştırma aldım. Hoca arşivime bölücü düşünceye sahip gibi şeyler yazmış. Benim babam lise müdürü olduğu için bir şekilde onu sildirdi. Yoksa ben ne Urumçi’ye döndüğümde okul bulabilir nede pasaport alıp Türkiye’ye gelebilirdim”. (GE10, Artuş)

6.2.2. Çin’de Dil Politikaları ve Ana Dilde Eğitim Sorunu

Tüm dünyada olduğu gibi Çin’de de azınlık konumunda yer alan öğrencilerin dil alanında karşılaştığı problemler mercek altına alınması gereken önemli konuların başında gelmektedir. Uygur kültürü ve düşüncesinin geçmişten günümüze taşınmasında bir köprü görevi gören dil, Çin’in eğitim alanında gerçekleştirdiği çeşitli politikalarla karşı karşıya kalmıştır. Bu politikalar, genelde ülkelerin milli birlik ve

beraberliğinin sağlanması için siyasi otoritenin dilin şekil ve işlevlerine müdahalesi olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda özellikle ulus devlet oluşturma çabası içerisinde bulunan yönetimler olduğunda bu tarz dil politikaları yaygın olarak ortaya çıkmaktadır. Çin içerisine 56 farklı etnik azınlığı barındırdığından batılı ulus devletlere nazaran farklı bir dil politikası izlemiştir. Bu politikaya göre hâkim olduğu azınlık bölgelerinde ilk zamanlarda eşitlikçi bir dil politikası sergilerken, egemenliği ve hâkimiyetini tam anlamıyla sağladıktan sonra azınlık konumunda bulunan milletlerin dilleri ve kültürlerini önemsizleştirmiş ve yok saymıştır (Karluk, 2016). Bu bağlamda Uygur Türkleriyle yapılan görüşmelerde eğitim alanında sahip olduğu hakların her geçen gün ellerinden alındığı tespit edilmiştir. Bu durum Uygur öğrencilerin eğitime uyum süreçleri başta olmak üzere gündelik ve sosyal yaşamlarını derinden etkilemiştir.

“Benim okuduğum dönemde 2 farklı okul bulunuyordu. Bir tanesinde sadece Çince dersler veriliyordu. Diğeri ise hem Çince hem de Uygurca derslerin verildiği karma okullardı. Karma okullarda matematik, fizik gibi fen bilimleri alanında olan dersleri Çince, Uygur edebiyatı, sosyal gibi dersleri ise kendi dilimizde alabiliyorduk. Ancak benim babam bütün derslerini Uygurca olarak almıştı. Her dönemde Uygurlar ana dillerinden biraz daha uzaklaşıyordu”. (GK1, Urumçi)

“Ben 1997 yılında ilkokula başladım ve anadilimde eğitim alabiliyordum. Çinliler çift dilli eğitime ise 2000’li yıllarla birlikte başladılar. Urumçi katliamından sonrada bu çift dilli eğitim sadece sözde bir hal aldı. 2010 yılından sonra söz de çift dilli eğitim ancak işleyişte yok. Ben kardeşlerimden biliyorum. Uygur edebiyatı dışında bütün dersler Çince veriliyor. Bu ders ise sadece haftada 2 ya da 3 saat. Yani geçmiş ile günümüz arasında ters orantı var. Eskiden Çince çok azken şuan Uygurca dersler çok az”. (GE2, Kaşgar)

“Dışarıdan bakıldığı zaman Çince sadece yabancı dil gibi gözükebilir. Ancak bizim hayatımızda çok fazla iz bırakıyor. Öncelikle her gün Çince dersi alıyoruz. Onun dışında Çince derslerinde o kadar fazla ödev veriliyor ki başka bir derse bakma fırsatımız kalmıyor. Bu ödevler ağır olduğu için ailelerimiz bize yardım ediyordu. Bu ödevleri yetiştiremeyen sınıf arkadaşlarımdan öğretmenlerden çok fazla dayak yediğini hatırlıyorum. O yüzden ailelerimizde ödevlerimizi yapmamıza yardım ederken dolaylı olarak Çince öğreniyordu”. (GE14, Urumçi)

Yukarda Uygur Türklerinin ifadelerine bakıldığında Uygur dilinin yok olmaya yüz tuttuğu ve Çin yönetimin dil politikalarının her geçen gün sertleştiği görülmektedir. Eğitim ve gündelik hayat içerisinde gerçekleştirilen dil politikaları eğitim hayatını etkilediği gibi gündelik konuşma dilini de etkilemiştir.

Uygur Türklerinin ana dilde eğitimlerini etkileyen bir diğer durum ise Çin’in toplumsal hayatta uyguladığı politikalar olmuştur. Çin’de gerçekleştirilen üniversite sınavlarının azınlıklara da Çince yapılması ve iyi Çince bilmeyen Uygur Türklerinin

kalifiye işlere alınmaması bu politikalar sonucu hayata geçirilmiştir. Çift dilli okullar varlığına devam etmesine rağmen Uygur Türkü ailelerin bazıları çocuklarını gelecekte iyi bir iş bulması ve iyi bir üniversiteye gitmesi düşüncesiyle Çin dilli okullara göndermişlerdir.

“Beni ailem ilkokulda iyi Çince öğrenmem ve iyi bir üniversiteye gitmem için Çinlilerin yoğunlukta olduğu bir okula gönderdi. Çok fazla zorluk yaşadım, birçok kez dışlanmaya maruz kaldım. Okulda yaşadıklarından dolayı hala psikolojik tedavi alıyorum. Ancak yeni yeni ailemi de anlıyorum. Onlar olmasaydı iyi bir üniversiteden mezun olamayacaktım. Hatta yüksek lisans için Türkiye’ye gelemeyip Çin’in toplama kamplarında ölümü bekleyecektim”. (GE14, Urumçi)

Çin dilli okullara gönderilen öğrencilerin maruz kaldıkları dışlanmalar yüzünden psikolojik bir buhran yaşadığı ve Çinli öğrencilere göre akademik başarısının düşük olduğu görülmektedir. Ayrıca Çin dilli okullara giden birçok Uygur Türkünün çok geçmeden okulunu değiştirmek zorunda kaldığı tespit edilmiştir. Çin dilli okullarda devam edebilen öğrencilerin ise gelenek ve kültürlerinden uzaklaştığı görülmektedir. Aileler ilkokul döneminde Çin dilli okullara giden Uygur Türkü öğrencilerin davranışlarının farklılık gösterdiğini dile getirmiştir.

“Ben Çinlilerin olduğu okulda eğitim aldım. Sınıfımda benim dışımda bir Uygur birde Moğol arkadaşım vardı. Onun dışında tamamen Çinliydi. Hocalarımız bizim kendi aramızda konuşmamıza izin vermiyordu. Sınıfta zaten Uygurca konuşmamız yasaktı. Çinli arkadaşlarımız sürekli bizi dışladığı için yalnızlaşıyorduk. Zaten çok fazla dayanamadan bir bir okuldan ayrıldık. Birinci sınıfta Uygur arkadaşım, 2. Sınıfta ise ben ve Moğol arkadaşım okuldan ayrılmak zorunda kaldı”. (GK4, Korla)

“İlk çocuğumu iyi derecede Çince öğrenmesi için Çinlilerin okuluna gönderdim. Çocuğumun geleceği için bunu yapmak zorundaydım. İyi bir lisede, iyi bir üniversitede okumak, Çinlilerin okulundan değilsen neredeyse imkânsız. Ancak daha sonra çocuğumun davranışlarını gözlemledikten sonra hemen bu okuldan aldım. Kısa zaman içerisinde Çinli gibi davranmaya başladı. Uygur kültürüne aykırı davranışları vardı. Okuldan almama sebep olan en önemli olay ise çocuğumun ben tuvaletteyken içeriye girip lavaboyu kullanması olmuştu. Bizim geleneğimizde mahremiyet çok önemlidir. Neden böyle yaptın diye sorduğumda ise bunlar normal biz okulda her zaman böyle yapıyoruz cevabını aldım”. (OK2, Urumçi)

İşgalin başladığı 1949 yılından günümüze kadar devam eden dil politikaları; Çin anayasası ve Xinjiang Uygur Özerk Bölgesi’nin eğitim haklarına aykırı olmasına rağmen Konfüçyüs düşüncesinde yer alan olan “farklılıklara müsaade etme”

anlayışıyla varlığını sürdürmektedir. Uygur Türklerinin yasalarda elde ettiği haklar pratikte uygulamaya geçmemiş sadece göstermelik bir biçimde varlığını sürdürmüştür. Bu durum Çin yönetiminin uygulamış olduğu ikircikli yapıdan kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda Çin yönetimi bir yönüyle evrensel değerlere ve insan hakları söylemlerine gönderme yaparken, diğer yönüyle devletin stratejik çıkarlarına uygun bir biçimde hareket etmeye devam etmektedir. Dünyaya eğitimdeki eşitlikçi ve Çokkültürlü yönünü gösterirken, pratikte kendinden olmayanı Çin düşüncesi altında eritmektedir (Dwyer, 2005). Bu bağlamda Uygur Türkçesi sadece eğitim alanında değil gündelik hayatta da etkisini kaybetmektedir.

“Eğitim dili olarak Uygur Türkçesini görmek çok zor. Ancak benim korkum artık Uygur Türkçesini sokaklarda bile duyamıyoruz. Özellikle Urumçi gibi Çin nüfusunun fazla olduğu şehirlerde ana dilimiz tamamen yok olmuş durumda”. (GE14, Urumçi)

“Ailem beni küçükken Çinlilerin olduğu okula yazdırmıştı. Hasta olduğum bir gün ailem beni hastaneye götürdü. Biz Uygurlar ağlarken “vay can” deriz. Ben iğne olurken Çinliler gibi “eyya” diye ağlamaya başlayınca ailem beni Çinlilerin okulundan almış. Çinlilerin eğitimi o kadar etkili ki reflekslerimiz bile Çinlileşiyor”. (GK13, Gulca)

“Çince metin ezberlemekten ailemizle konuşmamıza fırsat kalmıyordu. Benim ailemde iyi derecede Çince bildiği için biz yemek masasında filan sürekli Çince konuşuyorduk”. (GK1, Urumçi)

6.2.3. Alfabe Değişimlerinin Uygur Türklerine Olan Etkisi

Çin yönetimi Doğu Türkistan’ı işgal ettiği 1949 ile 1955 yılları arasında bölgedeki gücünü pekiştirmek adına eğitim alanında eşitlikçi politikaları hayata geçirmiştir. Uygurlar tarafından büyük tepkilere yol açacak radikal değişimler gerçekleşmemiştir. Çin yönetimin eşitlikçi politikalarının yanı sıra 1933 ve 1944 yılında Kaşgar ve Gulca merkezli kurulan Doğu Türkistan Cumhuriyetlerinin eğitim alanında attığı adımlar bu dönemde Uygur öğrencilerin anadillerin ve kendi alfabelerinde eğitim almalarını sağlamıştır.

1955 yılıyla birlikte Doğu Türkistan’ın Xinjiang Uygur Özerk Bölgesine dönüştürülmesiyle birlikte bölgede eğitim politikaları her geçen gün sertleşmiş ve eğitim alanından Uygur kimliği ve kültürünü taşıyan öğeler silinmiştir. İlk olarak Uygur eğitiminde önemli rolü olan Geleneksel Medreseler ve Cedit Mektepleri yerine Çin tarzı sosyalist okullar açılmıştır. 1956 yılıyla birlikte başlayan alfabe değişimleri kısa zaman içerisinde sürekli yinelenmiştir. Bu bağlamda Doğu Türkistan’da 28 yıl

içerisinde 3 farklı alfabe değişimi yaşanmıştır. Bu değişimler ile birlikte kuşaklar arası iletişim kesilmiş ve toplum birbirini anlamaz hale getirilmiştir (İnayet, 2020). Bu doğrultuda Uygur Türklerinde nesiller arası etkileşimde ve bilgi erişiminde çeşitli problemler zuhur bulmuştur.

“Benim babam Latin alfabesiyle eğitim aldığı için Arap alfabesini okuyamıyordu. Ben ilkokula başladığım dönemde ailemden yardım alamıyordum, aksine okuldan eve gelir gelmez öğrendiklerimi aileme anlatıyordum. Babam ve annem daha sonra eski yazıyı öğrendiler ancak hala çok yavaş okuyorlar”. (GE2, Kaşgar)

“Çinliler ailelerimizle görüşmeye izin verirken 2015 yılında okulların tatil olmasıyla birlikte memleketime döndüm. Yanımda da Türkçe bir kitap götürmüştüm. Orhan Pamuk – Benim Adım Kırmızı romanı. Annem bu kitabı görünce aldı hemen okumaya başladı. O kadar güzel okuyor ki ben çok şaşırdım. Ancak hala Arap alfabesini Latin alfabesi kadar iyi okuyamıyor”. (GK3, Aksu / Onsu)

6.2.4. Eğitim - Öğretim Materyallerine Ulaşım

Öğrenme süreci içerisinde farklı ortamlarda öğretmen tarafından öğrencilere sunulan araçlara öğretim materyalleri denir. Bu araçların başında basılı materyaller, fotoğraflar ve maketler yer almaktadır. Ayrıca içeriğine ulaşmak için teknolojiye ihtiyaç duyulan CD, Ses kayıt cihazı ve internet sayfaları da bu araçlar içerisinde yer almaktadır. Bu araçlar öğrencinin eğitim öğretim hayatını destekleyen, öğrencinin başarısını etkileyen bir yapıya sahiptir.³¹ Eğitim alanında materyal kullanımı tüm dünyada olduğu gibi Çin’de de her geçen gün artış göstermektedir. Ancak bu artış Han Çinlilerin yoğunlukta olduğu okullar ve azınlıkların fazla olduğu okullar arasında farklılık göstermektedir. Doğu Türkistan genelinde Uygur Türklerinin yoğunlukta olduğu okullarda materyal kullanımı ve teknolojik imkânlarla ulaşım kısıtlı bir biçimde ortaya çıkarken, Han Çinlilerinin yoğun olduğu okullarda materyal kullanımı ve teknolojik imkânların daha fazla olduğu görülmüştür.

“Çince okullarda yeni masalar sıralar varken bizde yeterli değildi. Hatta tebeşir bile yoktu. Hoca ders anlatırken bitiyordu ve tebeşir bulamıyorduk. Çinlilerin kocaman tebeşirleri bile çöpe attığını hatırlıyorum. Biz böyle şeyleri gördüğümüzde çok şaşıryorduk. Özellikle üniversite sınavına hazırlanırken Çinlilere Pekin’den sorular geliyordu. Biz onlardan fotokopi alıp Çinceyi çevirebildiğimiz kadar çeviriyorduk”. (GK3, Aksu / Onsu)

³¹ <https://gddir.edu.tr/Addons/Resmi/announc/4691/materyal.tasarimi.%20ÖZET.pdf> adresinden alınmıştır. Erişim:18.05.2022

“Gerçekten de onların masaları ve sıraları çok yeni oluyordu. Şuan bile bizim o zaman ki Çinlilerin durumuna yaklaşmamış olabilir. Ben mezun olduktan sonra okulunda öğretmenlik yaptım. Sınıf yetişmediği için kömür konulan depo sınıf yapıldı. Orada kara tahtada yoktu. Dışardan bir tahta alıp koydular. Bu tahtada ise delikler vardı. Ders anlatırken tahtaya yazdığımda delik gelirdi atlardım”. (GE5, Hoten)

Doğu Türkistan’da Eğitim materyallerine ulaşım hangi millete sahip olduğun kadar hangi bölgede yaşadığına göre de değişim göstermektedir. Urumçi başta olmak üzere Han Çinli nüfusunun fazla olduğu bölgelerde her geçen gün azınlık okulları ve Han Çinlilerin bulunduğu okullar arasındaki ayrım azalmıştır. Eğitim materyallerine ulaşım imkânlarının, Çin tarafından tehlikeli olarak nitelendirilen bölgelerde de iyi olduğu görülmüştür. Çin yönetimi bölgede yaşanabilecek olası hareketlenmeleri engellemek adına ekonomi ve eğitim alanında yatırımlar gerçekleştirmiştir.

“Ben Çinlilerin okulunda ve Uygurların okulunda da eğitim aldığım için bu konuda bir eşitsizlik olduğunu söyleyemem. Bizden büyük olan akrabalarımızın döneminde Uygur okullarının durumu çok kötüymüş. Ancak son dönemlerde çok farklı olduğunu söyleyemem”. (GE14, Urumçi)

“Benim yaşadığım kasaba Kumulda çok dindar olarak geçiyor.(Ailesine zarar gelebileceği düşüncesiyle kasabanın ismini yazmamamı istedi.) Din alanında Çin tarafından gerçekleşen en ufak bir engellemede kasabamız ayaklanıyordu. Bu yüzden Çinliler bize Doğu Türkistan’ın diğer bölgelerine göre daha anlayışlı davranıyordu. Çinliler bizden korkardı diyebilirim. Bu yüzden bizim bulunduğumuz bölgeye fazlasıyla yatırım yapılıyordu. Bu yüzden okullarımız çok iyiydi ve tüm imkanları içerisinde barındırıyordu. Bu durum bizim çok hoşumuza gidiyordu. Bu durumu bölgeye hakim olabilmek için yaptıklarını şimdi anlıyorum. Mesela şimdi bende ailemle görüşemiyorum. Eskiden olsa bizim kasaba ayaklanır izin vermezdi”. (GK6, Kumul)

6.2.5. Başarılı Öğrencilere Verilen Burslar

Doğu Türkistan başta olmak üzere azınlıkların yaşadığı bölgelerde bulunan okullarda başarılı olan öğrenciler ÇKP bursları ile Çin’in iç kesimlerinde ve Çin nüfusunun fazla olduğu azınlık bölgelere ortaokul ve lise eğitimi almıştır. Tamamen Çince eğitimin verildiği bu okullara sadece sınavlarda derece yapan Uygur öğrenciler alınmaktadır. Büyük bir çoğunluğunu Çinli öğrencilerin oluşturduğu bu okullarda, Çin düşünce yapısına uygun, azınlıkların kültürüne ve sosyal yapısından uzak bir eğitim verilmektedir. Ekonomik kaygılar ve güzel bir gelecek umuduyla bu okullarda eğitim alan başarılı Uygur Türkleri örf adet ve gelenek göreneklerinden uzaklaşmaktadır.

Okulun eğitim faaliyetlerinin yanı sıra sosyal alandaki uygulamaları da Uygur Türklerinin yaşam tarzlarına aykırı bir biçimde düzenlenmiştir. Ayrıca okul içerisinde bulunan katı kurallar ile Uygur öğrenciler sadece geleneklerinden değil ailelerinden de uzaklaşmaktadır.

“Çin 2000 yılı itibarıyla başarılı Uygur Türkü öğrencileri burslu olarak Çin iç kesimlerine göndermeye başladı. Bende bu burs ile lise eğitimi almak için Çin’e gittim. 2004-2005 yılıyla birlikte ise başarılı ilköğrencileri için yeni bir uygulama hayata girdi. Bu uygulamada başarılı olan Uygur Türkleri Çin’e değil de Urumçi ‘ye ortaokul eğitimi almaya gönderiliyordu. Burada tamamen Çince eğitim verilecek ve buradaki çocuklar lise eğitimi için Çin’in iç kesimlerine gönderilecekti. Ben Çin’de eğitim alabilmek için sınavda derece yapmıştım. Tabi Çinlilerin düşüncesini bilmediğimiz için çok mutlu bir biçimde liseye gitmeyi bekliyordum. Ancak lisenin bizi kültürümüzden uzaklaştıran bazı kuralları vardı. Mesela daha 14 yaşında olmamıza rağmen ailemizin yanına gitmemize yılda 1 kere izin veriyorlardı. Ben bu liseyi bu okulda bitiremedim ve 2,5 sene sonra Urumçi ‘ye dönmek zorunda kaldım. Çinlilerle yaşadığımız kültürel farklılıklar ve bizi aşağı olarak görmeleri bunda en önemli etkenlerdendi. Mesela bu okullarda duş anlayışı gerçekten çok farklı. Duşta kabinler yok. Herkes birbirini görüyor. Ben ilk girdiğimde çok şaşırdım. Daha çocuk olduğum için ne yapacağımızda bilmiyordum. 2,5 sene boyunca duşa giremedim. Lavaboda filan muslukları kullanarak temizlenmeye çalıştım. Bu durumu şikâyet ettiğimizde çok dikkate almadılar. Bazı Uygurlu arkadaşlar ne olacak deyip bu sisteme uymak zorunda kaldılar”. (GE10, Artuş)

“Ortaokul dönemindeyken en başarılı öğrenciler bir sınıfa toplanıyor ve matematik gibi dersleri Çince alıyorduk. Bu sınıflara deney sınıfı olarak nitelendiriyordu. Aslında burada başarı adı altında geleceği parlak öğrenciler Çin’e yakınlştırılıyordu. Bizim burada derslerimize Çinli hocalar giriyordu. Bu sınıftaki herkesin Çincesi çok iyi olduğu için hepimiz Lise eğitimi almak için Çin’in iç kesimlerine gittik. Doğu Türkistan’daki liselere giden arkadaşlarımızın büyük bir çoğunluğu başarısız olanlardan oluşuyordu”. (GE15, Kaşgar)

“Üçüncü sınıfta “Vusan” denilen özel bir sınıf açıldı. Okuldaki en başarılı 40 öğrenci buraya seçildi. Burada Çince dersleri daha fazlaydı. Diğer sınıftakiler Çince dersi alırken, bu sınıftakiler Çin dili edebiyatı dersi alıyordu. Bende bu sınıfa seçildim. Genelde ailesi iyi Çince konuşabilenler bu sınıfa seçildi. Benimde seçildiğim sınıfa üst düzey hocalar ders veriyordu. Şimdi bakıyorum bizim sınıfta olan herkes çok başarılı yerlere geldi. Çoğu Yurt dışında ya da Çinlilerin güzel okullarında okuyorlar. Fakat diğer sınıftakiler eğitim alanında ya kötü okullarda ya da okulu bırakmış durumdalar”. (GK1, Urumçi)

“Ortaokulla kadar kendi mahallemizden çıkmadığımız için bende bir ırk ve etnik bilinç gelişmemişti. Fakat ortaokulla birlikte Çinlilerle tanışmaya başladım. Ayrıca ortaokulda başarılı öğrencilerin kazandığı bir burs programı vardı. Bu programı kazananlar Çin’in iç bölgelerinde Çinlilerle birlikte, yatacak ve okul paralarını ödemedi okuyorlar. Elimize para vermiyorlar ama ücret ödemiyoruz. Ben bunu kazandım. Bu bursu kazanan öğrencilerin yılda sadece bir kere evlerine dönmelerine izin veriliyorlar”. (GK6, Kumul)

6.2.6. Aşağılanma ve Ötekileştirme

Doğu Türkistan’da Çinlilerin yoğunlukta olduğu okullarda ve Çin’in iç kesimlerinde eğitim hayatını sürdüren Uygur Türkü öğrenciler okullarda aşağılayıcı, küçük düşürücü söylemlere ve etiketlere maruz kalmaktadır. Hırsız, pis, barbar ve ilkel söylemleri bu pejoratif anlamların başında gelmektedir. Çin’in farklı bölgelerindeki liselerde eğitim alan Uygur Türklerinin büyük çoğunluğu akranları ve öğretmenleri tarafından bu söylemlere maruz kalmıştır. Bu söylemlere maruz kalmamak adına kimi öğrenciler okullarından ayrılmak zorunda kalmış, kimileri ise kendi kültürlerini ve yaşam biçimlerini değiştirmiştir.

“Çinlilerde kabin anlayışı olmadığını söylemiştim. Bizde mahremiyet algısı çok önemli olduğundan duşa gidemiyorduk. Herkesin birbirinin özel bölgesini görmesi çok saçma. Ancak duşa gitmesek de temizliğimize çok dikkat ederiz. Ama bu Çinliler bunu bilmelerine rağmen sürekli bize pis Uygurlar diye sesleniyordu. Hocalar bu yüzden bizi aşağılıyordu. Zaten geldiğiniz yerde belli gibi küçümseyici kelimeler kullanıyordu. Bir Çinli hocamız vardı. Biz soru sormak için gittiğimizde eliyle burnunu kapatırdı. Duş al, siz temizlik bilmez misiniz? gibi aşağılayıcı şeyler söylüyordu”. (GK10, Artuş)

“Bazıları bize öyle barbar gözüyle bakıyordu ki yok deveye mi yolculuk yapıyorsunuz, yok hiç yıkanıyor musunuz gibi söylemler vardı. Bazıları bunu bizi aşağılamak için bilerek yaparken bazıları gerçekten soruyordu. Çinlilere Doğu Türkistan’ı o kadar kötü anlatmışlar ki sanki ilkel çağda yaşıyoruz”. (GE2, Kaşgar)

“En kötü olan şeylerden birisi bize hırsız gözüyle bakmalarıydı. Çinli arkadaşlarımız biz sınıfa girdiğimizde kalemlerini filan ellerine alıyor, bunlar çalması diyordu. Erkekler bu yüzden çok kavga çıkartıyorlardı”. (GK4, Korla)

Akran grupları ve öğretmenleri tarafından Uygur Türklerine yönelik aşağılayıcı ve ötekileştirici söylemler Uygur öğrencilerin derslerdeki başarılarını etkilemiştir. Ortaokul, lise ve üniversiteye başlayan öğrencilerin not ortalamaları ilk yıllarda düşük olarak gerçekleşmiştir Okulun ilerleyen yıllarında alışma sürecini tamamlayan ve bu söylemlerle başa çıkmayı başarabilen Uygur öğrencilerin not ortalamalarında büyük bir artış gözükmemektedir. Uygur öğrencilerin başarılarını etkileyen bir diğer durum ise sınavlar ve müsabakalarda maruz kaldıkları pozitif ve negatif ayrımcılıklardır. Çinli nüfusun fazla olduğu Doğu Türkistan şehirlerinde veya Çin’in iç kesimlerinde eğitim alan öğrenciler genellikle negatif ayrımcılığa maruz kalırken, üniversite düzeyinde pozitif ayrımcılığında yapıldığı görülmektedir.

“Hocalar seni sevmediği doğrudan söylemiyor ama fazlasıyla hissettiriyorlar. Ayrıca diğer Çinli öğrenciler kendilerinde garip bir koku varken bizlere kokuyor diyorlar. Bizi gördüklerinde burunlarını filan kapatıyorlar. Kokuyor, sarık başlı, kafası çalışmayan gibi çeşitli sözlere maruz kalıyorduk. Bu durum bizi çok etkilediğinden dersleri çok düşünmeye vaktimiz kalmıyordu. Daha sonra hocalar Uygurlar başarısız, okulun başarı ortalamasını düşürüyor gibi şeyler söylüyordu. Ancak sınıf ilerledikçe Çinlileri yakalıyor hatta matematik gibi pratik zekâ gerektiren derslerde onlardan daha başarılı oluyorduk. Çinli hocalarda sürekli söyler Uygurlar zeki Çinliler çalışkan diye”. (GE10, Artuş)

“Ben trenle yaklaşık 3 gün mesafede yer alan bir okulu kazandım. Okula gittiğim ilk gün bizi banyo yaptıracaklar. Bizim sınıf öğretmenimiz yanımıza geldi ve elindeki şampunu göstererek bunun ne olduğunu biliyor musunuz diye sordu. Ben çok şaşırdım. Ancak bu soruyu daha sonra birçok Çinli Tarafından duydum. Bu ithamları daha çocukken duyduğumuz için okula alışmamız zor oluyor”. (GK6, Kumul)

“Okulda sürekli dışlanmaya maruz kalıyorduk. Mesela spor etkinliklerinin düzenlendiği yarışmalarda birincilik göz göre göre Çinlilere veriliyordu. Futbol maçlarında haksızlığa uğrayan Uygur olmasına rağmen kırmızı kartla cezalandırılarda Uygurlar oluyordu. Onun dışında bilgi yarışmalarında da bizlere kazandırmıyorlardı. İlk ve ortaokul dönemlerinde hocalarım Uygur Türklerinden oluşuyordu. 2014 yılıyla birlikte müzik ve beden eğitimi derslerinde kardeş sınıf adı altında Çinli öğrenciler ve Çinli öğretmenler gelmeye başladı. Projenin adı kardeş sınıf olsa bile biz birlikte olduğumuz derslerde dışlanmaya maruz kalıyorduk. Çinli hocalar Çinli öğrencilere yüksek not verirken bizlere düşük not veriyordu. Aynı zamanda temsilcileri filan Çinlilerden seçiyordu”. (GK7, Hoten)

Uygur Türkü öğrenciler okullarda farklılıklarını göstermek ve Çin kültürü içerisinde kaybolmamak adına kimliklerini yansıtan kıyafetler ve objeler kullanmıştır. Kullanılan bu objelerin dışında farklı dönemlerde Uygurlar arasında moda olan saç modelleri gelişmiştir. Uygur kimliğini ve düşüncesini ortaya koymayı hedefleyen bu akımlar Çinliler tarafından büyük tepki çekmiş ve küçümseyici ifadeleri yeniden üretmiştir. Öğrenciler saç modeli ya da Uygur kimliğini yansıtan şapkalar (Doppa) taktığı için okula alınmamıştır.

“Ben Urumçi’de okuduğum için yaşadığımız mahallede çok fazla Çinli vardı. Okula giderken annem hangi millettten olduğumuzu göstermek için saçlarımızı ikiye ayırarak bağlıyordu. Bu yüzden bana çeşitli lakaplar taktılar. Çinlilerin söylemleri yüzünden saçlarımızı ikiye ayırıp okula gitmek istemiyordum”. (OK2, Urumçi)

“2002 dünya kupasında Türkiye ve Çin aynı gruptaydı. Türkiye Çin’i 3-0 yendi. Uygurlu gençler bu maçı halk meydanlarındaki büyük ekranlarda izlemişti. Türkiye gol attıkça bizimkiler seviniyor. Bu durum Çinlileri çok rahatsız etti. O sene Ümit Davala’nın saç modelini Uygurlu çocukların, gençlerin neredeyse tamamı yapmıştı. Sonra milli eğitimden talimat geldi ve okula gelen berberler

herkesin saçını kazıdı. Bu olay benim çocukluğunda büyük bir travmadır”. (GE10, Artuş)

“Bir bayrağımızın olduğunu duyuyorduk. Ancak ben Türkiye’ye geldiğimde bayrağıma dokunabildim. Halkın aydın tabakasında milli bir bilinç vardı. Mesela benim üniversiteye giden bir kuzenim sürekli Türk bayraklı tokalar takardı. Bilinçli olan büyüklerimiz taktıkları objelerle Çin’e olan tepkilerini gösteriyorlardı. Kuzenimi de hocaları böyle şeyler takmaması için dolaylı biçimde tehdit etmişler. Daha sonra takamadığını söylemişti”. (GE11, Kuça)

6.3. Din Alanında Karşılaşılan Problemler

Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) Asya kıtasının büyük bir çoğunluğunu kaplayan büyük bir anakaraya sahiptir. Bu büyük coğrafya içerisinde farklı milliyete ve farklı dine sahip birçok etnik grup bulunmaktadır. Han Çinlileri dışında farklı etnik grupların yaşadığı alan ülke topraklarının yüzde 65’ine tekâmül etmektedir. Farklı etnik grupların yaşadığı bu büyük coğrafyada varlığını göstermek isteyen Çin, demografi ve eğitim alanında gerçekleştirdiği müdahalelerin yanı sıra azınlık kültürün baskın kültür altında asimile olmasını engelleyen din alanında da müdahaleler gerçekleştirmiştir. ÇKP döneminde Doğu Türkistan başta olmak üzere tüm azınlık bölgelerinde ateizm eğitimi verilmiştir (Karluk, 2019). Dini alandaki dersler eğitim alanından çıkarılmış ve gündelik hayatta yasaklanmıştır. Bu bağlamda Doğu Türkistan’da Uygur Türklerinin din alanında karşılaştığı problemler Dini Eğitim ve İbadet Engelli, Ramazan Ayı ve Oruç, Hac İbadeti ve Baş Örtüsü Sorunu olmak üzere 3 farklı başlıkta incelenmiştir.

6.3.1. Dini Eğitim ve İbadet Engeli

Dini afyon olarak niteleyen Çin yönetimi azınlık bölgelerinde dini eğitim ve dini ibadet uygulamalarının gerçekleştirilmesinde bazı engeller ortaya koymuştur. Bu doğrultuda hem gündelik hayat içerisinde sözlü olarak nesilden nesile aktarılan dini ritüeller hem de medreseler yoluyla yazılı olarak gerçekleştirilen dini eğitimler yasaklanmıştır. Uygur Türkleri dini eğitim aldığı ya da verdiği için çeşitli cezalarla karşı karşıya kalmıştır. Doğu Türkistan’da dini eğitim verdiği sebebiyle birçok âlim ve hoca hapis ve ölüm cezalarına çarptırılmıştır. Birçoğu ise sebebi bilinmeyen bir şekilde ortadan kaybolmuştur. Bu sebeple Uygur Türkleri dini eğitim uygulamalarını gayri resmi bir biçimde, büyük risk alarak, gizli bir biçimde gerçekleştirmiştir.

“Hoten dini anlamda en muhafazakâr olan şehirlerden bir tanesidir. Oradan gelen hafız bir abla vardı. Ben onun evinde gizlice hafta sonları kuran dersi alıyordum. Orada benim dışımda kuran dersi alan başka Uygurlularda vardı. Onlar hep orada yatılı bir biçimde eğitim alıyorlardı. Ben sadece hafta sonları geliyordum. Bu dersler yasa dışı olarak gerçekleştiği için gizli bir oda vardı ve orada dini materyaller bulunuyordu. Bir gün gittiğimde bana kuran ezberleten ablanın orada olmadığını öğrendim. Ev kalabalık olduğu ve giren çıkanın çok olduğunu gören Kazak kökenli birisi dini eğitim verildiğine dair şikâyet etmiş ve eve baskın yaptıklarında kuran ve dini materyalleri buldukları için abla ve annesini tutuklamışlar”. (GK1, Urumçi)

“Amcam dini eğitimi almıştı ve mahalledeki çocuklara dini eğitim veriyordu. Amcamdan mahalledeki çocuklar gizlice dini eğitim alıyordu. Sonrasında gizlilikte kalmadı ve amcamı götürdüler. Dini eğitim verdiği için üç sene hapiste yattı”. (GE2, Kaşgar)

“Ben ilk 6 yaşındayken dini eğitim almış bir akrabamızın yanını kulağı alışsın diye 1 ay gönderildim. Gittiğim yerde birçok öğrenci vardı. Hoca bize evden çıkarken nereye gittiğinizi söylemeyin derdi. Daha sonra birisi bu okulu ihbar etmiş ve bu yüzden gidemedim. Babam türlü şeyler denemeye başladı. Mesela bir keresinde cami hocasını eve davet etti. Hocam her yatsı namazından sonra gizlice bize geliyordu ve dini eğitim veriyordu. Sonra babamın halasının kocasının yanında kuran okumayı öğrendim. Bir gün aniden biri polisler geliyormuş kaç dedi ve 15 öğrenci arkamıza bakmadan koşmaya başladık. Çünkü orada daha önce tutuklananlara hem ceza kesiliyor, hem de çalışma kamplarına götürüyorlardı”. (GK4, Korla)

Uygur Türkleri dini eğitimlerini yakalanmadan icra edebilmek için kendi aralarında şifreli bir dil gerçekleştirmiştir. Namaz kılmak istediklerini, din dersi almak istediklerini ve Kuran öğrenmek için müsait oldukları yer zamanı bu şifreli dil ile ifade etmişlerdir.

Ben hocamı arayıp “ödevimi bitirdim. Pazara gidebiliriz.” dediğimde hocam bize ders vermeye geliyordu. Ayrıca evlerimizde sürekli arama yapılıyordu. Bunun haberini aldığımız zamandalar hocamıza “ bugün eve misafir gelecek başka zaman pazara gidelim” diyorduk ve derslerimizi başka zaman yapıyorduk”. (GK7, Hoten)

Doğu Türkistan’da Medrese ve din eğitimi veren kurumlar olmadığı gibi ilkokul, ortaokul ve lise eğitimi içerisinde de din alanında dersler kaldırılmıştır. Çin din alanında hayata geçirdiği politikalar ile hem okul alanında hem de gündelik hayat içerisinde dinden uzak ve dini bilince sahip olmayan bir nesil yetiştirmeyi hedeflenmiştir. Bu doğrultuda 18-40 yaş arasında bulunan tüm görüşmeciler okulda din ile ilgili bir ders almadıklarını ifade etmiştir.

“Okulda kesinlikle dinimi anlatan bir ders almadım. Biz daha çok dinimizin gereklerini gizli bir biçimde mahallerimizde bulunan âlimlerden öğreniyorduk. Okulda dini eğitim değil aksine sürekli din kötüleniyordu”. (GE11, Kuça)

“Bizim zamanımızda okul imkânları şimdiki gibi iyi değildi. Ancak eğitim denilince akla ilk olarak din gelirdi. Köylerimizde bulunan hocalarımızdan ilk olarak dinimizi öğreniyorduk”. (OE4, Hoten)

Uygur Türklerinin din alanında karşılaştığı en büyük problemlerden bir tanesi ibadet özgürlüğüdür. Bu doğrultuda kadınlar başta olmak üzere, öğrenciler, 18 yaşından küçükler, emekliler, belediye işçileri, parti mensupları ve memurların ibadet etmeleri yasaklanmıştır. Camiye girmesi yasak olan grupların listeleri cami kapılarına asıldığı ve camiye girişleri denetleyen ÇKP memurları olduğu için Uygur Türkleri ibadetlerini gizlenerek, kılık değiştirerek ve yakalanma riski altında gerçekleştirmektedir. Ayrıca camilerde görev yapan imamlar ÇKP tarafından belirlendiği için hocalar ÇKP propagandasına uygun hutbeler okumakta, bu hutbeleri okumayı reddeden imamlar hapisane ve kamplara alınmaktadır. Bu doğrultuda Çin yönetimi cami cemaati ve imam arasında güven probleminin oluşmasına sebep olmuştur.

“Camiye öğrencilerin ve devlette çalışanların girmesi yasak olduğu için arkadaşlarım okul kıyafetlerini çıkarıp gizlice cumaya giderlerdi. Yakalanmaları durumunda okuldan atılma gibi büyük cezalar olmasına rağmen arkadaşlarım gidiyorlardı. Camilerde gizli polis gibi denetimleri yapan Çinli memurlar oluyordu. O yüzden çok dikkatli olman gerekiyordu. Bu yüzden birçok kişi camiye gitmiyordu”. (GE14, Urumçi)

“Eskiden babamla teravih namazına filan gidebiliyorduk. Ancak benim liseye gittiğim dönemde (2006) dini ibadetlerimizi gerçekleştirmemiz zorlaştı. Akşam namazlarında filan camiye babam beni götürüyordu. Fakat ben camiye giremiyor, kapıda bekliyordum. Kapılarda Çin komünist partisinden yetkililer bekliyorlardı”. (GE2, Kaşgar)

“Çin İslam Üniversitesinden mezun oldum. Ülkedeki imamların çoğu bu üniversiteden mezun olanlardan seçiliyordu. Biz mezun olduktan sonra sürekli eğitim adı altında toplantılar düzenliyorlardı. Bu toplantılarda bizlere zorla alkol filan içiriyorlardı. Onun dışında aşırı faaliyetlerde bulunanları ve camiye gelenleri devlete ifşa etmemiz gerektiğini söylüyorlardı. Bu eğitimlere karşı gelen bazı imam arkadaşlarımızı tutukladıkları için biz mecburen kabul ediyorduk”. (OE1, Hoten)

Doğu Türkistan’da din alanında uygulanan tüm yasaklara ve kısıtlamalara rağmen Uygur Türkleri ve İslam arasındaki bağ zayıflamadığından bölgede yer alan birçok cami yıkılmış, dönüştürülmüş veya kapatılmıştır. 2016 yılında Doğu Türkistan’da bulunan 28 bin camiden 3 bin 500 tanesinin kamu güvenliğine tehdit oluşturduğu gerekçesiyle yıkılışı iddia edilmektedir (Oğuzhan, 2018). Farklı dönem ve bölgelerde baskı ve şiddetin oranını değişim göstermektedir. Mao ile birlikte din alanında

başlayan katı kısıtlamalar, Mao'nun ölümünden sonra bir miktar azalsa da Şi Cinping ile tekrar eski boyutlara ulaşmıştır. Ayrıca Çin nüfusunun fazla olduğu bölgelerde Uygur Türkleri cami ve diğer ibadet imkânlarını sınırlı bir biçimde sürdürse bile asimilasyona karşı direnç gösteren ve Çin nüfusunun az olduğu güney bölgelerinde din alanında yapılan kısıtlamaların dozu artış göstermiştir. Ancak Doğu Türkistan genelinde din ve ibadet özgürlüğü alanında eksiklikler çok fazladır. Bu doğrultuda Uygur Türklerinin evlerinde İslam'ın kutsal kitabı olan Kuran-ı Kerimi bulundurması yasaklanmıştır (Tuna, 2012). Evlerinde dini kitap ve seccade gibi dini materyaller bulundurduğu için insanlar cezalar almıştır. Bu doğrultuda Doğu Türkistan'da dini ve tarihi kitaplar, kitaplıklar yerine toprak altlarında veya gizli bölmelerde muhafaza edilmektedir.

“Ben Çinlilerin tiktok paylaşımlarında camileri yıktıklarını, tuvaletlere, meyhanelere ve barlara çevirdiklerini gördüm. Bana yakın olmayan ve Çinli arkadaşlarımla paylaşımlarında bunlar var. Camilere tabelalar asmış ve dükkâna çevirmişler”. (GK6, Kumul)

“Şuan arkadaşlarımdan evde kuran, seccade gibi dini malzemelerin bulunmasının yasak olduğunu öğrendim. Ancak benim orda olduğum dönemde evimizde kuran ve seccade vardı. Ancak o zamanda kuran gibi dini kitaplar devletin kitapçılarında satılmıyordu. Kaçak olan yerlerden temin ediyorduk. Kuran satmanın cezası vardı. Fakat şimdiki gibi çok sert değildi. Torpille filan çıkabiliyordun”. (GK1, Urumçi)

“Urumçi katliamından sonra Çin denetimleri artmaya başladı. Bunun üzerine bizde evde bir Kuran bırakma kararı aldık. Onu da evimizde gizli bir köşeye sakladık. Geriye kalan kuranları yakmak günah olduğu için dedem tek tek yırtıp akarsuya attı”. (GK3, Aksu / Onsu)

“2014 yılıyla birlikte evlerinde Çinliler bize bundan sonra siz rahat yaşamak yok diye yaklaşıyorlardı. Bu yüzden her şeyden korkuyorduk. Ben evimizdeki kitapların hepsini güzelce sardım ve bahçemize gömdüm. Tanıdığım herkes neredeyse böyle yaptı. Doğu Türkistan'da toprakları kazsanız birçok kuran çıkar”. (İGK4, Hoten)

6.3.2. Ramazan Ayı ve Oruç

İslam düşüncesine göre Kuran-ı Kerimin Ramazan ayı içerisinde indirildiği düşünülmektedir. Bakara suresinin 185. Ayetinde Ramazan ayının önemi şu şekilde ifade edilmiştir; “Ramazan ayı; insanları kurtuluş yoluna götüren, doğruyu yanlıştan ayıran Kuranın indiği aydır.” Yine aynı ayet içerisinde “ Kim Ramazan ayına ulaşırsa oruç tutsun” ifadeleriyle bu ay içerisinde yapılacak ibadetlerin önemine vurgu

yapılmıştır. Bu sebeple 11 ayın sultanı olarak tanımlanan bu ay içerisinde yapılan ibadetler Müslümanlar için çok önemlidir. Müslümanların nefis terbiyesi olarak nitelendirdiği oruç ibadeti bu ay içerisinde gerçekleştirilen ritüellerin başında gelmektedir. Çin, Müslümanlar için tüm özel günlerde artırdığı baskı politikasını Ramazan ayı içerisinde de artırmıştır (Dağcı & Keskin, 2013). Bu bağlamda Öğrencilerin cuma günü olan öğle tatilleri iptal edilmiş, insanlar iftar saatlerinde çalışmaya bırakılmış, okul ve iş yerlerinde Müslümanlara su ve benzeri yiyecekler ikram edilerek oruç tutmaları engellenmiş ve teravih namazına memur, öğrenci ve çocukların gitmemesi için sıkı önlemler alınmıştır.

“En büyük problemlerden bir tanesi oruç tutmaktır. Oruç tutmak yasaktı ancak bizler gizlice tutuyorduk. Sahur vakti ışığın dışarı çıkmamasına çok dikkat ediyorduk. Biz ailemle binada kaldığımız zamanlar mum ışığında sahur yapıyorduk. Perdeleri çektiğin için daha fazla dikkat çektiğinden ay ışığında sahur yaptığımız oluyordu. Ancak iftar vakti akşam yemeğine denk geldiği için çok sorun olmuyordu. Devlet kurumlarında ise denetimler daha sıkı oluyordu. Ramazan ayında memurlar doğrudan bunu sormasa da su veya çay ikram ederek senin oruç tutup tutmadığını anlamaya çalışıyordu. Fakat biz bunu bildiğimiz için verilen ikramı içiyorduk. Allahın gerçekleri gördüğünü ve bizi affedeceğinin bildiğimizden sorun olmuyordu. Ayrıca babam ramazan vakitlerinde iş yerine çay fincanını götürüyor ve dolu tutuyordu. Kimse görmeden yarısını döktüğünü ve oruç değilmiş gibi yaptığını bizlere anlatıyordu”. (GK1, Urumçi)

“Ramazan ayında bizlere ilkokulda su içiyorlardı. Ya da bizim oralarda portakal fazla yetişmediği için portakal getiriyorlardı. Bizde yemek zorunda kalıyorduk. Mesela lisede oruç tuttuğum için para cezası almıştım. Bizim okulun içerisinde Dungan (Hui) lokantası var. Orada oruç tutanlar bize isteyenler sahurda yemek alabilir diyordu. Geceleri bizlere gizlice yemek veriyorlardı. Lise dediğim yer böyle korunaklı ve hapisane gibi bir yer. Bir gün Dunganlar bize sorun olduğu için yemek veremeyeceklerini söylediler ve siz çaresine bakın dediler. Bunun üzerine arkadaşım ve ben su kanalından okuldan çıkmaya çalıştık ve güvenliğe yakalandık. Daha sonra ben ve arkadaşlarımı şikâyet etmiş. Her bir öğrenciye 200 yuan ceza kesildi”. (GK4, Korla)

“5 Temmuz olaylarından sonra her Cuma günü beni üniversiteden hocalarım arardı. Benim güvenliğimden endişeli olduklarını söylerlerdi. Cuma günleri dışarı çıkma, olaylara katılma filan derdi. Özellikle Ramazan aylarında hocalarım beni daha çok arardı”. (GE12, Kaşgar)

6.3.3. Hac İbadeti ve İslami Semboller Üzerindeki Engeller

Doğu Türkistan’da yaşamını sürdüren Uygur Türklerinin dini alanda yaşadığı kısıtlamaların başında Hac ibadeti gelmektedir. Kültür devrimi sırasında Hac yolculuğunu yasaklayan Çin hükümeti 2016 yılıyla birlikte bu politikayı tekrar hayata

geçirmiştir. Hac ibadetini gerçekleştirmek isteyen Uygur Türkleri birçok sorun ile karşı karşıyadır. Bu doğrultuda ÇKP üyesi olanlara, öğrencilere, memurlara ve geçmişte suç işlemiş bireylere hac ibadeti yasaklanmıştır. 2016 yılından sonraki süreçte ise neredeyse bölgede yaşamını sürdüren tüm Uygur Türklerinin Hac ibadeti çeşitli gerekçelerle engellenmiştir. Bu doğrultuda sadece çok zengin olan bireylerin rüşvet karşılığı Hac ibadetlerini gerçekleştirmelerine izin verilmiştir. Hacca gidebilme imkânı olan Uygur Türklerine ise kimseyle konuşmamaları yönünde telkinler verilmiştir. Bu süreç içerisinde Uygur Türkleri yerine “Çinli Müslümanlar” olarak bilinen Döngenler hacca gönderilmiştir. Yapılan görüşmelerde hacca gönderilen Döngen kökenli Müslümanlara Uygur kıyafetlerinin giydirildiği görülmüştür. Bu bağlamda Çin yönetimi hem Dünya Kamuoyunun tepkisini hem de Uygur Türklerinin tepkisini engellemeyi hedeflemiştir. Çin’in bölgeyi kapalı bir kutuya çevirmesinden dolayı kesin bilgi alınamamakla birlikte, geçmişte hacca gitme imkânı bulan Uygur Türklerinin toplama kamplarına alındığı katılımcılar tarafından dile getirilmektedir.

“Eskiden turizm şirketleriyle hac görevini gerekli izinleri alındıktan sonra yapabiliyordun. Bu süreç zor bile olsa gerçekleşme ihtimali vardı. Torpille, rüşvetle gidebiliyordun. Fakat günümüzde hacca gitmek ve dini görevini yerine getirmek tamamen yasaklandı. Çin komünist partisi üyesi olduğunda ise gitmen tamamen imkânsız. Çünkü bu partiye üye olduğunda dinle alakan olmadığını beyan ediyorsun. Üye olursan dini görevini yerine getiremiyorsun, üye olmazsan ekonomik anlamda geçimini sağlayamıyorsun”. (GK1, Urumçi)

“Mesela benim dedem ve anneannem parti üyesi bu sebeple hacca gitmelerine izin verilmedi. O zaman bana dedem kesinlikle bunlara bulaşma demişti. Bende uzak durmuştum. Üye olduktan sonra partiden çıkmak imkânsız. Partiden çıkmayı suç olarak görüyorlar”. (GK4, Korla)

“Genel olarak Döngen’lerin hacca gitmesine izin veriliyor. Uygurlardan ise bazı kişileri tepki çekmemek adına göstermelik götürüyorlar. Bizim yaşadığımız bölgede tanıdığım neredeyse hiç kimse hacca gidemedi. Ayrıca gönderilen Döngenlere de Uygurlu kıyafeti giydireyorlar. (GE5, Hoten)

“Çinliler rüşveti çok sever. O yüzden Uygur Türküyseniz ve hacca gitmek istiyorsanız zengin olmanız gerekir. Onun dışında milyonda bir diyebilirim. Ayrıca gidenleri ise “kimseye selam vermeyeceksin, kimseyle konuşmayacaksın” gibi öğütlüyor. Bir ara hac ziyaretine izin verdiler. Akrabalarımın birçoğu hacca gitti. Ancak ilerleyen süreçte hacca gidenlerin hepsi tutuklandı. Yaşlı genç demeden hapse attılar. Halamın oğlu şuan hapiste, onun dışında teyzemin eşini bu yüzden hapse aldılar”. (GE15, Kaşgar)

Başörtüsü Müslümanların yaşadığı tüm ülkelerde dini inancın şartı olan toplumsal bir gerçektir. Toplam nüfusun %24,1’nin Müslümanlardan oluştuğu günümüz dünyasında başörtüsünü sorun olarak nitelendirmek sorun teşkil etmektedir. Bu

doğrultuda günümüz dünyasında Türkiye başta olmak üzere birçok ülkede başörtüsünün bir sorun değil, başörtüsünü sorun olarak nitelemenin bir sorun olduğu kabul edilmiştir. Ancak Çin başta olmak üzere bazı ülkelerde başörtüsü sorun olarak tanımlanmaya devam etmektedir. 2010 yılı verilerine göre yaklaşık 25 milyon Müslümanın yaşamını sürdürdüğü Çin’de toplumsal ve gündelik hayatta başörtüsüne yönelik sınırlamalar bulunmaktadır. Öğrenciler ve memurlar başta olmak üzere büyük bir grubun başörtü takması yasaklanmış, takmasına izin verilenlerin ise bağlama şekillerine kısıtlamalar getirilmiştir. Başörtüsü takan kadınlar iş hayatından dışlanmış, iş mülakatlarında ayrımcılığa maruz kalmışlardır. Televizyon ve radyo başta olmak üzere iletişim organları aracılığıyla başörtüsüne kötü bir imaj çizilmiş, başörtüsü takmayan kadınlar modern çağın gereksinimlerine yerine getirememiş ve geri kalmış olarak nitelendirilmiştir. Çin’de Müslüman nüfusunun büyük bir çoğunluğunu oluşturan Uygur Türkleri bu süreçten en çok etkilenen etnik azınlık olarak ortaya çıkmaktadır. Bu süreç içerisinde Uygur Türklerine başörtüsü yerine doppa takmaları önerilmiştir. Ancak Uygur birlik ve beraberliğinin sağlanmasında önemli bir obje olan doppaya da ilerleyen süreçte kısıtlamalar getirilmiştir.

“Çinliler medyada dramalar yoluyla birçok propaganda ortaya koydu. Mesela bu dramalar da yok başörtüsü takmayan kadın güzel, yok başörtü takanlar eşinin zoruyla takıyor ya da dindar olmak kötü gibi söylemlerde bulundular”. (GK13, Gulca)

“Memur olursan filan kesinlikle başörtüsü takman yasak. Ancak 2009 yılına kadar öğrenci ve memur dışında kalan grup başörtüsü takabiliyordu. Bu yıllardan sonra başörtüsü daha büyük bir problem olmaya başladı. Baş kapalı olduğu için insanlar işe alınmıyordu, otobüslere dahi alınmıyordu. Annemin eve gitmek için taksi bulamadığını hatırlıyorum”. (GE2, Kaşgar)

“Annemler başörtüsü takabiliyordu. Fakat buradaki gibi değil saçlarımızın önü gözüktüyordu. Ben üniversiteyi bitirdikten sonra birçok iş başvurusunda bulundum. Ancak başörtülü olduğum için hiç birine alınmadım. Çin’in en iyi okullarından mezun olmama rağmen daha kötü okullarda olanlar bu nedenle benim önüme geçti. Her iş görüşmesine gittiğimde kötü kötü başıma bakıyorlardı. Daha sonra başörtümü çıkardım ve ilk başvurumda kabul aldım”. (GK6, Kumul)

“Başörtüyü engellemek için Doppayı öne sürdüler. Başörtüsünün bizim kültürümüzde olmadığını ve neden taktığımızı söylediler. Okul çıkışlarında bende bu duruma birçok kez maruz kaldım. Ancak daha sonra Doppayı da yasakladılar. Ayrıca şehir değiştirirken kontrollere denk geldiğimizde başörtülü olanlara sürekli sorun çıkarıyorlardı”. (GK7, Hoten)

Sovyetler birliğinin dağılmasıyla birlikte Doğu Türkistan’da Selefilik düşüncesi yaygın bir hal almaya başlamıştır. Bu doğrultuda sakal bırakma, siyah giyinme, peçe

takma ve takke takma gibi dinin mahiyetinin yanı sıra görünüşün önem verilmiştir. Selefilik düşüncesinin gündelik ve sosyal hayata yansımaları Çin hükümetini rahatsız etmiştir. Peçe ve sakal başta olmak üzere Selefilik akımının birçok yansıması yasaklanmış ve suç olarak nitelendirilmiştir. Bu düşünceye bağlı bireyler toplumsal hayattan uzak ve gizli bir yaşam sürdürmüşlerdir.

“Annemin yüzü peçeli oluşu için bizi hiçbir yere götürmüyordu. Annem zamanının büyük çoğunluğunu evde geçiriyordu. Dışarı ancak gün doğumuna yakın çıkabiliyorduk. Annemi daha öncesinde peçeli yolda gördükleri için polisler arabaya atıp götürmüşler. Dayım annemi hapisten çıkarabilmek için çok fazla rüşvet vermiş. Bu yüzden annem çok korkuyordu. Kendi dışarı çıkmadığı gibi bizi de çıkartmıyordu”. (GK8, Kaşgar / Yarkent)

“Gençken ben az bir şey sakal koyduğum için 3 ay hapse atıldım. Dinimin sünnet buyurduğu bir şeyi dahi yerine getiremiyordum”. (İGE1, Kaşgar)

“Ben üniversiteyi bitirip evime döndüğümde yanımda bazı kitaplar getirmiştım. Kitapların kapaklarında sakallı adamlar olduğu için ailem çok korktu. Bu kitapları ya saklayalım ya da atalım dediler. Schopenhauer ve Freud’un Çince kitapları olmasına rağmen bu kitaplardan korkacak bir şey olmadığını aileme anlatamadım”. (GK3, Aksu / Onsu)

Dini ve kültürel motif taşıyan isimlere sahip olan Uygur Türkleri Çin devletinin engelleriyle karşı karşıya kalmıştır. Muhammet, Ali ve Rabia başta olmak üzere İslam dini için önem atfedilen isimlere sahip olan bireyler damgalanmış ve dini aşırılık ile suçlanmıştır. Bu doğrultu bu isime sahip kişiler okul kayıtlarında, iş başvurularında ve seyahatlerde zorluklar ile karşı karşıya bırakılmıştır. Yaşanılan kısıtlamalar sebebiyle dini ve kültürel motif taşıyan isimler aileler tarafından güçlükle tercih edilmektedir.

“Zamanla Muhammed, Saddam, Arafat, Ali ve Rabia gibi isimleri olanlar isimlerini değiştirmek zorunda kaldı. Çin tarafından yoğun bir propaganda vardı. Osman denildiği zaman herkesin aklına bandit geliyordu. Bu gibi birçok şey olduğundan insanlar bu isimlerden çekiniyordu”. (GK3, Aksu / Onsu)

“2017 yılında bu kamp olayları çıktıktan sonra annem babam ve kardeşlerim kampa alındı. Bu süreçten sonra Çin polisleri beni sürekli aramaya başladı ve senin soyadını değiştireceğiz dediler. Neden diye sorduğumda “Hacı Muhammed” soyadının dini olduğunu söylediler. Ben şok oldum bunun üzerine ve Lisans ve Yüksek Lisans eğitimimi Çin’de tamamladığımı söyledim. Bütün diplomalarımda bu soyadımın olduğunu ve nasıl değiştireceklerini sordum. Bunun üzerine beni hayatımda duymadığım suçlar ile suçlamaya başladılar. Sen kendini özgür dünyada mı sanıyorsun, buranın kuralları uymak zorundasın ve biz ne dersek onu yapacaksın gibi şeyler söylediler”. (GK4, Korla)

6.4. Seyahat ve İletişim Özgürlüğü

Bu bölüm içerisinde Uygur Türklerinin seyahat ve iletişim alanlarına karşılaştıkları sorunlar incelenmiştir. Seyahat Özgürlüğü başlığı içerisinde yurtiçi ve yurtdışı seyahatlerinde karşılaşılan problemler ele alınırken, İletişim Özgürlüğü başlığı ile yurtdışında yaşamını sürdüren Uygur Türklerin aileleriyle iletişimlerinde karşılaştıkları engeller ve Çin’de sosyal medya erişimleri incelenmiştir.

6.4.1. Seyahat Özgürlüğü

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ve Birleşmiş Milletler Irk Ayrımcılığının Kaldırılması Komitesi Sözleşmesinin 5. maddesinde herkesin bir devletin toprağı üzerinde serbest dolaşma ve oturma hakkına sahip olduğu belirtilmiştir³². Her birey kendi ülkesinden ayrılma ve ülkesin geri dönme hakkına sahiptir. Ancak Çin uluslararası anlaşmaları ve sözleşmeleri hiç sayarak Uygur Türklerinin gerçekleştirmiş olduğu seyahatlere birtakım engeller getirmektedir. Bu engeller 4 farklı alanda gerçekleşmektedir. Bunlardan ilki yurtdışı seyahatleri, ikincisi Çin içerisinde yapılan seyahatler, üçüncüsü Doğu Türkistan içerisinde yer alan şehirlerarası seyahatler ve son olarak dördüncüsü mahalle ve köyler arası seyahatlerdir.

Uygur Türkleri eğitim, din, ticaret, turizm ve akraba ziyareti başta olmak üzere çeşitli sebeplerle yurtdışı seyahatleri gerçekleştirirken pasaport engelliyle karşı karşıya kalmaktadır. Çin yasasına göre Çinli vatandaşlar istedikleri zaman pasaport almak için başvuru yapabilmektedir. Çin’de pasaport alma süreci bir hafta ila bir ay içerisinde sonuçlanırken, Uygur Türklerinin pasaport başvuruları bir sene ila 10 sene arasında sonuçlanmaktadır. Bu uzun bekleyiş sürecinin ardından birçok Uygur Türkü pasaport alamamaktadır. Pasaport alabilenler ise devlet tarafından görevlendirilmiş ve devlet ile iyi ilişkilere sahip kişilerden oluşmaktadır. Ayrıca Uygur Türkleri pasaport sürecinde birçok engeli, görevli memurlara verilen rüşvetler aracılığıyla aşmak zorunda olduğundan pasaport alabilmek çok masraflıdır.

“Benim dedem ben 17 yaşındayken hacca gidebilmişti. O dönem pasaport almak çok zordu. Dedem pasaport alabilmek için çok para harcadı. Şimdi ise pasaport almak tamamen yasaklanmış durumda. (GE2, Kaşgar)

³² <http://www.manisa.gov.tr/insan-haklari-evrensel-beyannamesi> Erişim: 15.05.2022

“Ben pasaport alabilmek için çok uğraştım. Ancak bir türlü başaramadım. Babam ülke dışında olduğu için bana pasaport vermiyorlardı. Başka kimlik filan ayarladım. Daha sonra annem bana sahip çıkan biri olsun diye evlendirmek istedi. Ancak ben Allaha çok dua ettim. Tam umudu mu yitirmişken. Herkese bir anda pasaport verilmeye başladılar. Ben pasaportumu aldığım günün akşamına hemen İstanbul’a bilet aldım. Çinliler geri alacak korkusu vardı. Hemen ertesi gün Türkiye’deydim. Çünkü ablamın pasaportu daha önce elinden alınmıştı. (GK8, Kaşgar / Yarkent)

“Çok başarılı bir arkadaşım vardı. İngiltere’de bir üniversitenin kimya bölümünden kabul almıştı. Uygurlar pasaport almak için başvurduklarında çok geri dönüş almaları çok uzun sürüyor. Ailesi suç işlemiş mi? kamplara girmiş mi? Her şeyi denetliyorlar ve %98 pasaport vermiyor. Arkadaşımı Uygur edebiyatı dersi aldığı için 3 ay boyunca beklettiler. Olumsuz cevap vereceklermiş ancak arkadaşımın annesinin tanıdığı bir Çinli aracı olduğu için pasaport vermişler. (GK1, Urumçi)

Doğu Türkistan’da Uygur Türklerinin pasaport almasının önünde birçok engel vardır. Bu engeller Uygur nüfusunun fazla olduğu güney bölgelerinde artarken, Çin nüfusunun fazla olduğu Urumçi ve çevresinde nispeten azaltılmaktadır. Bu doğrultuda Urumçi ve çevresinde yaşayan Uygur Türklerine belirli imtiyazlar sağlanarak yurt dışına seyahatlerine izin verilmektedir. Bu durum güneyde ve kuzeyde yaşayan Uygur Türkleri arasında gerginliklere sebep olmakta ve Uygur birliğine zarar vermektedir.

“Çinliler pasaport başvurularında Urumçi’de yaşayanlara göre bize daha fazla zorluk çıkarıyorlardı. Bu durum sebebiyle özellikle Kaşgar ve Hoten’de yaşayanlar Urumçilileri Çinlileşmekle suçluyordu. Urumçililerde bize “6 Şehirli” yani geri kalmış, bağnaz diyorlardı”. (GE10, Artuş)

Çin’de Uygur Türklerinin pasaport alması çok zor olduğu gibi aile ve akrabası hapiste ya da toplama kamplarında bulunan kişilerin pasaport almasına izin verilmemektedir. Hapishanede yakınları bulunan bireyler potansiyel suçlu olarak tanımlanmaktadır.

“Abim hapisten çıkana kadar sadece bana değil tüm akrabalarımıza pasaport vermediler. Abim hapisten çıktıktan ancak 2 yıl sonra ben pasaportumu farklı yollar aracılığıyla alabildim. Mesela ben pasaport almaya gittiğimde babamın adını Kasım olarak değil de Kasım can olarak söyledim. Çünkü Kasım Can’ı daha genç olarak düşünüyorlar. Onun dışında başörtümü buradaki gibi değil de arkadan bağlıyordum. Ben küçük yaşlarda Shangay’a gidip üniversite okuduğum için beni çok iyi tanımıyorlar. Yani yerli yönetimdekiler beni çok iyi tanımadığı için alabildim”. (GK13, Gulca)

Çin hükümeti farklı dönemler içerisinde farklı politikalar ortaya koymuştur. Bu doğrultuda hac ve umre dönemleri Çin polisleri tarafından Müslüman halkın pasaportlarına el koyulmaktadır (Tuna, 2012). Bu ve bunun gibi birçok sebeple uzun

yıllar Uygur Türklerinin pasaport almalarına ve kullanmalarına birçok engel çıkarılırken, 2015 yılının sonlarıyla birlikte tüm Uygur Türkleri pasaport almak mecburiyetinde bırakılmıştır. 2017 yılıyla birlikte ise pasaportlar tekrar toplanmış, bu süreç içerisinde yurt dışında yakınları bulunan vatandaşlar toplama kamplarına alınmıştır. Uygur Türklerinin bölgeden ayrılmasına engel olduğu gibi, güvenlik gerekçesiyle dünya vatandaşlarının Doğu Türkistan'ın birçok bölgesine gitmesi yasaklanmıştır.

“Ben geldikten sonra annemin pasaportu çıktı. Ancak daha sonra Çin (2017) yolları kapattı. Tam geleceği gün havaalanında tutukladılar. Yola çıkmadan beni aramıştı ve sesini son kez orada duydum. O günden haber alamıyorum. Kuzenimden aldığım bilgiye göre iki kızı Türkiye’de olduğu için anneme 10 senelik hapis cezası vermişler”. (GK8, Kaşgar / Yarkent)

“2015 yılının sonu 2016 başında herkese pasaport verdiler biranda. Almayanlara da zorla pasaport aldırıldılar. Biz o zaman bunun altında bir şey vardır diye almak istemedik. Sonra zaten alır almaz ailem bizi Türkiye’ye yolladı. Annem ve babamda aldı ancak diğer üç kardeşimin kimliği olmadığı için onlar alamadı”. (GK9, Hoten)

Pasaport almaya başaran Uygur Türkleri ise havaalanı işlemleri sırasında uyarılara maruz kalmışlardır. Bu uyarılar arasında başlıca Uygur derneklerine gitmeme, hac ve umre ziyareti yapmama ve dini faaliyetlerden uzak durma yer almaktadır. Bu uyarıları dikkate almayanlar ise geride bıraktıkları aileleriyle tehdit edilmişlerdir.

“Hava alanında beni sürekli Türkiye’de yer alan Uygur derneklerine gitmemem konusunda ve Hac ziyareti yapmamam konusunda uyardılar. Ayrıca sürekli ailemin burada olduğunu hatırlatıyorlardı. Açık açık tehdit etmiyor ama insan korkuyor” (GE15, Kaşgar)

Uygur Türklerinin yurtdışı seyahatleri kadar yurt içerisinde gerçekleştirdikleri seyahatlerin de önünde birçok engel bulunmaktadır. Çin vatandaşı olmalarına rağmen Çin içerisinde serbestçe seyahat etme hakları bulunmamaktadır (Oğuzhan, 2018). Kimliklerinde Uygur Türkü olduklarını belirten “Xinjiang” ibaresi olduğu ve kimlik numaraları 65 ile başladığı için Çin’in iç kesimlerine seyahat eden bir Uygur Türkü polisler tarafından sorgulanmakta ve otellere alınmamaktadır. Ticaret, eğitim veya bir başka sebeple Çin’in iç kesimlerinde bulunan Uygur Türkleri ise “Xinjiang misafirhanesi” adındaki polis ve istihbarat gözetimindeki yerlerde tutulmaktadır.

“Ben üniversitede gittiğimde Çin’in iç bölgesinin pasaportunu aldım. O yüzden benim ülke içi seyahatlerimde sorun olmuyordu. Ancak abim evlendikten sonra yengemle birlikte yaşadığım yere gelmek istediler. Otel bulabilmek için çok zorlandık. Kimlikleri 65 ile başladığı için almadılar”. (GK6, Kumul)

“Benim üniversiteden danışmanım başka bir şehre gittiğinde 2-3 polis hemen kapıya çalmış ve burada ne işiniz var diye rencide etmişler. Onun dışında annem babam beni ziyarete geldiklerinde yerleşebilecekleri otel bulamadılar. Geceyi parkta geçirmek zorunda kaldılar”. (GK4, Korla)

Sadece Çin içerisinde değil Doğu Türkistan içerisinde de Uygur Türklerinin özgürce seyahat etmelerinin önünde engeller bulunmaktadır. 2009 Urumçi katliamında tutuklanan Uygur Türklerinin büyük bir çoğunluğunun farklı şehirlerden Urumçi’ye geldiğini iddia eden Çin yönetimi şehirlerarası seyahatlerde denetimleri artırmıştır. Bu denetimlerde Uygur Türklerin telefon ve çantaları incelenerek özel alanları ihlal edilmektedir. Başka bir şehre yolculuk yapmak için yol ruhsat belgesi ve yeşil kart uygulamaları hayata geçirilmiştir. Bu belge ve kartı almak için Uygur Türklerinin karşısına birçok engel bulunmaktadır. Bu doğrultuda 19 ayrı birimden kaşeli ve imzalı onay alınması gerekmektedir (Oğuzhan, 2018). Bu uygulama sebebiyle sağlık, ticaret ve eğitim başta olmak üzere temel ihtiyaçlarını karşılamak için şehir değiştirmek zorunda kalan birçok Uygur Türkü mağdur bırakılmıştır.

“Şehirlerarası yolculuk yaparken dahi devlet tarafından pasaport ve kimlik kontrolleri yapılıyor. Ayrıca polisler sebepsiz yere telefonlarımızı kontrol için isteyebiliyordu. Telefonda milliyetçilik barındıran mesajlara ulaşılması yüzünden insanlar tutuklanıyordu. Bu yüzden annem ve babam seyahatlerinde yanlarına akıllı telefon veya kullandıkları telefonları almıyorlardı. Hiç kullanmadığımız yedek telefonlarla seyahat ediyorduk”. (GK1, Urumçi)

“Benim babam kamptan çıktığında gözleri görmüyor ve topallıyordu. Bizim yaşadığımız bölgede büyük bir hastane olmadığı için Urumçi’de bir hastaneye götürmemiz gerekti. Ancak kampa girenlerin yaşadığı şehirden çıkması yasak olduğundan onu Urumçi’ye götüremedik”. (GK4, Korla)

Seyahat kısıtlamaları son olarak ise mahalle, köy ve kasabalar arası yolculuklarda gerçekleşmektedir. Uygur Türklerinin başka bir mahalle ya da köyde bulunan bir yakınına ziyaret gerçekleştirmesi için bulundukları bölgedeki karakoldan izin alması gerekmektedir. İzin belgesi sırasında karakollar nereye gidecekleri ve ne kadar süre kalacakları hakkında bilgi verilmektedir. Bu doğrultuda Uygur Türklerinin aile ve akraba ziyaretleri gerçekleştirmelerinin önünde engeller bulunmaktadır.

“Dayım memur olduğu için Çinlilerin fazla olduğu bir sitede oturuyordu. Evleri bize çok yakın olmalarına rağmen onları ziyaret etmeden önce karakoldan izin almamız gerekiyordu. Bu yüzden dayım bizi bazen arabanın içinde gizlice götürüyordu”. (GK8, Kaşgar)

“Bir köyde yaşayan birisi başka bir köyde hastalanırsa oradaki hastaneye gidemez. Sadece Nüfusunun ait olduğu yerdeki hastaneye gidebilirsin”. (GE5, Hoten)

6.4.2. İletişim Özgürlüğü

Çin Halk Cumhuriyeti Anayasası'nın 35. maddesine göre; her vatandaşın düşüncelerini ve kanaatlerini söz, yazı, resim veya başka bir yolla bireysel ya da toplu bir biçimde açıklama ve yayma hakkının olduğu belirtilmesine rağmen, Çin yönetimi tarafından basın ve ifade özgürlüğü alanına kısıtlamalar getirilmiştir. İletişim alanında getirilen kısıtlamalar ile Uygur Türklerinin haber alma ve haber paylaşma hakları kısıtlanmaktadır. Özellikle 2009 yılında gerçekleşen Urumçi katliamından sonra uzun süre internetin bölgede kapalı tutulması iletişim özgürlüğü alanındaki kısıtlamalara en büyük örnek olarak ortaya çıkmaktadır. Ayrıca Çin'de tüm dünyanın kullandığı Google, Youtube, Facebook, Twitter, Whatsapp ve Instagram gibi uygulamaların yanı sıra Wikipedia ve BBC gibi haber sitelerine erişimde yasaklanmıştır. Bu uygulamalara alternatif olarak üretilen Wei Bo (微博), Wei Xin (微信), You Ku (优酷) ve Bai Du (百度) gibi uygulamalar ise devlet tarafından yoğun bir biçimde denetlenmektedir. 2014 yılıyla birlikte devlete bağlı Hacker grupları tüm dünyada yaşamını sürdüren Uygur Türklerini akıllı telefonları aracılığıyla total gerçek zamanlı bir denetime tabi tutmuştur (Doğu Türkistan Çocuk Raporu, 2021). Ayrıca Doğu Türkistan'da yayımlanan tüm gazete ve dergiler ÇKP ideolojine uygun bir biçimde yayın yapmaktadır. Bu doğrultuda Uygur Türklerinin dünya ile olan iletişimleri engellendiği gibi kendi aralarında iletişim kurmalarının, bilgi edinmelerinin ve örgütlenmelerinin de önüne geçilmiştir.

“İnternette şuan dünyanın kullandığı hiçbir şey yok. Youtube yok, Instagram yok, facebook yok... Dünya ile olan bağlantımız tamamen kesilmiş durumda. Ben zaten internete girebilseydim kendi tarihimi öğrenmek, araştırmak çok isterdim. Çin'de sadece Çin'in yapmış olduğu benzer sosyal medya uygulamalarına girebiliyorsun”. (GK1, Urumçi)

“Facebook, Youtube ve diğer uygulamalar yasak. Gerçekten çok sıkı denetimler var. Ben 2016 yılında Instagram açmıştım ve eve hemen polis gelmişti”. (GK4, Korla)

Çin'de sosyal medya uygulamaları tamamen kontrol altındadır. Bu uygulamalara dâhil olmak isteyen bireylerin, devlet tarafından kendi üzerlerine kayıtlı olan bir kod almaları gerekmektedir. Çin'de VPN kullanmak ise suç olduğundan devletin kontrolünde olan Çin Uygulamaları yerine tüm dünyanın kullandığı uygulamalara girmek ise büyük bir risk teşkil etmektedir. Bu risk Uygur Türkleri için çok daha

fazladır. Çünkü Uygur Türklerinin VPN kullanımı bölücülük suçu içerisinde değerlendirilmektedir.

“Hukuk alanında birçok ayırım söz konusu. Hâkimler Çinli vatandaşlar ve Uygur vatandaşlarını eşit şekilde davranmıyor. Benim bir arkadaşım sosyal medyada paylaşım yaptığı için hapis cezası aldı. Fakat benzer paylaşımı yapan Çinli arkadaşlarıma ceza verilmediğini gördüm”. (GE2, Kaşgar)

“VPN kullanarak sosyal medyaya girebiliyorduk. Ben mesela VPN aracılığıyla “diziizle.com” gibi sitelere Türkçe öğrenmek için girmiştım. Buraya girdiğim için üniversitedeki IP adresim kapandı. Şikâyet etmek için gittiğimde çalışan kişi ‘sen kilitlediğime şükret’ dedi. Benim yerime burada bir Hanzu olsaydı şimdiye çoktan okuldan atılmıştın dedi. Şimdilik sana uyarı veriyorum. Şikâyet etmeyeceğim bir daha kesinlikle böyle sitelere girme dedi ve korkumdan daha sonra hiç giremedim”. (GK3, Aksu / Onsu)

“Dünyada bilinen bütün sosyal medya uygulamaları Çin’de yasak. Ayrıca We Chat filan kullanmak için telefonunu götürüp kod alıyorsun. Kod almadan kullanırsan cezası var”. (GK9, Hoten)

İletişim alanında gerçekleştirilen kısıtlamalar ve kontrollerin yanı sıra Uygur Türklerinin yurt dışında yaşayan aile, akraba ve yakınlarıyla görüşmeleri yasaklanmıştır (Kul, 2019). Bu yasaklar ile Çin yönetiminin, bölgede sürdürdüğü politikaların dünyada duyulmasının önüne geçmeyi planladığı tahmin edilmektedir. Bu doğrultuda 2017 yılının başlarıyla birlikte Türkiye ve farklı ülkelerde yaşayan Uygur Türklerinin büyük bir çoğunluğu ailelerinden haber alamamaktadır. Sadece devlete yakın kişiler ve aileleriyle gizli bir biçimde iletişime geçmeyi başaranlar ailelerinden haber alabilmektedir. Ayrıca devlet gözetiminde devletin propagandasını yapmak adına bazı kişilerin aileleriyle görüşmelerine izin verilmektedir.

“Ben ailemle 2017’den beri hiç görüşemedim. Yaklaşık 4 yıldır hiç kimseden haber alamıyorum. Sevdiklerimin canından endişe duyuyorum. Doğru olduğunu bilmiyorum ama duyduğuma göre ablam ve kızı toplama kamplarına alınmış. Bir diğer ablamın oğlu ise 3,5 yıl yatıp çıkmış. Onları ne yaşadıklarını dolaylı yollardan öğrendiğim için sağlık durumları hakkında bir bilgiye sahip değilim. Çin’in iç kesimlerinde yaşayanlar filan veriyor bu bilgileri. İki üç vasıtayla geldiği için neyin doğru neyin yanlış olduğunu bilemiyorum. Ancak tek gerçek ailemle 4 yıldır ailemin sesini duymadığım”. (OE4, Hoten)

“2017 Ekim ayında en son anne ve babamla konuşmuştım. Bu konuşmada babam bir daha bizi araba, bir süre konuşmayalım dedi. Abimle We Chat üzerinden konuşuyorduk. Son konuşmamda bir süre konuşmamız gerektiğini söyledi ve beni engelledi. Yaklaşık 2 yıl görüşemedik. Daha sonra 2019 yılının ortalarında ablam We Chat’ten beni ekledi ve daha sonra konuşabileceğimizi söyledi. Daha sonra ayarladık ve görüştüm. Ancak kısa bir süre sadece 5 dakika görüştüm. İyi misin? İyiyim filan bu kadar. Daha sonra ablam ayda bir filan görüşebiliriz diye yazıyordu. Ben direk onları arayamıyordum. Onlar

arayabilirsin diye yazınca arıyordum. Konuşmamız sırasında ailem sürekli ÇKP bize çok iyi bakıyor filan diyordu. Alakasız yerlerde Çin övgüsüyle karşılaşıyordum. Bunlar ezbere kullanılan, slogan cümlelerdi. Ayrıca ben 2019’da annem, babam ve kız kardeşimle görüşmeme rağmen abimle hiç görüşemedim. Aileme abim nasıl diye sorduğumda sadece iyi yanıtını veriyorlar”. (GE10, Artuş)

Yurt dışında yaşayan tüm Uygur Türklerinin aileleri, akrabaları ve yakınları onları sosyal medya hesaplarından engellemiştir. Engellemeyenler ise bu kişilerle iletişime geçmemeye özen göstermiştir. Bu doğrultuda sosyal medyada ailelerine ulaşabilen Uygur Türkleri kendi aralarında geliştirdikleri şifreler ile ailelerinden haber almaya çalışmışlardır. Çine yakın olan kişiler ise aileleriyle konuşurken sadece Çince konuştuklarını ve siyasi hiçbir şey konuşmadıklarını dile getirmişlerdir.

“2017 yılından beri bir kere dahi görüşemedim. Arkadaşlarım beni o günden sonra We Chat’ten silmeye başladılar. Beni silmeyen sadece kuzenim vardı. 5-6 ay önce oda sildi. Onunla da konuşsam da onun paylaşımları üzerinden memleketimin ailemin durumları üzerinde tahminlerde bulunuyordum. Birde ilkokul arkadaşım vardı oda beni silmemiş. Herhalde yurt dışında olduğumdan haberi yok. Silmesin diye onlara da kesinlikle mesaj atmıyorum. En azından mahallemi bir nebze olsun görebiliyorum. İlkokul arkadaşlarımdan bir tanesi şimdi polis oldu. O 2017’de bana buradaki kimseye bir nokta dahi yazma diye söylemişti. Çünkü yurt dışından biriyle mesajlaşanların eğitime (toplama kamplarına) alındığını söylemişti. (GE12, Kaşgar)

“Yakınlarımla yaşadığını profil fotoğraflarını değiştirmesinden anlıyorum. Kardeşim her hafta Cuma günü profil fotoğrafını düzenli olarak değiştiriyor. Seçtiği fotoğraflarda bana bir şeyler anlatmaya çalışıyor. En son Prison Break dizisinden bir resim koymuş herhalde toplama kamplarıyla ilgili bir şeyler anlatmak istiyor”. (GK3, Aksu / Onsu)

6.5. Toplama Kampları ve İşkence

Doğu Türkistan’da asimilasyona direnç gösteren Uygur Türkleri toplu gözaltı ve tutuklama uygulamalarıyla karşı karşıya kalmıştır. Kendi dilini, dinini ve kültürünü yaşattığı için tutuklanan birçok insan toplama kamplarına alınmıştır. Suçlu bulunan kişilerin toplama kamplarına alınma sebepleri ise “yeniden eğitim” olarak açıklanmıştır. ÇKP’ye göre yeniden eğitim komünist ideolojiyi benimsemekten geçmektedir (Karluk, 2019). Bu doğrultuda Uygur Türkleri işlemedikleri suçları kabul etmiş, etmeyenlere ise hem psikolojik hem de fiziksel şiddet uygulanmıştır. Uykusuz bırakma, düzenli şiddet, aşağılama bu uygulamalardan sadece bazılarıdır.

“Ben dini bir ailede doğdum. Ailemdeki herkes küçüklüğümde beri hapisten çıkamıyordu. Bende 15 sene hapiste yattım. Beni sadece siyah bir elbise giydiğim ve dini eğitim aldığım için hapse attılar. Hapiste bize turuncu bir kıyafet giydireyorlardı ve zorla çalıştırıyorlardı. İş olmadığı zamanlarda ise sabahdan akşama kadar elimizde kelepçeyle demir sandalyede oturuyorduk. Hapisten çıkmadan önce gururlarımızı inceltmek için çırlıçıplak bir biçimde koğuşlara koyuyorlardı. Ailemdeki herkesin kimliklerinde siyah noktalar vardı. Ben hapisten çıktıktan sonra eşim ve akrabalarımınla görüşmek istediğimde sadece 15 dakika izin veriyorlardı. Bir kardeşimi hapiste öldürdüler”. (OK3, Hoten)

“Benim Çin zindanlarında bulunan bir arkadaşım vardı. Anlattıklarına göre çok fazla işkence varmış. Ben arkadaşımı gördüğümde hapisten çıkmasının üzerinden 3 sene geçmesine rağmen parmakları çok kötüydü. Tırnaklarının çoğunun yarısı yoktu. Biz daha sonra hep birlikte yüzmeye gittik. Ancak o bizimle havuza girmedi. Daha sonra sırtını gördüğümde havuza girmemesinin sebebini anladım. Sırtı tamamen yara izleriyle doluydu. Yani yarasını göstermemek için havuza girmemiş. Hapishanede suçu sana atıklarını söyledi. Mesela benim arkadaşımı bölücülük yapmakla suçlamış ve bir kâğıt imzalatmak istemişler. İmzalamadığı için bu işkenceleri görmüş. Günlerce tırnak koparma, tırnak arasına kızgın çivi sokma, elektrik verme ve penisine bir şey sokma gibi işkencelerle karşı karşıya kalmış. Onun dışında sopalama filanda varmış. Bu işkenceler hüküm giyene kadar devam etmiş. Bu arkadaşımızda daha sonra 3,5 yıl cezaya çarptırılmış. Hüküm giydikten sonra ise işkencelerin çok nadir olduğunu söyledi. Arkadaşım iyi Çince bildiği için kendini ifade edebildiğini ve durumunun daha iyi olduğunu söyledi. Ancak Çince bilmeyen Uygurlara daha sert işkencelerin yapıldığını gözleriyle gördüğünü söyledi. Gardiyanların bir arkadaşının üzerine büyük tuvaletini yaptığını görmüş. Sadece canını yakmak değil, onurunu da kırmak istiyorlar. Arkadaşımın suçu ise kayıtlara yasaklı bir kitap bulundurmak olarak geçmiş. Evinde yasaklı kitaplardan notlar bulundurduğu için tüm bu işkenceleri görmüş”. (GE12, Kaşgar)

Çin yönetimi hayata geçirdiği politikalarla yurt dışında yakını olan milyonlarca insanı toplama kamplarına almıştır (Avcı, 2018). BM raporlarına göre 1 milyondan fazla, gayri resmi verilere göre 5 milyona yakın insan toplama kamplarında bulunmaktadır. Toplama kampları aracılığıyla yurt dışında bulunan birçok insanı ülkelerine geri dönmeleri konusunda tehdit etmiştir (Kul, 2019). Yakınlarının bu kamplara alınacağı düşüncesiyle birçok insan ülkesine dönerken, birçok insan ülkelerinde maruz kaldığı uygulamaları anlatmaktan çekinmiştir.

“Ailemdeki herkes ben buraya geldikten sonra tutuklandı. Toplam 18 tane torunum vardı. Onlarında arasında çok küçük olanları bile kampa götürdüler. Bir keresinde We Chat üzerinden görüntülü konuşmamıza izin verdiler. Beni sürekli gelmem konusunda tehdit ediyorlardı. Gelmezsen hepsini öldürürüz ve kampa atarız dediler. Kızım benim gitmeme izin vermedi. Yoksa gidecektim”. (YE1, Turfan)

Gözaltı, tutuklama ve toplama kamplarında gerçekleştirilen insanlık dışı uygulamalar çocuk, yetişkin ve yaşlı ayırt etmeksizin uygulanmaktadır. Bu bağlamda 18 yaşından küçük olan çocuklar ve yaşlılarda işkencelere maruz kalmıştır. Kamplarda uygulanan işkencelere dayanamayan birçok insan hayatını kaybetmiş, birçoğundan ise haber alınamamıştır. Toplama kamplarında hayatlarına kaybeden bireylerin cenaze namazlarının kılınmasına izin verilmediği gibi, cenazelerinde yakınlarına teslim edilmediği görülmüştür (Oğuzhan, 2018).

“Ben Hoten’de yaşıyorum. Doğu Türkistan’ın en sıkı yönetilen bölgelerinden bir tanesi. Bu yüzden çocukluğumdan beri çok şey yaşadım. Mesela kuran okuduğum için 9 yaşında hapse girdim. Uzun süre karakolda kalmak zorunda kaldım. 9 yaşında olmama rağmen ellerime kelepçe taktılar. Beni karakola götürür götürmez dövmeğe başladılar. Ardından dizlerimin üzerinde soğuk betonun üzerinde saatlerce beklettiler. Dizlerim yara oldu, hala izlerini taşıyorum”. (GK9, Hoten)

“Bir kardeşimi hapiste öldürdüler. Cenazesini almak için çok uğraştık ancak vermediler. Daha sonra bizi de içeri alırlar korkusuyla sessiz kaldık”. (OK3, Hoten)

6.6. Damgalama, Dışlama ve Kültürel Değişme

Damgalama kavramı geçmişten günümüzü toplumda, kişiler arası ilişkilerde yer alan dışlayıcı, küçümseyici, ötekileştirici, itibarsızlaştırıcı, gözden düşürücü, aşağılayıcı ve ayrıştırıcı ifadeleri ortaya incelemektedir. Bu doğrultuda damgalama; kişinin tam kabul görmesine engel olan, aktörün değerini düşüren fiziksel ve toplumsal işaretlerin bütünü olarak tanımlanmaktadır (Slattery, 2014). Damgalama örnekleri birçok farklı toplumda, farklı dönemlerde ve farklı şekillerde ortaya çıkmıştır. Günümüz dünyasında damgalama ve dışlanmanın görünürlüğünü artırdığı ülkelerden bir tanesi Çin olarak ortaya çıkmaktadır. Çine bağlı en büyük özerk bölgelerinden olan Doğu Türkistan’da Uygur Türkleri gündelik ve toplumsal hayatta, somut ve soyut damgalara maruz kalmaktadır. Bu bağlamda Doğu Türkistan’da yaşayan milyonlara insanın kimliklerine siyah nokta konulmuştur. Kimliklerde bulunan siyah noktalar kişi ya da yakınlarının suçlu olduğunu ifade etmektedir. Bu siyah noktalar sebebiyle Uygur Türkleri seyahat, eğitim, sağlık ve iş alanlarında çeşitli problemlerle karşılaşmıştır.

“Doğu Türkistan’da bir kişi suçlandığında leke gibi bir aileye yapışıyor ve herkes suçlanıyordu. İnsanlar etnik bölücünün çocuğu diye işe, okula alınmıyor.

Kimliklerimizde siyah nokta olduğu için polisler, müdürler ve patronlar kötü davranıyordu”. (GK4, Korla)

“Bizim kimliklerde siyah nokta olması bizlere çok zorluk çıkarıyordu. Özellikle bir yerden bir yere giderken çok sıkıntı yaşıyorduk. Doğu Türkistan’da çok fazla kontrol noktası var. Siyah noktası olanları çok uzun süre bekletiyorlar. Bu yüzden çok fazla evden çıkmak istemiyordum”. (GK9, Hoten)

“Ben 2013 Çin’den kaçabilmek için başkalarının kimliklerini kullandım. Sınır eyaletlerine geldikten sonra dağları kullanarak Çin’den kaçabildim. Ben hapis yattığım için kimliğimde siyah nokta vardı. Hiçbir yere gidemiyordum”. (İGE1, Kaşgar)

Robert Ezra Park Japonların ve Afrikalıların Amerikan kültürünü edinmede İtalyanlar, Ermeniler ve Slavlar kadar yetkin oluşunu söylemiştir. Ancak sorun Japonların zihin yapılarında değil fiziksel yapılarındadır. Japonların fiziksel yapıları içerisinde ayırt edici bir ırksal damgalanma, ırksal üniforma taşımaktadır (Park & Burgess, 2017). Bu farklılık Amerika’da Japonların Asimilasyonunu engellediği gibi toplum içerisindeki entegrasyonunu da engellemektedir. Çin içerisinde de benzer bir durum söz konusudur. Uygur Türklerini Han Çinlilerinden ayıran fiziksel özellikler onların asimilasyonuna engel olduğu gibi ülke içerisinde özümsemelerine de engel olmaktadır. Bu doğrultuda Uygur Türklerinin dini ve kültürel yapılarının yanı sıra fiziksel yapılarındaki farklılıkta damgalanmalara maruz kalmalarına sebep olmaktadır.

Siz baktığınızda anlamasanız bile biz Çinlilerden çok farklıyız. Ben bir Çinliyi gördüğümde hemen anladığım gibi Çinlide beni görse Uygur olduğumu anlar. Göz yapılarımızın farklı olmasının yanı sıra Uygur Türkleri Çinlilere göre daha uzun ve daha heybetli olurlar. Bu sebeple şehir değiştirirken filan daha kimliklerime bakmadan bizi bir kenara ayırıyorlar. (GK3, Aksu / Onsu)

Uygur Türkleri fiziksel damgalamaların yanı sıra toplumsal damgalamalara maruz kalmaktadır. Çin’in iç bölgelerinde uygulanan propagandalar sebebiyle Uygur Türkleri “Hırsız, ilkel, terörist ve pis” damgalamalarına maruz kalmıştır. Sosyal medya ve iletişim organlarında yapılan propagandalar ile Uygur Türkleri kamusal alanda kaçınılması gereken millet konumuna dönüştürülmüştür. Bu dönüşüm sürecinde propagandaların yanı sıra Doğu Türkistan’dan kaçırılarak Çin’in iç kesimlerine götürülen çocuklar etkili olmuştur. Çince bilmediği için derdini anlatamayan bu çocuklara hırsızlık eğitimi verilerek hırsızlık yaptırılmıştır. Bu doğrultuda Doğu Türkistan’da çocuk kaçırma olayları her geçen gün artış göstermektedir. Nüfus politikası sebebiyle uygulanan çocuk kısıtlamaları sebebiyle çocuklarına kimlik alamayan aileler çocuklarının kaçırılmasını şikâyet bile edememektedir.

“Pekin’de dilencilik ve hırsızlık yapan çocukların çoğu Çinlilerin kaçırdığı Uygurlu çocuklardan oluşuyordu”. (İGE3, Artuş)

“Çin’in içbölgesine hırsızlık yaptırılmak için kaçırılan çocuklar benim olduğum dönemde çoktu. Bunun üzerine Çin’de büyük propagandalar yapıldı. Uygurlar hırsızdır, kavgacıdır dediler. Bu yüzden biz Çin’de otobüse bindiğimiz Çinliler hemen ellerini ceplerine koyuyor, telefon ve cüzdanlarını kontrol ediyordu”. (GE2, Kaşgar)

“Ben sadece kendi mahallemden kaçırılan 4-5 tane çocuk olduğunu biliyorum. Bir tanesi yıllar sonra tekrar geldi. Geldiğinde çok çarpıcı şeyler anlattı. Bunları ilk kaçırdıklarında ellerini sıcak suya basıp ortadaki 2 parmaklarını denkleştirmişler. Küçük çocukların kemikleri daha narin oldukları için her gün parmaklarını sıcak suya basıyorlarmış. Amaç ise ortadaki üç parmağı eşitleyip çubuk olarak kullanmalarını sağlamak. Ben baktığımda ise bu çocuğun üç parmağının aynı olduğunu gördüm”. (GK3, Aksu / Onsu)

Uygur Türklerine yönelik toplumsal hayatta tekrarlanan damgalamalar ve nefret söylemleri dışlanma ve ayrımcılık kavramlarını ortaya çıkarmaktadır. Ayrımcılık en genel tanımı itibarıyla toplum içinde bulunan bir gruba veya grubun üyelerine karşı önyargıdan beslenen olumsuz tutum ve davranışların tamamının bir yansıması olarak ortaya çıkmaktadır. Bu kavram içerisinde kişinin bir grubu ya da bir görüşü savunması, hatta bir gruba ait olması ayrımcılığın temel sebeplerden birini oluşturmaktadır. Yani ayrımcılık bizi biz yapan kendi grubumuza özgü yapılardan beslenen önyargılardan kaynaklanmaktadır (Göregenli, 2013). Bu doğrultuda Çin’de Uygur Türklerine yönelik gerçekleştirilen ayırım ve dışlamanın bir sebebi yoktur. Uygur olduklarını belirten 65 sayısı ile başlayan kimlik numaralarına sahip olmaları yeterlidir. Uygur Türkü oldukları için otellerden, iş alanlarından ve eğitim hayatından dışlanmışlardır.

“Doğu Türkistan’da Uygurlar genellikle tüccarlık, çiftçilik ve hayvancılık yapmaktadır. Çünkü sen ne yaparsan yap güzel işleri sana vermezler. Teyzemin oğlu bütün eğitimini Çinlilerin okulunda aldı. Çok iyi Çince bilmesine rağmen onu işe almadılar. Uygur olduğu için hep kötü işleri veriyorlardı. Daha sonra kendi işine alınmadığı için tüccar oldu”. (GK8, Kaşgar / Yarkent)

“Ben 2012 yılında Şanghay’a gittiğimde bir otelde kalmak istedim. Benim sakal ve bıyıklarım olduğu için oradaki kız Hello diye geldi. Otelde boş odanın olup olmadığını sorduğumda ise var diye cevap verdi. Daha sonra ben kayıt yaptırmak için kimliğimi verdiğimde ise Xinjianglı dedi ve boş odasının olmadığını söyledi. Yabancı olsaydım oda alabilecektim ancak Çin vatandaşı olmama rağmen alamadım”. (GE12, Kaşgar)

“Oda işi gereği şehirlerarası fazlasıyla yolculuk yapıyordu. Şirketleri biletleri ekonomiden Business Klasse yükseltmiş. Uçağa bineceği zaman arkadaşımı durdurmuşlar ve Business te yolculuk yapamayacağını söylemişler. Diğer şirket yöneticileri itiraz etse bile Uygur olduğu için onu geçirmemişler”. (GK6, Kumul)

Ayrımcılıkla ilgili yapılan birçok araştırma, ayrımcılığın sadece kısıtlamalar ve engeller ile sözel alanda kalmayıp şiddete ya da cinayete ulaştığı bireyin en temel hakkı olan yaşam hakkını elinden aldığını göstermektedir (Çınar, 2013). Bu durum ayrımcılığın görmezden gelinerek meşrulaştırılmasından kaynaklanmaktadır. Doğu Türkistan’da ayrımcılığı şiddete dönüşmesinden dolayı birçok insan hayatını kaybetmektedir. Hayatını kaybeden bireylere yönelik terörist ve hırsız gibi damgalamalar ayrımcılığı ve şiddeti meşrulaştırmakta ve yinelenmesine sebep olmaktadır.

“Ben üniversiteye gidene kadar tüm sağlık masraflarımızı kendimiz ücretini vererek yaptırдық. Onun dışında paran yoksa ilgilenmiyor. Benim babamın kuzeni ve çocuğuna bir Çinli arabayla çarpıp gitmiş. Daha sonra bunun sorumluluğu bana kalacak deyip tekrardan üzerinden geçmiş. Bizi insan olarak bile görmüyorlar. Yaşarsa hastane masraflarını karşılamaktan korktuğundan ikisini de öldürdü. Ufak bir tazminat ödeyip kurtuldu”. (GK4, Korla)

“Bir tane Çinli benim dayıma çarpmıştı. Çarpan kişi hastane parası çok pahalı olduğu için arkasını tekrar dönmüş ve öldürme amaçlı üzerinden bir kez daha geçmiş. Ancak hiç hapisanede yatmadı. Biz buna birazcık isyan ettik. Bizi milliyetçi, bölücü olmakla tehdit etti ve sessiz kaldık. Adam hapis cezası bile almadan kurtuldu. Bir Uygur Çinliye çarparsa ise kasten adam öldürme suçundan içeri alıyorlar”. (GK3, Aksu, Onsu)

Asimilasyon sonucu azınlık konumunda bulunan etnik grupların üyelerinde bireysel ve kültürel alanda değişimler olduğu görülmektedir (Karakaş, 2015). Gündelik aktivitelerde, dini ritüellerde, toplum dilinde, geleneklerde ve adetlerdeki değişimler bu duruma örnektir. Bunun yanı sıra asimilasyon, bir etnik grubun üyelerini diğerlerinden ayıran harici işaretleri bir bir ortadan kaldırmaktadır. Etnik grupların farklılıklarının yerini aynılıkların almasına sebep olmaktadır (Park & Burgess, 2017). Bu doğrultuda özellikle Çin nüfusun fazla olduğu şehirlerde, Çin düşüncesinin hakim olduğu okullarda ve modernleşmenin yoğun olduğu şehirlerde bireylerin etnik kimliğini açığı çıkaran ritüellerden ve aktivitelerden uzaklaştığı görülmektedir. Urumçi ve çevresinde yaşayan Uygur Türklerinin ve Çinin iç bölgelerine eğitim alan öğrencilerin Çin düşünce yapısına yaklaştığı, dini ritüellerden uzaklaştığı, adet ve gelenekleri dönüştürdüğü görülmektedir.

“Urumçi’de yaşayan Uygur Türkleri güney bölgelerde yaşayanlara göre gerçekten çok farklı. Düşünce yapımızın yanı sıra, kılık kıyafet konusunda da farklı düşünüyoruz. Tabi ki iki tarafında kendine göre haklı yanları vardır. Ancak biz mini etek filan giyiyoruz, çok namaz kılmıyoruz diye bizi suçlamaları çok

saçma. Ben dinimin gereklerini biliyorum fakat kapanmak istemiyorum”. (GK1, Urumçi)

“Urumçi’de yaşayan birçok insanın söylediklerini bile anlamak çok zor. O kadar fazla Çinleşmişler ki konuşma sırasında bunun Uygurcası neydi filan diyorlar. Onun dışında biz Çinlilerin yemeklerini yiyemeyiz ama onlar artık alışmış. Kılık kıyafetlerini filanda dikkat etmiyorlar. Üniversite yıllarımda bunu fazlasıyla gördüm. Urumçi ’den gelen birçok arkadaşım hiç dikkat etmiyordu. Bunda tabi ki Çin’in iç bölgelerinde olmamızın da büyük etkisi var”. (GE12, Kaşgar)

7. SONUÇ

Bu çalışma Çin'in uyguladığı politikalar sonucu Türkiye'ye (Ankara ve İstanbul) göç etmek zorunda kalan Uygur Türklerinin karşılaştığı sorunların ortaya çıkarılması ve bu sorunların görünür hale getirilmesi amacıyla hazırlanmıştır. Bu doğrultuda nitel araştırma yöntemlerinden fenomenolojik araştırma deseni çerçevesinde Ankara ve İstanbul illerinde yaşamını sürdüren 25 Uygur Türkü ile derinlemesine mülakat yapılmış ve bu mülakatlardan elde edilen bulgular analiz edilmiştir.

Çin devleti içerisinde 400'den fazla etnik yapı bulundurmaktadır. Çin resmi kayıtlarına göre bunlardan birçoğu günümüze kadar varlığını koruyamamış ve Çin potası içerisinde erişmiştir. Çin devleti tarafından varlığı kabul edilen 56 etnik azınlıktan ise birçoğu dil, din, kültür ve yaşam biçimi bakımından Çinlileşmiştir. Batıda modernleşme ile varolan modern ırk ve millet anlayışı Çin içerisinde Sino-centric veya Han-centric (Çin merkezci) bir biçimde uzun yıllar öncesinde varlığını göstermektedir. Çin merkezci anlayış içerisinde Han Çinlileri daima merkeze konulmuş ve diğerleri öteki olarak değerlendirilmiştir. Kültürel özgüveni tam olan ve ötekileri küçümseyen, damgalayan, aşağılayan ve dışlayan bu düşünce yapısı geçmişten günümüze varlığını sürdürmektedir. Bu doğrultuda öteki ile olan sınır çok sert bir biçimde çizilmiş, öteki politikası bu doğrultuda belirlenmiştir. Ötekiyi tehdit olarak gören bu yapı içerisinde etnik azınlıkların Çin medeniyeti içerisinde erimesi ve kaybolması gerektiğine inanılmıştır. Bu bağlamda Uygur Türkleri başta olmak üzere azınlık konumunda bulunan tüm milletlere etnik, dini ve toplumsal alanda baskılar uygulanmıştır. Çin potası içerisinde erimeyi reddeden topluluklar ülkelerini terk etmek ya da baskılara boyun eğmek mecburiyetinde kalmıştır. Bu doğrultuda azınlıkların terk ettiği ya da asimilasyona uğradığı bölgeler Çin toprağı olarak nitelendirilmiştir. Bu bölgelerin başında Çin'in "iç meselemiz" olarak tanımladığı Doğu Türkistan (Xinjiang) yer almaktadır.

İslam tarihinin ilk kaynaklarında, İran ve Hint tarihine ait belgelerde ve batılı metinlerde bölge Türkistan olarak nitelendirilmektedir. Ünlü Rus Türkolog Biçurin Nikita Yakovleviç; "Hazar Denizi ve Kuh-ı Nur Dağları arasında bir millet yaşar. Bu milletin dili Türkçe, dini ise İslam'dır. Bu insanlar kendilerini Türk olarak takdim ederler ve onların ülkesi Türkistan olarak anılır." İfadesiyle tarih boyunca bölgede

Türklerin yaşamını sürdürdüğünü ortaya koymuştur (Yakovleviç, 2019). Çin'in diğer milletlere karşı kendini korumak için inşa ettiği Çin Seddi ise Doğu Türkistan'ın Çin sınırları içerisinde kalmadığının tarihi kanıtıdır. Çin Seddi tarihi bir sınır niteliği taşımakta ve Doğu Türkistan bu sınırların dışında yer almaktadır. Çin devleti tarafından bölgeye “yeni kazanılan toprak” anlamına gelen “Xinjiang” adının verilmesi bölgenin işgal altında olduğunun bir başka göstergesidir. Tüm tarihi bilgilere ve kanıtlara rağmen Çin devleti bölgenin tarih boyunca Çin hâkimiyetinde olduğunu iddia etmekte ve iddialarını gerçekleştirmek için çeşitli azınlık politikalarını hayata geçirmektedir. Bu doğrultuda ilk olarak demografik yapıya devlet eliyle müdahaleler gerçekleştirilmiştir. Çin genelinde hayata geçirilen tek çocuk politikasıyla azınlık konumunda bulunan Uygur Türklerinin nesillerini geleceğe taşımalarının önüne büyük bir engel getirilmiştir. Zorunlu kürtaj, doğum kontrolü ve kısırlaştırma uygulamaları ile kadın bedeni üzerindeki tahakküm artmış, Uygur Türklerinin çoğalma hakları kısıtlanmıştır. Demografik yapının değişmesine yol açan bir diğer uygulama ise Çin'in iç kesimlerinden Doğu Türkistan'a (Xinjiang Otonom Bölgesi) doğru gerçekleştirilen göçlerdir. Devlet teşvikiyle Çin'in iç kesimlerinde yaşamını sürdüren milyonlarca Han Çinlisi bölgeye göç ettirilmiştir. Bu doğrultuda 1949 yılında %6 olan Çin nüfusu, 1995 yılında %38'e çıkmış, 2002 yılında ise %41'e ulaşmıştır. Günümüzde ise net veriler bilinmemesine rağmen Han Çinli nüfusunun Uygur Türklerinin nüfusunu geçtiği iddia edilmektedir³³. Dışardan bölgeye doğru gerçekleşen göçler kadar, Doğu Türkistan'dan Çin'in iç kesimlerine ve yurt dışına doğru gerçekleştirilen göçlerde demografik yapıyı doğrudan etkilemektedir. Hashar³⁴ vb. uygulamalar ile Uygur Türkleri zorunlu olarak bölgeden ayrılmaktadır. Uygur Türklerinin Doğu Türkistan'dan ayrılmasına sebep olan bir diğer etken ise ekonomiktir. Öz yurtlarında kalifiye işlerin ve istihdamın büyük oranda Han Çinlilerine sağlanması tarım, hayvancılık ve esnafılık dışında işlerle ilgilenmek isteyen Uygur Türklerinin bölgeden uzaklaşmasına yol açmıştır³⁵. Ayrıca milyonlarca Uygur Türkünün toplama

³³ Çin bölgeyi kapalı bir kutu haline getirdiğinden net verilere ulaşılamamaktadır.

³⁴ Doğu Türkistan'da yaşamını sürdüren çiftçi ailelerin çocuklarının 14-21 gün arasında tarım, altyapı ve kamu hizmetlerinde çalışmak üzere zorunlu olarak ailelerinden ayrılma durumudur.

³⁵ Kalifiye işlerin büyük çoğunluğunda Çince bilmek, Çin okullarından mezun olmak gibi şartlar arandığından Uygur Türkleri bu işlere girememektedir. Bir diğer sebep ise iş alımlarında etnik köken şartı istenmesidir. Bütün şartları yerine getirmesine rağmen Uygur olduğu için işe giremeyen birçok insan bulunmaktadır.

kamplarına alınması, birçoğunun tek çocuk politikası sebebiyle kimliksiz bir biçimde hayatını sürdürmesi bu insanların akıbetini ve demografik yapıyı etkilemektedir.

Çin yönetimin uyum olarak nitelendirdiği ancak asimilasyon sürecine kadar uzanan uygulamaların hayata geçirildiği alanlardan bir diğeri ise eğitim olarak karşımıza çıkmaktadır. Eğitim, devletin düşünce yapısını geniş kitlelere ulaştırabileceği en önemli ideolojik aygıtlardan bir tanesidir. Eğitim alanına yapılan müdahaleler ve değişiklikler ile devlet ideolojisine uygun nesiller yetiştirilmektedir. Doğu Türkistan’da eğitim alanında yapılan müdahalelerin başında alfabe yer almaktadır. Kısa bir dönem içerisinde üç farklı alfabe değişimi gerçekleşmiştir. Bölgede uzun yıllar varlığı sürdüren Arap alfabesi yerine ilk olarak Kiril alfabesi, daha sonra ise Latin alfabesi kullanılmıştır. Daha sonra ise tekrardan Uygur Türklerinin Eski Türkçe olarak niteledikleri Arap alfabesine geçilmiştir. Devlet eliyle gerçekleştirilen bu değişimler nesiller arasında iletişime engel olmuştur. Dilin yozlaştırılması ve içerisinde boşaltılması sebebiyle eski metinler günümüz gençlerine ulaşamamıştır. Ayrıca Ana dilde eğitimin karşısına getirilen engeller, Çince derslerinin artırılması, ders içeriklerine yapılan müdahaleler, başarılı öğrencilerin bölgeden uzaklaştırılması ve Çin temelli bir eğitim alması yeni neslin tarihinden, kültüründen ve dilinden uzak bir eğitim almasına sebep olmuştur.

Azınlık politikalarının sert bir biçimde uygulandığı bir diğer alan ise dindir. Çin yönetimi dini “afyon” olarak nitelendirdiği için, deyim yerindeyse Doğu Türkistan’da İslam dinine karşı bir savaş açmıştır. Bu doğrultuda bölgede bulunan birçok cami kapatıldığı gibi birçoğu ise işletme ve domuz ahırına dönüşmüştür. Ayrıca din alanına getirilen yasaklar ile Uygur Türklerinin ibadet etmelerinin önüne geçilmiştir. Bu doğrultuda kadın, çocuk, öğrenci ve memur başta olmak üzere halkın büyük bir kısmına ibadet yasağı getirilmiştir. Sekülerleşmiş bir nesil yaratmak adına bölgede dini eğitim almak ve vermek yasaklanmıştır. Bu doğrultuda evlerde dini kitap bulundurmamak, Yeni doğan çocuklara Muhammed ve Rabia başta olmak üzere dini isim koymak ve toplum içerisinde dini simgelerle (başörtüsü) bulunmak yasaklanmıştır. Kısaca toplumsal hafızayı dinç tutabilecek, Çin merkezci bir asimilasyona engel olabilecek tüm dini uygulamalar yasaklanmıştır. Bu yasaklara riayet etmeyen Uygur Türkleri ise önemli hukuki ve gayri hukuki yaptırımlarla karşı karşıya bırakılmıştır.

Çin azınlık politikaları çerçevesinde bölgeyi kapalı bir kutu haline getirilmesi planlanmıştır. Uygur Türklerinin dünyadan haber almaları engel olduğu gibi, bölge halkının da dünyadan haber almasının önüne geçilmiştir. Bu doğrultuda seyahat ve iletişim alanlarına kısıtlamalar getirilmiştir. Kimliklerinde siyah nokta olan insanların yanı sıra akrabaları toplama kamplarında bulunan insanların ülkelerinden çıkmaları yasaklanmıştır. Eğitim, din ve ekonomi sebebiyle yurt dışına çıkan Uygur Türkleri ise aileleri vasıtasıyla tehdiye uğramıştır. Bu bağlamda bölgede yaşanan insanlık dışı uygulamaların dünya ile paylaşılmasının önüne geçilmesi planlanmıştır. Çalışma kapsamında görüşmecilerin sorulara cevap verirken ailelerinden kaygı duydukları ve korku içerisinde cevap verdikleri tespit edilmiştir. Birçok görüşmecenin ise bu sebeple çalışmaya katılmaktan vazgeçtiği görülmüştür. Seyahat yasaklarının yanı sıra iletişim yasakları da bölgeden haber alınmasını engellemektedir. Çin’de Whatsapp, Instagram, Skype, Twitter, Facebook ve Youtube gibi uygulamaların yasaklanması bölge halkının dünya ile olan iletişimi engellemektedir. Bu doğrultuda yurt dışında yaşamını sürdüren Uygur Türklerinin birçoğunun uzun yıllar boyunca ailelerinden haber alamadığı tespit edilmiştir.

Uygur Türklerin karşılaştığı en büyük problemlerin başında ise toplumsal ve gündelik hayat içerisinde karşılaştıkları ötekileştirme ve damgalamalar gelmektedir. Çin’in asimilasyon politikaları çerçevesinde Uygur Türkleri öteki olarak tanımlanmakta ve Çin düşüncesi etrafında düzeltilmeleri gerektiği düşünülmektedir. Bu düşünce doğrultusunda Uygur Türkleri barbar olarak görülmekte ve Çin’in bu bölgeye medeniyeti götürdüğüne inanılmaktadır. Bu durum Uygur ve Han ayrımını oluşturduğu gibi Uygurlara yönelik gerçekleştirilen suçları meşru bir zemine oturmaktadır. Bu doğrultuda kamusal ve özel alanlarda açığa çıkan nefret söylemleri nefret suçlarına dönüşmektedir. Çin devleti tarafından Uygurlara yönelik bölücü, terörist, ayrılıkçı, hırsız ve pis gibi damgalamalar gündelik hayatta Uygurların karşısına büyük sorunlar çıkarmaktadır.

Çin devletinin demografi, eğitim ve din alanında ortaya koyduğu politikaları gerçekleştirebilmek adına toplumsal alanda çağ dışı uygulamaları hayata geçirmiştir. Bunların başında toplama kampları yer almaktadır. Mesleki eğitim adı altında inşa edilen bu kamplara milyonlarca insan hapsedilmiştir. Ana vatanlarındaki Çinli nüfus artışına itiraz etmek, Uygur Türklerinin tarihi ve kültürünü yaşatan faaliyetlerde

bulunmak ve İslam dininin farzlarını yerine getirmek bu kamplara alınmak için yeterli görülmüştür. Haksız gerekçelerle toplama kamplarına alınan milyonlarca insan psikolojik ve fiziksel işkencelere maruz kalmıştır. Uygur Türklerine yönelik güncelik yaşam içerisinde varolan aşağılayıcı, ötekileştirici, küçük düşürücü ve damgalayıcı uygulamalar kamplarda da devam etmiştir.

Çalışma kapsamında Çin'in Xinjiang bölgesinde ve Çin'in iç bölgelerinde uzun yıllar yaşamını sürdürmüş Uygur Türkleriyle yapılan görüşmelerden hareketle, Uygur Türklerinin yaşadığı problemlerin Çin devletinin hayata geçirdiği asimilasyon ve ötekileştirme politikalarından kaynaklandığı tespit edilmiştir. Uygur Türklerinin etnik ve dini alanın yanı sıra sosyal ve kültürel alan içerisinde de Han Çinlilerinden tamamen farklı bir yapıya sahip olması Uygur Türklerine uygulanan politikaların sertleşmesine sebep olmuştur. Farklı etnik grupların bulunduğu ülkelerde uyum ve bütünleşmenin karşısındaki en büyük engel Çokkültürlü politikalar yerine asimilasyoncu politikaların benimsenmesinden kaynaklanmaktadır. Bu doğrultuda Çin devletinin demografî, eğitim, din, seyahat, iletişim ve toplumsal alanda hayata geçirdiği politikalar entegrasyonu ortadan kaldırdığı gibi asimilasyon ve soykırım uygulamalarını hayata geçirmiştir. Uygur Türklerinin öteki çerçevesi içerisinde, pejoratif anlamlar ve damgalamalar ile öz yurtlarında garip ve parya bir yaşam sürmektedir.

KAYNAKÇA

- Açıkgöz, A. (2016). Uygur Kimliğinin Olşumunda Din Faktörü . *Asia Minor Studies*, 4(8), 1-7.
- Adıgüzel, Y. (2018). *Göç sosyolojisi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Althusser, L. (2003). *İdeoloji ve devletin ideolojik aygıtları*. İthaki Yayınları.
- Avcı, E. (2018, Aralık 11). Doğu Türkistan sorunu (Doğu Asya ve Pasifik No: 1391). BİLGESAM.
- Bauman, Z. (1995). *Modernite ve Holocaust*. İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Bauman, Z. (2003). *Modernlik ve müphemlik*. (İ. Türkmen, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2014). *Sosyolojik düşünmek*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2019). *Kimlik*. Ankara: Heretik Yayıncılık.
- Becker, H. S. (2015). *Hariciler (Outsiders) - Bir sapkınlık sosyolojisi çalışması*. Ankara: Heretik Yayıncılık.
- Brown, S. K., & Bean, F. D. (2006, Ekim 1). *Assimilation models, old and new: Explaining a long-term process*. Migration Information Source Published.
- Castles, S. & Miller, M. J. (2008). *Göçler çağı: modern dünyada uluslararası göç hareketleri*. (Çev. B. U. Bal, İ. Akbulut). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Castets, R. (2003). The Uyghurs in Xinjiang – The malaise grows. *China Perspectives*.
- Çocuk Vakfı. (2021). *Doğu Türkistan çocuk raporu*. İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları.
- Chomsky, N., & Polk, L. (2013). *Nükleer savaş ve çevre felaketi*. İstanbul: İnkılap Yayınları.
- Creswell, J. W. (2013). *Nitel araştırma yöntemleri; Beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Çalışkan, A. O. (2005). *Siyasette liberalleşme yok: Doğu Türkistan sorunu*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Çınar, M. (2013). *Medya ve nefret söylemi*. İstanbul: Hrant Dink Vakfı Yayınevi.
- Dağcı, K., & Keskin, M. (2013). Çin'in Doğu Türkistan politikası ve azınlık hakları bağlamında hak ihlalleri. *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 1(2), 11-29.
- Dauliatova, Ş. (2007). Çin'in Doğu Türkistan politikası (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Doytcheva, M. (2013). *Çokkültürlülük*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Durna, T. (2014). Azınlıklar, ötekiler ve medya üzerine. *Ankara Üniversitesi İlefl Dergisi*, 1(1), 151-161.
- Dwyer, A. M. (2005). *The Xinjiang conflict: Uyghur idendity, language policy and political discourse*. Washington: East-West Center.
- Giddens, A. (2008). *Sosyoloji*. İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Goffman, E. (2014). *Damga*. Ankara: Heretik Yayıncılık.
- Goffman, E. (2015). *Timarhaneler*. Ankara: Heretik Yayıncılık.
- Gökarp, Z. (1976). *Türkçülüğün esasları*. İstanbul: Eğitim Basımevi.
- Gömeç, S. Y. (2016). Uygur Türklerinin destanları ve kültürü hakkında. *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, (7), 46-47.

- Göregenli, M. (2013). Temel kavramlar: Önyargılar, özcü inançlar ve ayrımcılık. M. Çınar içinde, *Medya ve Nefret Söylemi* (s. 23). İstanbul: Hrant Dink Yayınevi.
- Habermas, J. (2015). "Öteki" olmak "öteki"yle yaşamak. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- İHH. (2015). *Doğu Türkistan raporu*. İnsani Yardım Vakfı.
- İnayet, A. (2020). İpek, İpek yolu, işgal, asimilasyon ve soykırım. *Türk Yurdu*, (400), 36-38.
- İnce, G. S. (2019). Çin'in vahşi yüzü: Doğu Türkistan zulmü ve uluslararası toplumun sorumlulukları. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6(4), 572-584.
- İzbasar, N. (2018). Çin Halk Cumhuriyeti tarih ders kitaplarında Çin ile Müslüman ülkeler arasındaki ilişkiler ve Müslüman coğrafyası ile ilgili beyanlar. *Doğu Asya Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 1-29.
- Karabulut, F. (2005). Dil ölümü bağlamında Kayseri'de yaşayan Uygur Türk toplumu. *Bilig*, (35), 17-47.
- Karaca, R. K. (2007). Türkiye Çin Halk Cumhuriyeti ilişkilerinde Doğu Türkistan sorunu. *Gazi Akademik Bakış*, 1(1), 219-245.
- Karakaş, M. (2015). *Modernlik, küreselleşme ve Türkiye'nin kimlikler evreni*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Karasu, M. A. (2018). Suç korkusu, göç ve Suriyeli sığınmacılar: Şanlıurfa örneği. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 1(3), 332-347.
- Karataş, A. (2006). *Almanya'daki Türkiyeli göçmenler özelinde asimilasyon ve entegrasyon* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Karluk, A. C. (2016). ÇKP iktidarı sonrası Doğu Türkistan'da uygulanan dil politikaları. *Uluslararası Türk Dünyası Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler Kongresi* (s. 199-205). Ankara: Türk Eğitim-Sen.
- Karluk, A. C. (2017). Çinlilerin millet düşüncesinin kökenleri ve Çin'de ötekiler. *Doğu Asya Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 30-54.
- Karluk, A. C. (2019). *Çinlilik ve Çin'de ötekiler*. Ankara: Atlas Kitap Yayınevi.
- Karluk, A. J. (2009). Çin Halk Cumhuriyeti'ndeki milletlerin dağılımı ve etno-demografik özellikleri. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları*, 63-90.
- Kissinger, H. (2020). *Çin; Düünden bugüne yeni Çin*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Kul, Ö. (2019). *100 soruda Doğu Türkistan*. İstanbul: Rumuz Yayınevi.
- Kundakçı, F. S. (2013). Heteroseksizm ve ötekileştirme. *Liberal Düşünce Dergisi*, (71), 65-79.
- Kurban, İ. (1992). *Şarki Türkistan Cumhuriyeti (1944-1949)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Kymlicka, W. (2015). *Çokkültürlü yurttaşlık - azınlık halkların liberal teorisi*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Marshall, G. (2014). *Sosyoloji sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Martikainen, T. (2010). Din, göçmenler ve entegrasyon. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 0(38), 263-276.
- MAZLUMDER. (2010). *Doğu Türkistan şnsan hakları raporu*. MAZLUMDER.
- Nahya, Z. N. (2011). İmgeler ve ötekileştirme: Cadılar, yerliler, Avrupalılar. *Atılım Sosyal Bilimler Dergisi*, (1), 27-38.
- Neuman, W. L. (2014). *Toplumsal araştırma yöntemleri*. Ankara: Yayın Odası.
- Oğuzhan, H. (2018). *Doğu Türkistan; Esaret ve zulmün gerçek yüzü*. İstanbul: Rumuz Yayınevi.

- Özkan, A. (2016). Güvenlik paradigmasında sınıraşan bir çevre sorunsalı: "Nükleer zarar". *Alternatif Politika*, 8(1), 130.
- Öztekin, H. (2015). Yeni medya nefret söylemi: Ekşi sözlük örneği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(2), 925-936.
- Öztürk, G. A. (2013). Uluslararası çatışma bölgeleri: Doğu Türkistan ve insan hakları ihlalleri. *Bariş Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 1(1), 72-73.
- Paker, M. (2017). Uluslararası hukuk bakımından Çin'in Uygur Özerk bölgesindeki politikasına bir bakış. *Asya Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 96-109.
- Park, R. E. (2018). *Rekabet ve çatışma (Sosyoloji bilimine giriş-3)*. İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Park, R. E., & Burgess, E. (2017). *Asimilasyon ve sosyal kontrol (Sosyoloji bilimine giriş-2)*. İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Püsküllüoğlu, A. (2012). *Türkçe sözlük*. Ankara: Arkadaş Yayıncılık.
- Sağlam, T. Ç., & Yaşar, M. (2017). Teoride, pratikte ve araştırmalarda öteki ve ötekileştirme. *Turkish Studies*, 12(3), 135-154.
- Sayın, Y., & Koçak, G. (2017). Müslüman Dünyanın bir sorun alanı olarak Doğu Türkistan meselesi ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin izlediği politikalar. *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 3(4) 10-24.
- Semelin, J. (2011). *Arındırma ve yok etme; Katliam soykırım ve siyasi kullanımları*. İstanbul: İletişim Yayınevi.
- Slattery, M. (2014). *Sosyolojide temel fikirler*. İstanbul: Sentez Yayınları.
- Szadziwski, H. (2013). Doğu Türkistandaki Uygurlara uygulanan dini baskı. *Gökbayrak Dergisi*, 20 (111).
- Şen, F. (2009). Çin'in Sincan Doğu Türkistan sorunu: Dünü, bugünü, geleceği. *Ortadoğu Analiz*, C.1, S.7-8, ss. 124-134.
- Şimşek, H., & Yıldırım, A. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemi*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Tatar, H. C. (2013). Sürgünler mekanı Dünya: Göç, çokkültürlülük ve ötekileştirme. *Humanities Sciences*, 8(1), 72-81.
- Tuna, A. (2012). *Doğu Türkistan'da asimilasyon ve ayrımcılık*. İstanbul: İnsani Yardım Vakfı.
- Tursun, N. (2013). Kaşgarlı Mahmud'un günümüz Uygur milliyetçiliğine katkısı. *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, (1), 123-124.
- Toksöz, G. (2006). *Uluslararası emek göçü*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Ünal, S. (2014). Türkiye'nin beklenmedik konukları: Öteki bağlamında yabancı göçmen ve mülteci deneyimi. *Journal of World of Turks*, 6(3), 65-89.
- Yakovleviç, B. N. (2019). *Eskiçağlar ve günümüzde Cengiz ve Doğu Türkistan'ın tasviri*. (G. Kara, Çev.) Ankara: Gece Akademi.
- Yalçın, C. (2004). *Göç sosyolojisi*. Ankara: Ani Yayınevi.
- Yılmaz, S. (2016). Çin'in nükleer askeri stratejisi ve ulusal güvenliği. *İGÜSBD*, 3(1), 151-185.
- Zariç, M. (2010). "Ötekileştirme"den "Bütünleşme"ye Hüseyin Su Öyküleri. *YYU Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19, 5-20.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : Demir, Übeyit Berk
Uyruğu : T.C.

Eğitim

Derece Tarihi	Eğitim Birimi	Mezuniyet
Yüksek Lisans	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi	Devam Ediyor
Lisans	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi	2018
Lise	Ankara Anıttepe Anadolu Lisesi	2013

Yabancı Dil

İngilizce

